

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Srđan M. Slavnić

**Elektronski izvori kao pokretači
promena u sistemu kataloga
Bibliotečko-informacionog sistema
Srbije**

doktorska disertacija

Beograd, 2017.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Srđan M. Slavnić

Electronic resources as drivers of change
in the cataloging system of Library and
Information System of Serbia

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2017.

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Срджан М. Славнич

Электронные ресурсы
как движущие силы изменений в
системе каталогизации
Библиотечно-информационной системы
Сербии

Докторская диссертация

Белград, 2017. год

Mentor:

dr Aleksandra Vraneš, redovni profesor,
Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

Datum odbrane:

Iskreno se zahvaljujem Filološkom fakultetu u Beogradu i Narodnoj biblioteci Srbije koji su na osnovu Protokola o saradnji iz 27. februara 2012. zajednički finasirali studije grupe zaposlenih, izabranih na internom konkursu Narodne biblioteke Srbije, među kojima je i autor.

Srdačno se zahvaljujem svom mentoru, prof. dr Aleksandri Vraneš, na svesrdnoj podršci i stručnoj pomoći tokom Master i Doktorskih studija kao i tokom izrade ove disertacije.

Autor

ELEKTRONSKI IZVORI KAO POKRETAČI PROMENA U SISTEMU KATALOGA BIBLIOTEČKO-INFORMACIONOG SISTEMA SRBIJE

Sažetak

Informaciono-komunikaciona tehnologija menja svet u svim oblastima nauke, kulture, umetnosti i svim ostalim oblicima ljudskih delatnosti i izražavanja. U bibliotekarstvu kao nauci, primenjuju se nove tehnologije, upotrebljavaju se novi izvori, menja se odnos prema korisnicima ali se menjaju i neke osnovne postavke. Elektronski izvori osim što postaju jedan od najvažnijih oblika građe u bibliotečkim fondovima, utiču na sistem formalnih i sadržinskih kataloga kao centralnog dela Bibliotečko-informacionog sistema Republike Srbije (BISRS).

Ekstremno brz razvoj informaciono-komunikacione tehnologije (IT) uz ogromne, nedvosmisleno pozitivne promene, suočava nas sa ograničenjima asimilacije tehnologije u prestrukturiranju bibliotečkih sistema. Na taj komplikovani poduhvat osim razvoja IT od velikog uticaja su i bibliotečka regulativa, koja, iako zasnovana na međunarodnim standardima, uvek nosi nacionalna obeležja izražena kroz jezik, pismo i zakonsku regulativu. U tom dinamičnom razvoju dva procesa su od posebnog značaja.

Prvi predstavlja svakodnevno povećanje broja pojavnih oblika elektronskih izvora, kao i sve lakša transformacija iz jedne u drugu manifestaciju istog dela. Sve veća dostupnost izvora (kako elektronskih tako i klasičnih) zahteva sve bolju mogućnost pretrage sve većeg broja ponuđenih dela i njihovih manifestacija. Ta osnovna funkcija bibliotečkih kataloga omogućena je struktuiranjem (i u skladu sa stalnim promenama, restruktuiranjem) podataka o delima koja se u njih unose, poštujući bibliografske standarde, nacionalna kataloška pravila i zahteve bibliografske baze podataka. Ta evolucija dovodi u žižu drugi proces od izuzetnog značaja a to je prelazak sa logike listnih kataloga na logiku automatizovanih baza podataka.

Veliki napredak u prebacivanju lisnih kataloga u elektronske i onlajn baze podataka, protivno često zastupljenom mišljenju, ne označava završetak procesa prelaska sa logike lisnih kataloga na logiku automatizovanih baza podataka, već njegov početak. Sami bibliografski standardi često potpomognuti konceptualnim modelima koji ih predvode, se menjaju postepeno, u skladu sa tom logikom. Promene u standardima, razložno uvedene, otvaraju ciklus vezanih koraka: usaglašavanje nacionalnih kataloških pravila (prakse), reprogramiranje softvera, (do)obuku klasifikatora za izmenjena pravila i izmenjeni softver, redakciju starih zapisa po novim pravilima i edukaciju korisnika o izmenama. Svaki od pomenutih koraka u ciklusu traži određeno vreme za realizaciju, koje kumulativno znatno nadilazi vreme u kojem se započinje novi ciklus. Ciklus kao takav se mora prihvatiti u svom dinamičkom obliku i većina promena se odvija brže ili sporije u redosledu pojavljivanja. Ono što se pojavljuje kao problem u tom procesu je da količina ukupnih promena, kao i dubina tih promena, prevazilaze mogućnosti BISRS da ih akumulira. Dodatno, stanje je otežano društveno ekonomskom realnošću u Srbiji, u kojoj 63% biblioteka nije prešlo na elektronske baze podataka.

U teorijskoj analizi ovih pojava, problem često predstavlja i snažna međuzavisnost i povezanost različitih elemenata sa većom ili manjom autonomijom. Da bi se dobila prava slika neophodno je često istovremeno sagledavati pojavne oblike elektronskih izvora, tri nivoa bibliotečke regulative ali druge elemente kao što su pravopis srpskog jezika ili procesi digitalizacije.

Tri nivoa regulative kataloške obrade bibliotečke građe u BISRS predstavljaju nivo međunarodnih standarda bibliografske obrade, nacionalnu katalošku praksu i implementaciju prakse u neki informacioni sistem. Logičan niz koji obavezuje svaku instancu da se pridržava prethodne u nekom smislu je narušen ili otežan nepostajanjem nacionalnih kataloških pravila i istovremeno većeg broja različitih bibliotečkih softvera u BISRS-u.

U tako složenoj postavci dva trenda koja bi trebalo da konvergiraju počinju da sve više postaju jedan drugom otežavajuća okolnost. Sa jedne strane

poštovanje izabranih međunarodnih standarda, koje, osim što je obavezujuće, predstavlja osnovu katalogizacije za sve biblioteke, i predstavlja jedinu tačku povezivanja za one koje nisu u nekom onlajn sistemu. Sa druge strane automatizovani i onlajn bibliotečki sistemi u međusobnoj konkurenciji, pritisnuti sve zahtevnijim korisnicima odraslim u informacionom dobu, ne uspravaju da isprate promene standarda.

U nedostatku nacionalnih kataloških pravila, nacionalna kataloška praksa, sprovedena prvenstveno u matičnim bibliotekama, pokušava da uskladi protivrečne potrebe ali i u tom segmentu javlja se neophodnost prelaska sa logike listnih kataloga na logiku informacionih sistema.

Uz nedostatak konkretnih pravila pokazuje se i nedostatak kontrolnih tela na nivou BISRS koja bi imala ingerencije nad svim učesnicima u sistemu a ne samo savetodavnu funkciju. Svi navedeni procesi i problemi koji se javljaju prelamaju se u korpusu elektronskih izvora. Elektronski izvori nisu najbrojniji po broju jedinica u fondovima, ali brojnosti njihovih oblika i mesto u širem sagledavanju realnosti informacionog doba, stavljaju ih u žižu u potrazi za sistemskim rešenjima u BISRS.

Ključne reči: elektronski izvori, katalogizacija, nacionalna kataloška pravila, informaciono-komunikaciona tehnologija, ISBD, COBISS, BISRS.

Naučna oblast: Bibliotekarstvo

UDK: 007:017/019]:004

ELECTRONIC RESOURCES AS DRIVERS OF CHANGE IN THE CATALOGING SYSTEM OF LIBRARY AND INFORMATION SYSTEM OF SERBIA

Summary

Information and communication technology is changing the world in all areas of science, culture, art and all other forms of human activity and expression. In science of librarianship new technologies is applied, new sources are used, and relationship towards users generate the change of some basic settings. Electronic resources in addition to becoming one of the most important forms of materials in library collections, affecting the system of formal and content catalog as a central part of Library and Information System of the Republic of Serbia (LISRS).

The extremely rapid development of information and communication technology (ICT) with a huge, unambiguously positive change, is facing constraints in capacity of assimilation of technology in the restructuring of library systems. In this complicated endeavor, beside IT development are of great influence library legislation which, although based on international standards, still wearing the national characteristics expressed through language, script and legislation. In this dynamic development two processes are of particular importance.

The first one represents the daily increase in the number of forms of electronic resources as well as easier transformation manifestation of the same work from one to another. The increasing availability of resources (both electronic and conventional) requires better search abilities to a growing number of offered works and their manifestations. The basic function of library catalogs enabled the structuring (and in accordance with constant changes, restructuring) data on resources that enter into them respecting bibliographic

standards, national cataloging rules and possibilities of bibliographic databases. This evolution brings into focus another process of great importance to the transition from the logic of card catalogs to the logic of automated databases.

Great progress in the transfer of card catalogs in electronic and online databases, contrary to the frequently held view, does not mark the completion but the beginning of the transition from one to other logic. Bibliographic standards itself is often supported by conceptual models that led them to change gradually in line with that logic. Changes in the standards reasonably established, open cycle of related steps: harmonization of national cataloging rules (practice), reprogramming software, training classifiers for changed rules and changed software, re-editing old records under the new rules and educating users about the changes. Each of these steps in the cycle requires a certain time for implementation, which greatly exceeds the cumulative time when the new cycle begins. Cycle as such, must be accepted in its dynamic form and most of the changes take place faster or slower in order of appearance. What appears as a problem in this process is that the total amount of change and the depth of these changes beyond the capabilities LISRS that they accumulate. Further aggravated the condition of social and economic reality in Serbia where 63% of libraries had not switched to electronic databases.

The theoretical analysis of this phenomenon, and the problem, is often a strong interdependence and connectedness of different elements with more or less autonomy. To obtain a true picture it is necessary simultaneously to view the forms of electronic sources, three levels of library regulations or other elements such as rules of Serbian language or some characteristics of the digitization process.

Three levels of regulation of library cataloging in LISRS are: the level of international standard bibliographic descriptions, national cataloging practices and implementation of practices in some information system. The logical sequence that binds every instance to abide by previous in some sense is

disturbed or hindered non-existence of national cataloging rules and at the same time a large number of different library software used in LISRS.

In this complex setting, two trends that should converge starting to become increasingly aggravating tendencies of one another. On the one hand the respect of selected international standards that is mandatory and it is connecting point for all the libraries that are not part of online system. On the other hand, automated and online library systems in competition with each other, pressed by more and more demanding customers formed in the information age, fail to follow changes of the standards.

In the absence of national cataloging rules, national cataloging practices carried out primarily in liding libraries trying to reconcile conflicting needs but in this segment there is also a necessity of the transition from the logic of card catalogs to the logic of information systems. In the absence of specific rules and shows the lack of control bodies at the LISRS which would have authority over all the participants in the system and not only an advisory function. All these processes and problems that occur refracted in the corpus of electronic resources. Electronic resources are not the most numerous in the number of units in the fund but the number of their form and place in the wider perception of the reality of the information age put them into the center in search for systemic solutions in LISRS.

Key words: electronic resources, cataloging, national cataloging rules, information and communication technologies, ISBD, COBISS, LISRS (BISRS).

Academic Expertise: Librarianship

UDC: 007:017/019]:004

Elektronski izvori kao pokretači promena u sistemu kataloga Bibliotečko-informacionog sistema Srbije

1. Uvod	1
2. Definicija Bibliotečko-informacionog sistema Republike Srbije i katalogizacije i klasifikacije kao njegovog jezgra.....	6
2.1. Periodizacija razvoja kataloga, nacionalna kataloška pravila.....	10
Nacionalna kataloška pravila.....	14
Uzajamna bibliografska baza podataka na nivou Republike Srbije.....	18
2.2. Zakonska regulativa i standardi.....	28
3. Elektronski izvori.....	46
3.1. Definicija i osnovne karakteristike	47
3.2. Elektronski izvori u lokalnom pristupu	55
3.3. Elektronski izvori u daljinskim pristupu	64
3.4. Tipovi elektronskih izvora.....	70
4. Diraktan uticaj na podsystem katalogizacije i klasifikacije	88
4.1. Tipologija građe kao spiritus agens promena	89
4.2. Forsirani izbor bibliotečko-informacionih ili telekomunikacionih standarda	130
5. Indiraktan uticaj IT na BISRS	144
5.1. Jezik i pismo.....	144
5.2. Digitalizacija i dostupnost sadržaja.....	168
5.3. Web 2.0 – Biblioteka 2.0.....	177
Smernice razvoja novog modela kataloga BISRS.....	185
6. Zaključak.....	192
7. Literatura	195
Zakoni, pravilnici i standardi	208
Internet strane	212
8. Prilozi	

Spisak dijagama:

Dijagam 1 Zastupljenost bibliotečkog softvera biblioteka u Srbiji	19
Dijagam 2 Procenat zastupljenosti bibliotečkog softvera u Srbiji.....	20
Dijagam 3 Popunjavanje fonda računarskih igara u NBS	80

Spisak slika:

Slika 1 COBISS.Net	24
Slika 2 COBISS - Pretraživanje	25
Slika 3 COBISS - Pretraživanje preko Interneta	25
Slika 4 COBISS - kreiranje novog zapisa	26
Slika 5 COBISS - kreirani zapis	27
Slika 6 Trajnost računarskih medija	61
Slika 7 Maske za unos u COBISS-u	91
Slika 8 FRBR entiteti I grupe	96
Slika 9 Autobiografija.....	97
Slika 10 Posebni otisak - publikacija štampana na zahtev	110
Slika 11 Zapis za Digitalne fotografije	114
Slika 12 Aplikativni program bez podataka	122
Slika 13 Aplikativni program sa podacima.....	122
Slika 14 Sadržaj polja 230 u ISBD formatu	136
Slika 15 Polje 230 u COMARC formatu.....	137
Slika 16 E-časopis zapis iz COBISS-a iz 2016.	138

Spisak tabela:

Tabela 1 Zastupljenost biblioteka u sistemu COBISS.SR (2011-2015)	23
Tabela 2 Principi nabavne politike	49
Tabela 3 Očekivani životni vek Podataka	62
Tabela 4 Uporedni prikaz oblika sadržaja e. izvora i drugih tipova građe	99
Tabela 5 Zastupljenost značajnih tipova građe u bazi COBISS.NBS	100
Tabela 6 Jezik i pismo različitih područja opisa	146
Tabela 7 Srpska književnost na ćirilici i latinici u periodu 2007-2016.....	150
Tabela 8 Ukupna srpska izdavačka produkcija (2007-2016)	152
Tabela 9 Alternativni i varijantni oblici ličnih imena	163

Spisak priloga:

Prilog 1 Nivoi regulative bibliografskog opisa	
Prilog 2 Priređeni podaci zastupljenosti softvera u bibliotekama Srbije	
Prilog 3 The Lifespan of Storage Media	
Prilog 4 Udžbenik Računarstvo i informatika sa lat. grafijom u ćir. tekstu	

1. Uvod

*„Sa knjigama je kao sa ljudima:
mali broj njih igra značajnu ulogu,
dok se ostale gube u mnoštvu.“*

Volter

Predmet naučnog istraživanja je uticaj informaciono-komunikacione tehnologije¹, i to prvenstveno elektronskih izvora, na Bibliotečko-informacioni sistem Republike Srbije². Elektronski izvori kao tip građe sa najvećom perspektivom u bibliotekarstvu utiču u krucijalnoj meri na sistem formalnih i sadržinskih kataloga kao centralnog dela BISRS-a. IT menja način rada i odnos prema korisnicima ali u bibliotekarstvu kao nauci menjaju se i neke osnovne postavke.

BISRS kao i svi savremeni sistemi teži uključivanju u međunarodne tokove kroz primenu međunarodnih standarda, razmenu podataka i učestvovanja u međunarodnim projektima. Pritisak promena je globalan ali ima i svoje lokalne specifičnosti. To su specifičnosti srpskog jezika i pisma, lokalnog zakonodavstva i drugi faktori sa većim ili manjim uticajem.

Posebna pažnja posvećena je Narodnoj biblioteci Srbije³ i njenim katalogima, koja kao matična biblioteka BISRS-a je institucija u kojoj se manifestovani problemi najdirektnije uočavaju. Takođe, u njoj bi trebalo da se po ustrojstvu samog bibliotečkog sistema donose sistemska rešenja. Brz razvoj IT je praćen, u određenoj meri, navedenim faktorima (zakonodavstvom, standardima i konkretnim tehnologijama) koju dopušta naučno-tehnički ali i ekonomski nivo. Najveći problem u tome predstavlja ukupna akumulacija

¹ U daljem tekstu IT

² U daljem tekstu BISRS

³ U daljem tekstu NBS

promena koja je tolika da ad hok rešenja postaju kontraproduktivna. Takvo stanje zahteva temeljno restrukturiranje sistema.

Elektronski izvori, u bibliotekarstvu, predstavljaju tip bibliotečkih izvora (bibliotečke građe) kod kojih se najdirektnije uočava složenost problema koji se javljaju i oko kojih se mora formirati nova paradigma bibliotečko-informacionih sistema. Iako, u velikom porastu, sam broj elektronskih izvora nije glavni uzrok njihovog značaja. U ovom trenutku postoji jasna težnja, u celom svetu, da kompletna bibliotečka građa (svi tipovi građe) koja pripada kolektivnom blagu čovečanstava bude arhivirana (i po mogućnosti dostupna) u elektronskom obliku. O tome jasno govore međunarodni projekti kao što je Evropska digitalna biblioteka ali i lokalni (nacionalni) propisi o obaveznom primerku, koji uvode kao obaveznu, digitalnu kopiju obaveznog primerka štampane publikacije. Bez obzira što je ideal da kompletna bibliotečka građa bude dostupna i u elektronskom obliku nije u potpunosti ostvariv, kako zbog tipova građe kao što su stara i retka knjiga⁴ tako i zbog obuhvatnosti takvog podviga, trend ka kome se teži je jasan, a time i značaj elektronskih izvora.

Cilj je da se istraživanjem analizira uticaj IT i specifično elektronskih izvora na promene u sistemu formalnih i sadržinskih kataloga. Istraživanjem treba da bude potvrđena hipoteza da je suma promena, kao i dubina promena koje donese IT i elektronski izvori, suviše velika da bi ih bilo moguće ispratiti ad hok rešenjima za svaki pojedinačni problem i da je nužno promena strukture kataloga BISRS-a u celini.

Rad će ukazati na kritične elemente koji u ovom trenutku narušavaju sistem do mere da praktično postaje neodrživo praćenje međunarodnih standarda struke koji su uvek bili, i koliko god je to moguće moraju biti, jedan od neizostavnih elemenata savremenih sistema. U tom kontekstu tema disertacije se obrađuje iz dva ugla. Teorijski se analizira bibliotečka regulativa i

⁴ Koji po svojoj definiciji ne mogu biti pretvoreni u elektronski izvor ali mogu biti u nekom smislu zaštićeni digitalnom kopijom.

praktično se utvrđuje veritikalna kompatibilnost zapisa urađenih po različitim verzijama standarda i implikacija dobijenih rezultata na sistem.

U ovom trenutku struktura BISRS-isa, deo koji se odnosi na katalošku obradu bibliotečke građe, sadrži u teoriji tri nivoa regulative: nivo međunarodnih standarda bibliografske obrade, nacionalnu katalošku praksu i implementaciju prakse u neki informacioni sistem. Svaki u nizu je obavezan da se pridržava prethodnog. U praksi takva opšta postavka postaje sve teže održiva i odstupanja postaju sve veća.

Elektronski izvori nisu isključivi uzročnik takvog stanja, ali njihov eksplozivni razvoj, specifičnosti i sve dominantnija uloga najviše ističu sve veću raslojenost tri pomenuta nivoa.

Poseban problem ovog konkretnog istraživanja predstavlja definicija obima istraživanja. Tehnološke inovacije i potrebe korisnika imaju veliki značaj kao pokretači promena i krajnji cilj, ali udubljivanje u tu temu lako vodi ka spekulativnom sagledavanju lika stvari koje dolaze. U tom kontekstu, iako navedene, te vrste promena su praćene primarno kroz izmene koje su izazvale u međunarodnim bibliografskim standardima. One su praćene i analizirane kroz primenu nacionalne kataloške prakse i njenu implementaciju u informacione baze podataka.

Težnja ka prihvatanju logike automatizovanih baza podataka u bibliotečkim katalozima je čvrsto integrisana, kako u dosadašnjim promenama istih, tako i u projektovanim pravcima razvoja.

Takođe, zbog specifičnosti svakog nacionalnog bibliotečkog sistema istraživanje je usmereno na studiju slučaja BISRS-a i ISBD-a⁵ kao standarda prihvaćenog nacionalnom kataloškom praksom. Detaljno se prati razvoj i promene ISBD standarda, uticaj tih promena na nacionalnu katalošku praksu i

⁵ ISBD - International Standard Bibliographic Description; Međunarodni standard bibliografskog opisa.

realizaciju u uzajamnoj bazi podataka. Sve navedeno zahteva revalorizaciju teorijskih postavki na osnovu kojih je formiran BISRS.

Metodološki, u procesu izrade doktorske disertacije, izvršeno je detaljno istraživanje postojećih kataloga analizom brojnih zapisa kao finalnih produkata kataloga uz primenu istorijskog, komparativnog, analitičkog i statističkog metoda. Značajnu ulogu zauzimaju i relativno nove, ili metode koje ponovo dobijaju na važnosti, kao što su studija slučaja i kvalitativna heuristička metoda. Date metode potenciraju direktan uvid u problem istraživanja sa zadržavanjem naučnog formalizma u meri koji omogućava pokazivanje i dokazivanje naučnog aparata koji leži u pozadini ali ne opterećuje sam proces istraživanja i prikaza rezultata.

U prvom segmentu rada biće prikazana struktura BISRS-a i mesto uzajamne baze, i kataloga u njoj. Pokazaće se da uočena međusobna neusklađenost zakonskih propisa, međunarodnih standarda i nacionalne kataloške prakse predstavlja realan problem i da se nedostatak nacionalnih kataloških pravila mora u ovom trenutku prihvatiti kao krucijalni problem. To takođe implicira i da se sva rešenja za sistem u celini moraju tražiti kroz reviziju, ili još bolje kroz formiranje, novih nacionalnih kataloških pravila.

U narednom segmentu rada, kroz prikaz specifičnosti elektronskih izvora kao tipa bibliotečke građe, biće predstavljen uticaj promena koje su nužno uticale na promene međunarodnih standarda, a time i na BISRS-is. Promene se uočavaju u pojavi velikog broja novih vidova elektronskih izvora, bilo kao novih tipova medija ili formata. Pri tome brojnost ne predstavlja glavni problem, već veoma laki prelazi istog sadržaja iz jednog medija u drugi, a koji vraćaju problem na dilemu katalogizovati delo ili manifestaciju.

Ključni elemenat, u ovim generalno očekivanim promenama, je u društveno-socijalnoj realnosti Srbije nametnutni izbor bibliotečko-informacionih ili standarda mrežnog povezivanja uzajamnih baza podataka.

Osim direktnog uticaja razvoja elektronskih izvora na bibliotečko-informacione standarde biće prikazan i indirektan uticaj IT na BISRS koji

kumulativno doprinosi pritisku na nužnu promenu strukture sistema. U tom segmentu biće temeljno obrađeno mešanje ćirililnog i latiničnog pisma, u zabrinjavajućoj meri. Kako u samim tekstovima, tako i u primeni trenutno važećih pravila datih ISBD standardom i nacionalnom kataloškom praksom. Takođe digitalizacija, dostupnost sadržaja i odnos prema korisniku (Web 2.0 – Biblioteka 2.0) će biti posebno obrađeni u ovom segmentu. Oni mogu imati i imaju, istovremno i ulogu pokretača svih prethodno navedenih pojava i predstavljaju krajnji cilj dobro osmišljenog sistema. To je mesto gde se zatvara pun krug uzroka i posledica razvoja IT i popularnosti elektronskih izvora.

Na osnovu istraživanja i analiza, kako bibliotečke regulative, tako i stanja u elektronskom katalogu, pokazalo se da kumulativno dejstvo navedenih promena remeti BISRS do mere da se postavlja pitanje, da li je racionalnije vršiti niz izmena u svakom segmentu bibliotečke regulative, ili redefinisati sistem iz početka. Dobijeni rezultati i ponuđena rešenja mogu predstavljati važnu teorijsku osnovu za uspostavljanje novih nacionalnih kataloških pravila.

2. Definicija Bibliotečko-informacionog sistema Republike Srbije i katalogizacije i klasifikacije kao njegovog jezgra

„Znanja koja smo stekli ne treba da liče na neku prodavnicu u neredu i bez inventara: treba da znamo šta znamo, da bi smo to prema potrebi koristili“

Seneka

Biblioteke, i pre pojave iznenadnog buma IT razvoja, svojim uzajamnim katalozima i sistemima međubibliotečke razmene, prestaju da budu celine samo za sebe. Ulaskom IT u samu osnovu svih ljudskih delatnosti, menja se i bibliotekarstvo u svojoj osnovi, i nužnost povezanosti svih elemenata bibliotečke delatnosti postaje očigledna. Pri tome se povezuju kako različite delatnosti pojedinačnih biblioteka tako i biblioteka između sebe. Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti⁶ definiše ciljeve, načela, opseg delatnosti i daje definiciju BISRS: “Bibliotečko-informacioni sistem Republike Srbije je skup funkcionalno povezanih biblioteka koje primenjuju jedinstvene standarde i omogućuju protok publikacija i informacija.”

Detaljna analiza strukture pojedinih elementa tog sistema biće data u poglavlju Zakonska regulativa i standardi, ali na ovom mestu je bitno napomenuti da i pored toga što je osnovna tema ovog rada uticaj elektronskih izvora na sistem kataloga, nužno je pokazati sve glavne uticaje koji se susiće u sada jedinstvenoj bazi podataka. Na prvom mestu to su katalogi, sada objedini formalni i sadržinski, za sve tipove građe, kako fonda tako i deziderata. Razlog za izdvajanje pojedinačnih kataloga nije samo istorijski u smislu nekad fizički razdvojenih lisnih kataloga, već u specifičnoj obradi svakog pojedinog kataloga koja zahteva različito obrazovanje i različito stručno znanje.

Takođe je bitno napomenuti da se pri analizi, ova disertacija osvrće samo na sistemske probleme, a ne na pojedinačne i specifična rešenja koja mogu

⁶ Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti. Službeni Glasnik RS. br. 52/11 i [on-line]. Dostupno preko: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=3047 (preuzeto 25.06.2015)

ispravna ili pogrešna. Na primer u samoj Narodnoj biblioteci Srbije, u zavisnosti od odeljenja u kome se radi, varira da li je formalna⁷ i sadržinska obrada⁸ objedinjena⁹ ili ne, a takođe postoje različita rešenja i u drugim matičnim bibliotekama. Razlika u rešenjima ponekad stvara neusaglašenost u kvalitetu obrade ali nije bitna za sistem u celini. Bitno je uočiti da se u jednom zapisu primenjuju standardi kao što su ISBD i UDC¹⁰, takođe i principi predmetne klasifikacije, nacionalna kataloška praksa¹¹ i na nivou razmene sa drugima bazama podataka standardi kao što su MARC¹², COMARC¹³ i dr.

Sve gore navedeno vodi ka razdvajanju tri nivoa bibliotečke regulative vezane za objedinjene bibliotečke kataloge. To su nivo bibliotečkih standarda, nacionalna kataloška pravila i nivo računarskih mreža (Prilog 1 - Nivoi regulative bibliografskog opisa). Prilog 1 pokazuje šematski tri nivoa regulative kako u svetu tako i kod nas.

Prvo što se može zapaziti je da tri nivoa nisu univerzalna. AACR¹⁴ kao standard Kongresne biblioteke u isto vreme predstavlja i standard i nacionalna kataloška pravila. To je ostvarivo i ekonomično jer su pisana za jezik i područje porekla. One nacije, koje prihvataju međunarodne standarde koji su pisani za druga jezička područja i imaju intenciju da međunarodno povežu svoje uzajamne baze, moraju na nivo standarda dodati nivo nacionalnih kataloških pravila. Ona bi morala u načelu da prihvate odredbe izabranog standarda i da

⁷ Formalna obrada (bivši autorski katalozi) podrazumeva katalogizaciju i time shodno obrazovanje iz oblasti bibliotekarstva bilo kroz sistem školstva ili državne ispite za bibliotekara, knjižničara i druge kategorije.

⁸ Sadržinska obrada (bivši predmetni i stručni katalozi) podrazumeva predmetnu i stručnu klasifikaciju, koja sama za sebe zahteva nešto niži nivo znanja iz oblasti bibliotekarstva ali zahteva stručni a ponekad i naučni nivo obrazovanja za specifične oblasti kojima se bavi. Na primer filologiju, biologiju, informatiku, pravo, ... itd.

⁹ Pod objedinjena se misli da zapis sa potpunom formalnom i sadržinskom obradom radi jedna osoba što opet zahteva obrazovanje i stručna znanja iz bibliotekarstva i pojedinih stručnih oblasti istovremeno.

¹⁰ UDC - Universal Decimal Classification; Univerzalna decimalna klasifikacija.

¹¹ U nedostaku Nacionalnih kataloških pravila o kojima će biti detaljno objašnjeno u narednom poglavlju.

¹² MARC - MACHine-Readable Cataloging; Mašinski čitljiva katalogizacija.

¹³ COMARC - format mašinski čitljivog zapisa za opis i razmenu bibliografskih podataka u sistemu COBISS u posedu javnog zavoda IZUM (lokalizovana varijanta UNIMARCA).

¹⁴ AACR - Anglo-American Cataloguing Rules; Anglo-Američka kataloška pravila

na njih primene tumačenja specifična za svoje jezičko područje i da detaljno protumače i nadgrade principe koji su u standardu dati samo u načelu.

Nacionalna kataloška pravila moraju biti, iako srednji nivo, obavezujući za naredni nivo – baze podataka i uzajamne baze podataka. Baze podataka iako mogu biti lokalne, praktično više ne egzistiraju i gube veći deo prednosti ukoliko nisu umrežene i online. Ta vrsta povezivanja zahteva čitav niz tehničkih standarda koji se najlakše mogu predstaviti OSI referentnim modelom¹⁵. Ono što je bitno u tome za ovu materiju da u tom modelu koji je podeljen u sedam slojeva, od najnižeg fizičkog sloja koji definiše transmisiju signala, preko slojeva veze, mreže, transporta, sesije i prezentacije do poslednjeg sloja aplikacije, standardi o kojima ovde govorimo (MARC, COMARC i dr.) predstavljaju poslednji sloj sedmog sloja. I ako izuzetno bitni, standardi mrežnog povezivanja ne bi smeli da ni na koji način da ograničavaju sadržinu informacija koje uobličavaju nacionalna kataloška pravila, ali sa druge strane u formiranju i primeni nacionalnih kataloških pravila mora se voditi računa o formatiranju informacija na način koji će maksimizovati sve prednosti računarskih baza podataka.

U tako složenoj povezanosti pojedinačnih faktora, koji se i sami menjaju u skladu sa vremenom i spoljnim usticajima IT kao nove osnove informatičkog društva u kome se nalazimo i elektronskih izvora kao produkta, neophodno je materiju sagledati iz istorijskog i ugla zakonske regulative i promene pojedinačnih standarda.

Istorijski ugao ugao je bitan iz dva razloga.

Prvi, jer se promene mogu pratiti samo kroz komparaciju preseka bibliotečke regulative u različitim vremenima, čime se dobija uvid kako u razvoj iste do ovog trenutka tako i projektovanja trenda budućeg razvoja.

Drugi razlog istorijskog sagledavanja leži u tradicionalnosti formiranja kataloga. Tradicionalnost u ovom trenutku deluje kao prevaziđen princip i da

¹⁵ OSI - Open Systems Interconnection Basic Reference Model; referentni model za otvoreno povezivanje sistema.

bi se shvatio pravi značaj nužno je poznavati i neke detalje prakse katalogizacije i klasifikacije. Pri katalogizaciji¹⁶, sa dobro definisanim standardima u osnovi i čvrsto postavljenim nacionalnim kataloškim pravilima, katalogizator se i dalje susreće sa bibliotečkim izvorima koji pokazuju pun obim ljudske genijalnosti i inventivnosti. To od njega iziskuje tumačenje standarda, pravila i ponekad osmišljanje novih rešenja izvan onih koja su inicijalno mogla biti predviđena. To u nekom smislu liči na pojam “presedana” u pravu. Jednom postavljeno novo rešenje se u idealnom slučaju dalje primenjuje na isti način formirajući nacionalnu katalošku praksu.

S obzirom da postoji težnja ka decentralizaciji sistema, to jest da se katalogizacija vrši u svim matičnim bibliotekama a zatim i u svim bibliotekama učesnicama u uzajmnom sistemu¹⁷, dolazi do toga da često različite biblioteke razrešavaju probleme na različite načine pa princip presedana gubi znatno na snazi. U praksi situacija je još lošija jer s obzirom da je predhodna generacija ISBD standarda imala pojedinačni standard za svaki pojedini tip građe¹⁸ formirana je struktura odeljenja obrade u Narodnoj biblioteci Srbije na taj način da se izdvajaju odeljenje monografskih publikacija, serijskih publikacija i odeljenje posebnih fondova¹⁹. Pojedinačno odeljenja su radila svako u skladu sa svojim standardima. Kao odgovor na taj problem formirane su različite komisije za usaglašavanje, ili su imenovani glavni redaktori za pojedine oblasti na različitim nivoima unutar BISRS (na nivou obrade za pojedina odeljenja NBS,

¹⁶ U dalje tekstu katalogizacija će podrazumevati i katalogizaciju i klasifikaciju, što je česta praksa i u svetu i kod nas, a u užem smislu će se koristiti samo na onim mestima gde se ističe neophodna razlika u procesima.

¹⁷ Princip je da se katalogizacije jedne knjige radi na jednom mestu sa ciljem da preuzimanjem iz uzajamne baze svima bude dostupna, jer time se izbegava da svaka pojedinačna biblioteka ponovo katalogizuje isti izvor. Ipak primesa decentralizacije je smisljena jer pojedine biblioteke, naročito specijalne, nabavljaju izvore (građu) koja nije dostupna matičnim (osim naravno kroz međubibliotečku pozajmicu a da bi se ona tražila opet je neophodan katalogizovan zapis koji pokazuje da takva građe postoji u njima).

¹⁸ Iako je postojao i generalni standard koji je imao zadatak da ih ujednači.

¹⁹ Ovde su izdvojena samo ona odeljenja koja se bave katalogizacijom, dok je kompletna struktura NBS je značajno složenija.

NBS u celini i na nivou VBS²⁰) ali i od strane nezavisnih organizacija kao što je Bibliotekarsko društvo Srbije²¹.

Osim što su se te i takve komisije, tokom vremena formirale i rasformiravale, jednim delom i kao posledica političkih i ekonomskih promena u Srbiji²², u fazi aktivnog rada one imaju samo savetodavnu funkciju. Pri tome pomenute komisije nemaju nikakvu obavezu međusobnog usklađivanja.

U tom, generalno pozitivnom postupku razrešavanja tekućih problema leži osnova problema koji se obrađuje u ovoj disertaciji. Sa brzinom promena raste neophodnost nadograđivanja pravila praksom do mere da nadgradnja prerasta temelje. Sa nacionalnim kataloškim pravilima starijim od pedeset godina²³ i promenama standarda toliko brzim da ih je nemoguće racionalno ispratiti jedino rešenje je kompletna revizija sistema. Za reviziju sistema prvo je neophodno utvrditi stvarno stanje nacionalnih kataloških pravila, mogućnost sadašnjeg sistema da funkcionalno akumulira dosadašnje promene i da se u skladu sa rezultatima ponudi teorijska osnova mogućih rešenja.

2.1. Periodizacija razvoja kataloga, nacionalna kataloška pravila

Istorija bibliotekarstva seže duboko u prošlost ali u nekom smislu može se reći da počinje sa istorijom kataloga. Do pojave kataloga sakupljene knjige predstavljaju kolekcije ali sa katalozima one postaju biblioteke. Razvoj kataloga, dug preko dvadeset sedem vekova, ovde će biti ukratko prikazan u cilju reevaluacije osnovnih principa i pravila katalogizacije kroz novu diverzifikaciju

²⁰ VBS – Virtuelna biblioteka Srbije. O njoj će biti više reči u naredim poglavljima.

²¹ U Daljem tekstu BDS.

²² Političke i ekonomske promene koje se u Srbiji odvijaju u poslednje dve decenije nisu predmet ovog istraživanja ali se ne mogu u potpunosti isključiti jer svaka promena vlasti se direktno prenosi na kadrovske promene u nadležnim ministarstvima a nadležno ministarstvo, u ovom slučaju Ministarstvo kulture postavlja direktora NBS, sa vrlo velikim ovlašćenjima u donošenju i odobravanju bibliotekarskih propisa.

²³ Ako se mogu prihvatiti kao nacionalna pravila koja su nasleđena nepromenjena kroz sukcesiju tri države od SFRJ preko SRS i SiCG do RS.

na tri značajna perioda. Ova podela je formirana na osnovu namene kataloga i stepena povezanosti na globalnom nivou. Svaki od perioda ima svoje specifičnosti i po tim karakteristikama možemo izdvojiti:

- Period pisanih kataloga
- Period uvođenja i razvoja međunarodnih standarda katalogizacije
- Period automatizacije i mrežnog povezivanja

U Periodu pisanih kataloga, od Asurbanipalove biblioteke iz 7. veka p. n. e. do formiranja Pariskih načela²⁴ 1961, osnovni cilj kataloga je predstaviti i pretražiti građu. U tom periodu se formiraju različiti katalogi, i u tom procesu menjaju se samo principi i tehnike ali cilj kao takav, ostaje nepromenjen do danas. Postoje druge podele tog dugog perioda i moguće ga je raščlaniti na manje etape ali ključna karakteristika perioda je da je svaka biblioteka za sebe. Iako, naravno postoji razmena iskustava bibliotekara i preuzimanja principa katalogizacije, biblioteke su celine za sebe. Cilj kataloga u tom periodu je da prikaže fondove koje postaju preveliki za mnemoničke sposobosti bibliotekara ili vlasnika. Naravno taj osnovni cilj ne gubi svoju važnost u naredim periodima ali ključnu razliku čini da u naredom periodu katalogi prevazilaze granicu pojedine biblioteke za koju su formirani.

Drugi period, koji započinje sa Pariskim načelima, predstavlja standardizaciju opisa na internacionalnom nivou što omogućava razmenu zapisa već velikih i detaljnih kataloga, brojnih, prvenstveno nacionalnih biblioteka, ali i svih ostalih. To je period formiranje standarda, struke i nauke. Izdvajaju se i definišu ključni elementi kao što su vrste autorstva, nazivi i opisi dela, njegova realizacija (štampanje, distribucija i sl.) i td. Standardizacija opisa na internacionalnom nivou pokazuje razvoj svesti o nužnosti razmene informacija o kolektivnoj riznici znanja. O pojedinačnom razvoju standarda biće reči u narednom poglavlju ali bitno je napomenuti da su ti standardi, formirani na

²⁴ International Conference of Cataloguing Principles, Paris, 9th-18th October, 1961. London, 1963.

načelima sa čvrstom logikom i dubokim smislom, imali punu funkcionalnost do pojava automatizovanih i uzajamnih baza podataka. Uzrok uspeha tih standarda u tome periodu je što je osnova data standardima uvek nadograđivana nivoom nacionalnih kataloških praksi, koja ih je lokalizovala i time učinila funkcionalnom prema korisniku ali istovremno i dovoljno formalizovana za sve vrste razmene sa drugim bibliotekama.

Period automatizacije i mrežnog povezivanja počinje postapeno sa razvojem IT i donosi novi kvalitet u mogućnosti biblioteka i njihovih automatizovanih bibliografskih sistema da razmenjuju velike količine podataka (zapisa) direktno, bez izmene, ili sa formalnom, mašinski regulisanom, konverzijom. Taj postupak, sa nesumljivim i ogromnim pozitivnim efektom, sada stavlja lokalizaciju zapisa nacionalnim kataloškim pravilima (takođe neophodnu za praktičnu upotrebu) u položaj da što je detaljnije uređena to više ometa automatsku konverziju zapisa za razmenu. Ono što je najznačajni za ovaj period koji i sada traje je da se uz primenu IT zahteva i promenu logike u samoj strukturi kataloga. Prelazak sa logike lisnih kataloga na logiku automatizovanih baza podataka.

Iako je teško povući oštru granicu za kraj drugog i početak poslednjeg perioda uslovno se može uzeti formiranje novog modela – FRBR²⁵, iz 1998:

„ФРБР (FRBR - Functional Requirements for Bibliographic Records) - Функционални захтеви за библиографске записе сажети су 1998. године у истоимени документ Међународне асоцијације библиотечких удружења као нови концепт библиографске контроле, који кроз процес каталогизације, идентификацијом есенцијалних података, омогућава бољу организацију и претраживање информација. Дефинисање ентитета и атрибута уз њих омогућава и успостављање латералних и хијерархијских веза међу библиографским чиниоцима и записима на грануларном и општем нивоу, чиме се омогућава повезивање онлајн извора.

²⁵ FRBR - Functional Requirements for Bibliographic Records; Funkcionalni zahtevi za bibliografske zapise.

Функционални захтеви за библиографске записе утичу већ и на предефинисање међународних стандардних бројева за поједине типове публикација. Сви претходни каталожки и библиографски захтеви, који су условљавали настајање појединих препорука и стандарда од краја 19. века до данас, били су углавном усмерени ка потребама библиотекара, док ФРБР поставља корисника у фокус управљања информација.²⁶

Taj period se karakteriše uključivanjem kataloga u informacione sisteme i pokušajem povezivanja standarda bibliografskog opisa i standarda informacionih sistema. FRBR pretstvalja sistematski, zajednički početak traženja rešenja. U njemu se daju osnovni pojmovi i rečnik koji bi trebali da omoguće implementaciju postojećih bibliografskih standarda u informacione. Karla Selihar u svom radu iz 2013 „Savremeni međunarodni principi za bibliografsku obradu u odnosu na dosadašnje bibliografske standarde“ dolazi do sličnih zaključaka:

„Studija FRBR-a donela je novi pogled na bibliografske zapise. Njen značaj i uticaj na savremenu kataložku teoriju i praksu ne mogu se osporiti.

Prvo područje u kome se vidi uticaj studije svakako je polje terminologije, koja se značajno razlikuje od terminologije korišćene u dosadašnjim standardima. Pored bibliotekarstva, studija je uticala i na terminologiju arhivistike, muzeologije i izdavačke delatnosti.

Drugo najvažnije područje u kome se ogleda uticaj FRBR-a, jesu kataložka pravila. Uticaj Grupe za reviziju FRBR-a najviše se ogleda u modernizaciji ISBD standarda, terminološki i konceptualno usklađuje nova kataložka pravila sa FRBR-om, pomaže u prilagođavanju formata za razmenu bibliografskih podataka na FRBR model i pomaže u razvoju modela za normativne zapise. Od velikog je značaja i to što FRBR model, terminološki i konceptualno, utiče i na anglo-američku teoriju i praksu, odnosno na reviziju AACR.

Treće područje uticaja jesu automatizovani bibliotečki sistemi. Bibliotečki centar OCLC (Online Computer Library Center) je među prvima prikazao prototip kataloga po FRBR modelu u svojoj bazi WorldCat.²⁷

²⁶ Vraneš, A.; Marković, LJ. *Od rukopisa do biblioteke : pojmovnik* (2. dopunjeno izd.). Beograd : Filološki fakultet. 2008. str. 315

²⁷ Selihar, K. 2013. Savremeni međunarodni principi za bibliografsku obradu u odnosu na dosadašnje bibliografske standarde. *Norma*, 18(1), str. 150

Ovako prikazana periodizacija razvoja kataloga dozvoljava da se lakše isprati geneologija stratifikacije bibliotečke regulative u tri nivoa i prvobitni uzroci za njeno formiranje. Generalni trend transformacije kataloga u uzajamne baze podataka se jasno uočava ali u isto vreme promene u svakom od nivoa nisu dovoljno međusobno usklađene. S obzirom da su nacionalna kataloška pravila neophodna zbog lokalizacije međunarodnih standarda i uloge tampon zone između bibliotečkih standarda i nivoa računarskih mreža, na njima leži najveći teret usaglašavanja u jedinstveni sistem. Takođe i ako ne postoje principijelni razlozi koji onemogućavaju značajne izmene u međunarodnim standardima, bilo bibliotečkim bilo mrežnim, od strane naučne i stručne zajednice bibliotekara i informatičara u Srbiji, socijalni i ekonomski uslovi nas upućuju ka rešavanju problema na lokalnom nivou, tj. nacionalnim kataloškim pravilima.

Nacionalna kataloška pravila

Nacionalna kataloška pravila su pojam koji se relativno često koristi bez jedinstveno usvojene definicije. Opšte je prihvaćeno, iako nigde nije eksplicitno definisano, da nacionalna kataloška pravila ili još bolje rečeno nacionalnu katalošku praksu čine:

- Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga (Dio 1²⁸ i 2²⁹)
Eve Verone i druga uputstva i priručnici,
- praksa nacionalne biblioteke (Narodne biblioteke Srbije),
usaglašena sa obradom Biblioteke Matice srpske i
Univerzitetskom bibliotekom "Svetozar Marković" i
- karakteristike kooperativnog olajna sistema "COBISS³⁰".

²⁸ Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice*. 2. izmijenjeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.

²⁹ Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983.

Da bi nacionalna kataloških praksa mogla da se smatra nacionalnim katološkim pravilima neophodno je da bude regulisana formalizovanim pravilnikom od strane tela sa najvišom matičnom funkcijom i obavezujuća za sve učesnike u sistemu BISRS. U ovom trenutku takav dokument ne postoji. U nekom smislu može se reći za Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga (Dio 1 i 2), Eve Verone, da se može smatrati Nacionalnim kataloškim pravilima tadašnje SFR Jugoslavije, iako i tu postoji problem već samom određenju "nacionalna" za višenacionalnu republiku. S obzirom na burnu istoriju Srbije u prethodnom periodu možda je neophodno napomenuti da se termin "nacionalana" ovde koristi isključivo vezan za lokalizaciju međunarodno prihvaćenih principa i standarda u smislu jezika, pisma i stila standardizovanih napomena u opisu. Navedena priručnička literatura dobila je popularni naziv Jugoslovenski pravilnik:

„Усвајање и примена „Правилника и приручника за израдбу абecedних каталога. Дио 1, 2“ Еве Вероне, који је у пракси с пуним оправдањем назван „Југословенским правилником“, означила је увођење међународних стандарда и приближавање англо-америчким каталошким принципима.“³¹

Do formiranja Jugoslovenskih pravila postojala su nacionalna kataloška pravila u Sloveniji, Srbiji i Hrvatskoj. U Hrvatskoj su pravila postojala samo u rukopisu. U Sloveniji su štampana dva izdanja, prvo³² iz 1947. godine i drugo³³ iz 1967. godine. U Srbiji su „Pravila za katalogizaciju“³⁴ donesena 1957. godine.

³⁰ COBISS - Kooperativni online bibliografski sistem i servisi

³¹ Јанчић, Светлана. „Национална каталошка правила“. *Гласник Народне библиотеке Србије*, год. 5, бр. 1, (2003): стр. 23.

³² *Abecedni imenski katalog*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1947 (štampano 1948)

³³ Kalan, Pavle. *Abecedni imenski katalog*. Ljubljana : Društvo bibliotekarjev Slovenije : Narodna in univerzitetna knjižnica, 1967

³⁴ *Pravila za katalogizaciju*. Beograd: Društvo bibliotekara NRS, 1957.

Od vremena kad su Jugoslovenska pravila uspostavljena (prvo izdanje pravilnika E. Verone³⁵ iz 1970. godine) promenile su se skoro sve temeljne pretpostavke:

- izmenjeni su standardi na čijoj osnovi su postavljena pravila,
- jugoslovenska pravila nemaju opravdanje u skladu sa oštrim razdvajanjem srpskog i hrvatskog jezika, nekad jedinstveno prihvaćnog kao srpsko-hrvatski, i sa pojavom "novih" jezika bošnjačkog i crnogorskog,
- katalozi su skoro u potpunosti prešli u oblik bibliografskih baza podataka,
- tipologija bibliotečke građe (ili sada bibliografskih izvora) je znatno izmenjena i proširena

Uz nedostatak formalizovanog pravilnika i regulatornih tela, sa većim stepenom obaveznosti od savetodavnih funkcija za sve učesnike u sistemu, mora se prihvatiti činjenica da Srbija u ovom trenutku nema nacionalna kataloška pravila već samo nacionalnu katalošku praksu. Detalje argumentacije sam prikazao u svom radu "Argumenti za neophodnost revizije nacionalnih kataloških pravila"³⁶ objavljenom u Beležnici br. 23 iz 2011. godine.

Iako formalizovana nacionalna kataloška pravila imaju znatno više prednosti od prihvaćene nacionalne kataloške prakse bilo jedna bilo druga moraju da ispune izvestan broj vrlo važnih uslova u cilju funkcionisanja BISRS. Na žalost u tako dinamičnom sistemu podložnom svakodnevnim promenama, najčešće kao posledicom razvoja IT, nije uvek moguće uskladiti sve zahteve i mogućnosti. Ipak neki koncenzus mora biti napravljen a od toga da li će to biti praksa ili pravilo zavisi u kojoj meri.

Izbor i prihvatanje međunarodnih standarda je osnova na kojoj se grade nacionalna kataloška pravila. Kao krucijalni problem koji se ovde obrađuje,

³⁵ Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice*. Zagreb : Društvo bibliotekara Hrvatske, 1970.

³⁶ Slavnić, Srđan. "Argumenti za neophodnost revizije nacionalnih kataloških pravila", *Beležnica*, God. 13, br. 23, 2011. str. 39-40

izbor i međusobni odnos pojedinih standarda biće detaljno prikazan u narednim poglavljima, ali na ovom mestu je važno napomenuti sledeće. Međunarodni standardi, i bibliotečki i informacioni, i pored težnje da budu univerzalni (monopolistički prihvaćeni u svetu), imaju svoja područja dominacije. Npr. AACR je znatno više prihvaćen na teritorijama engleskog govornog područja, ISBD je šire prihvaćen u Evropi gde dominira saradnja jakih zemalja sa većim brojem jezika u upotrebi. Standardi bibliografskog citiranja kao što su Čikago³⁷, APA³⁸, Tjurabian stil³⁹ i dr. i sami mogu biti osnova za koju se opredeljuje na osnovu fonda koji se opisuje (prirodne, humanitarne, tehničke i sl. nauke). Iako nije otvoreno o tome pisano, logično je pretpostaviti da postoji borba standarda (tj. organizacija koje leže iza njih) za što veće područje dominacije. S obzirom, da to znači da izbor standarda nosi i probleme koji izlaze iz oblasti bibliotekarstva i zalaze u oblast politike i ekonomije, važno je priznati da ti uticaji postoje. Ne ulazeći dublje u pitanje politike mora se još samo reći da tradicija korišćenja jednog standarda, u našem slučaju ISBD, nosi sistem izgrađen na njemu i da teorijski mogući prelaz s jednog standarda na drugi iziskuje reviziju svih postojećih zapisa u bazi ali i kompletnu obuku svih učesnika⁴⁰ u sistemu.

Standardi mrežne komunikacije i razmene podataka po svojoj prirodi više zavise od IT razvoja i nije verovatno da će se nacionalnim kataloškim pravilima birati. Prihvatanje najsavremenijih verovatno predstavlja nužnost ali i logiku vremena u kojem se nalazimo. Ipak postoji međuzavisnost sva tri nivoa bibliotečke regulative i mora se očekivati da standardi mrežne komunikacije moraju omogućavati u potpunosti pun obim opisa koji definišu bibliotečki standardi. U tom kontekstu nacionalna kataloška pravila uz izbor i prihvatanje

³⁷ Čikago stil bibliografskog citiranja - The Chicago Manual of Style

³⁸ American Psychological Association

³⁹ Tjurabian stil je nazvan po autoru uputstva "A Manual for Writers of Research Papers, Theses, and Dissertations" Kejt L. Tjurabian.

⁴⁰ Bibliotekara, knjižničara i drugih učesnika u sistemu bez obzira na nivo obrazovanja i specifičnost stručnog zvanja (npr. bibliotekar, arheograf, bibliograf, informatičar i sl.).

određenih bibliotečkih standarda imaju zadatak i njihovo prilagođavanje logici informacionih sistema.

Lokalizovanje međunarodnih standarda jezikom i pismom (pismima) nacionalne kataloške agencije je jedna od osnovnih funkcija nacionalnih kataloških pravila. Iako ta funkcija u znatnoj meri otežava prilagođavanje bibliotečkih standarda mrežnim ona je neizbežna. Razrešavanje protivrečnih zahteva lokalizacije standarda i internacionalizacije zapisa za razmenu je jedan od najsloženih problema koje moraju da razreše nova nacionalna kataloška pravila. U tako dinamičkom sistemu sa snažnom međuzavisnošću svih elemenata svaki novi aspekt utiče na sve ostale. Npr. usaglašavanje nacionalnih kataloških pravila sa izmenama u pravopisu srpskog jezika je takođe logička nužnost ali dodaje ceo set praktičnih problema u procesu.

Za nacionalna kataloških pravila u Srbiji, se mora zaključiti da iako postavljena na kvalitetnu osnovu u vreme svog definsanja, danas postaju u velikoj meri zastarela i u svojim teorijskim principima i praktičnim rešenjima. S obzirom da se svi problemi obrađeni u daljem toku disertacije mogu i moraju rešavati na nivou nacionalnih kataloških pravila, nužno je prihvatiti neophodnost revizije nacionalnih kataloških pravila. Prikazivanje konkretnog slučaja promena koje nose elektronski izvori će pokazati da ta revizija ne može biti parcijalna već potpuna.

Potrebno je uložiti veliki napor kako bi se u isto vreme prihvatile sve promene koje nosi razvoj informaciono-komunikacione tehnologije i zadržale nesumljive vrednosti postojećih nacionalnih kataloga. U tom cilju neophodno je učešće i čvrsta saradnja u velikoj meri polarizovanih profila stručnjaka iz oblasti bibliotekarstva i informatike.

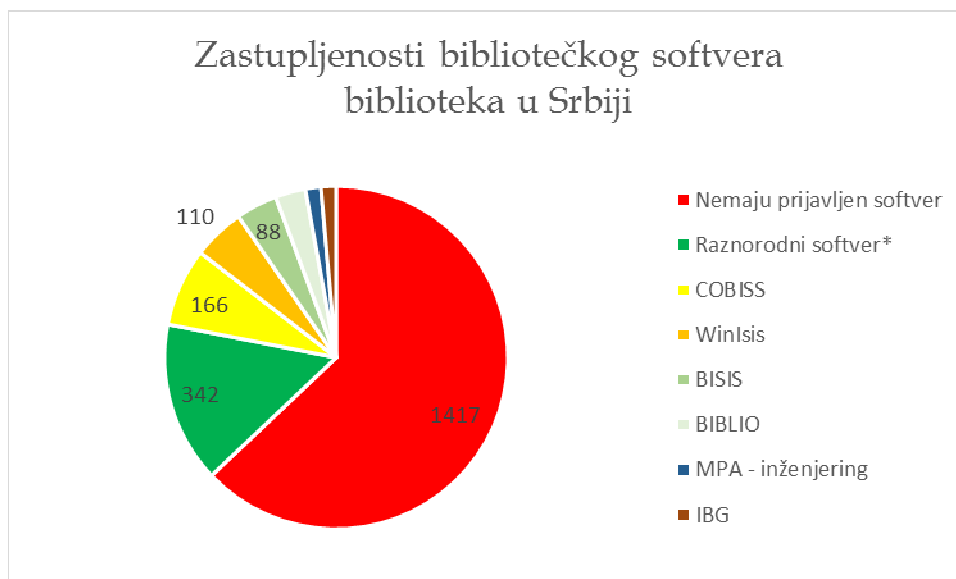
Uzajamna bibliografska baza podataka na nivou Republike Srbije

Katalogizacija i klasifikacija fonda, teorijski i praktično moguća, u obliku pisanih listića na žalost još uvek nije za nama. I ako je u ovom trenutku

imperativ za sve korisnike prelazak na neku automatizovanu bazu podataka stanje u Srbiji na žalost je još veoma loše.

Zastupljenost bibliotečkog softvera prema statistici Mreža biblioteka Srbije za 2014. godinu⁴¹ data je u tabeli - Prilog 2. Tabela predstavlja sumirane podatke o broju korisnika pojedinačnih vrsta softvera i u njoj su zarad preglednosti objedinjene kategorije različitih verzija istog softvera npr. BISIS v.2, v.3 itd. Biblioteke koje koriste dve vrste softvera⁴² su prikazane samo uz jedan kako bi se dobio tačan procenat. Takođe u originalnoj tabeli razdvojeni su isti programi tamo gde je njihov naziv na jednom mestu pisan latinicom a na drugom ćirilicom. To je u originalu učinjeno kako se ne bi menjali izvorni podaci dobijeni od biblioteka ali u prikazu zastupljenosti softvera to nema svoje opravdanje. U tabeli su sumirani podaci za 2252 biblioteke, svih tipova, koje su odgovorile na anketu Mreža biblioteka Srbije. Broj biblioteka u anketi je uzet kao broj bibliotečkih objekata na različitim lokacijama (npr. ogranci javnih biblioteka prikazani su posebno). U cilju slikovitijeg prikaza stanja napravljena su dva dijagrama.

Dijagram 1 Zastupljenost bibliotečkog softvera biblioteka u Srbiji

⁴¹ Podaci su dobijeni ljubaznošću Odeljenja matičnih funkcija Narodne biblioteke Srbije.

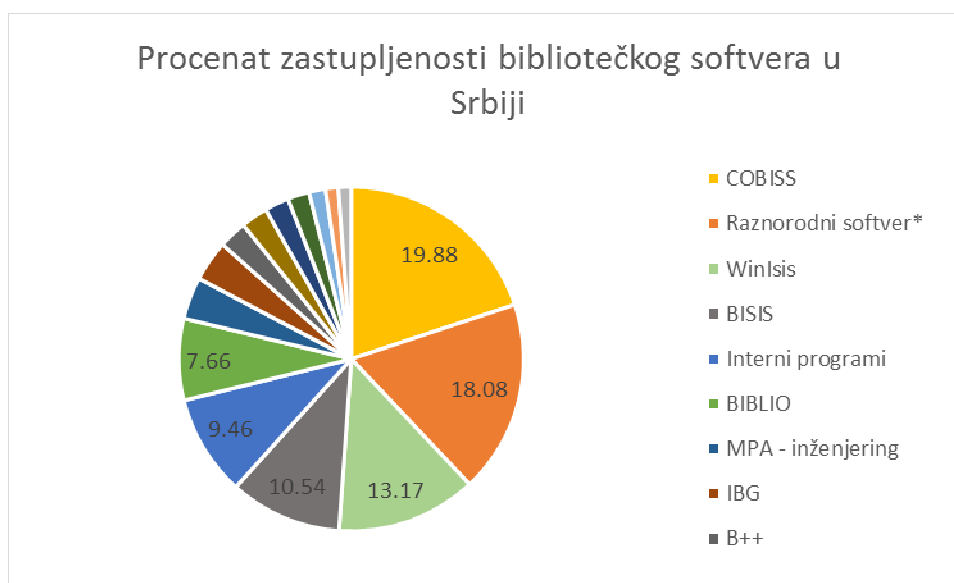
⁴² Postoji više razloga za takvu situaciju. Jedan je korišćenja različitih softvera za različite vrste bibliotečke delatnosti (npr. COBISS za katalogizaciju i BISIS za izdavanje građe). Drugi je statistika je rađena u fazi prelaska sa jednog softvera na drugi.

* U kategoriju raznorodnog softvera svrstane su biblioteke sa softerom koji je zastupljen sa manje od 1% ukupnog broja ili interni programi koji su pravljani u samim bibliotekama.

Zastupljenost bibliotečkog softvera biblioteka u Srbiji prikazuje da od 2252 biblioteke 1417 (tj. 62.92%) nema automatizovane kataloge.

U sledećem dijagramu je od 835 (tj 37.08%) biblioteka koji imaju prijavljen softver prikazana zastupljenost pojedinačnih paketa u procentima.

Dijagam 2 Procenat zastupljenosti bibliotečkog softvera u Srbiji

U zavisnosti od mogućnosti, najčešće materijalnih i tehničkih, biblioteke u Srbiji se opredeljuju za neku od postojećih bibliografskih baza podataka kao što su COBISS, WinIsis, BISIS, BIBLIO i dr., ili prave svoju, najčešće prilagođavajući neki od softvera otvorenog koda.

Pri izboru automatizovane baze podataka koja bi bila pogodna za implementaciju nacionalnih kataloških pravila bilo koje biblioteke u BISRS-u neophodno je sagledati neke generalne osobine koji se odnose na bibliografske baze podataka ili informacione sisteme.

Prvo mora se reći da, uprkos česte tvrdnje da implementacija nacionalnih kataloških pravila u obliku pisanih listića više nije realna kao princip za formiranje novih kataloških pravila, trenutna nacionalna kataloška praksa i

bibliografski standardi to omogućavaju. Šta više, stvarno stanje prikazano u Dijagramu 1. pokazuje koliko je situacija zaista loša.

Ovako naizgled negativan stav, protivan opštoj tendenciji svih učesnika u sistemu, države, biblioteka i korisnika je naveden jer je pokazatelj ekonomskog stanja. I ako sama ekonomika nije tema ove disertacije, ne može se ignorisati kao bitan elemenat kako u odlukama koje su do sada donošene tako i u budućim koje se odnose na svaku promenu u sistemu. U praksi to znači da iako su matične biblioteke napravile u ovom trenutku svoj izbor sa COBISS-om kao uzajmanom bazom podataka to nije nužno jedini izbor. Takođe to ne obavezuje druge biblioteke u sistemu da se opredele za istu bazu ili uopšte za elektronsku bazu podataka. Obaveza štampanja CIP – katalogizacije u publikaciji na svakoj knjizi izdatoj u Srbiji je i osmišljena sa idejom da one male biblioteke koje nemaju baze podataka mogu da prepisu autorski listić direktno iz knjige u obliku definisanom standardom i nacionalnom kataloškom praksom. Naravno onaj broj biblioteka koji umrežen i automatizovan će u nekom obliku preuzeti kompletan zapis, direktno ili konverzijom.

Pojedinačne bibliografske baze podataka mogu biti baze podataka u užem smislu ili informacioni sistemi. Kao i u svemu ostalom granice su sve neosetnije i sa sve bržim IT napretkom znatno se pomeraju u korist informacionih sistema, tj. njihove mogućnosti obrade i interakcije su sve veće. Mogu biti lokalne za jednu instituciju ili uzajamne za više institucija. Takođe mogu biti dostupne onlajn ali ne moraju. Trend ka automatizaciji, povezivanju i onlajn dostupnosti je nesumljiv, ali se mora voditi računa da je kada je reč o BISRS-u, iako se daje prednost sistemu koji u najvećoj meri objedinjuje sve matične biblioteke, ne treba zaboraviti i isključiti ostale biblioteke u sistemu.

Ono što mora biti jedinstveno za sve bibliografske baze podataka je da po pravilu bi morale da omoguće primenu izabranih bibliografskih standarda i nacionalnih kataloških pravila. Sa druge strane, iako opciono, onlajn i/ili uzajamne, baze podataka su pritiskom IT razvoja i time podstaknute

novostečene potrebe korisnika takođe u obavezi da prate standarde mašinske čitljivosti i druge standarde razmene podataka.

Studija slučaja ove disertacije je u daljem toku ograničena na COBISS iz više razloga. U COBISS-u kao uzajamnoj bazi rade tri matične biblioteke najvišeg ranga, tj. matične za sve ostale. One zajedno sačinjavaju VBS⁴³ centar formiran 2003. godine sa sledećim ciljem:

“Formiran da obavlja funkcije Nacionalnog COBISS centra, čiji su zadaci:

- povezivanje biblioteka u jedinstven bibliotečko informacijski sistem COBISS.SR
- neprekidan pristup:
 1. elektronskim kataloškim bazama biblioteka članica
 2. uzajamnoj bazi COBISS.SR
 3. bazi članica sistema COLIB.SR”⁴⁴

U Narodnoj biblioteci Srbije i Biblioteci Matice srpske se radi CIP – katalogizacija u publikaciji. To znači, bar u teoriji, da u se uzajamnoj bazi COBISS.SR nalazi kompletna izdavačka produkcija Srbije. U teoriji, jer iako je to zakonska obaveza svakog izdavača, u praksi ipak postoje odlivi (da poneki izdavač ne ispuni svoju zakonsku obavezu i sl.). Takođe u Narodnoj biblioteci Srbije se formiraju sve nacionalne bibliografije. Uz sve to COBISS predstavlja najrašireniju uzajamnu bibliografsku bazu sa približno 20% zastupljenosti (Dijagram 2.) u Srbiji. Prema podacima koje o sebi daje sam sistem zastupljenost biblioteka članica je prikazan u Tabeli 1.

⁴³ Virtuelna biblioteka Srbije

⁴⁴ Stojanović, Miroljub. “Narodna biblioteka Srbije” (Rad predstavljen na KONFERENCA COBISS 2011, Maribor, 15- 16. novembar, 2011.) Dostupno i na:

http://home.izum.si/cobiss/konference/konf_2011/prezentacije/sreda/Stojanovic.pdf (preuzeto 11.05.2016). str. 2.

Napomena: dostupan dokument je Powerpoint prezentacija u pdf formatu.

Tabela 1 Zastupljenost biblioteka u sistemu COBISS.SR u periodu od 2011-2015.

Pokazatelji rasta	2011	2012	2013	2014	2015
Punopravnih članica sistema COBISS.SR	141	153	163	162	171
- nacionalne, univerzitetske i visokoškolske	61	63	65	65	70
- javne	61	68	76	77	77
- specijalne	19	22	22	20	24
- školske	0	0	0	0	

Tabela je preuzeta u smanjenom obimu (prikazan je deo originalne tabele sa podacima od značaja za ovu temu) 15.03.2016. sa sajta:

http://vbshome.vbs.rs/sr/o_cobissu/statistike_pokazatelji.asp.

Za COBISS3 je takođe bitno napomenuti da je to složen paket programa koji sadrži više aplikacija:

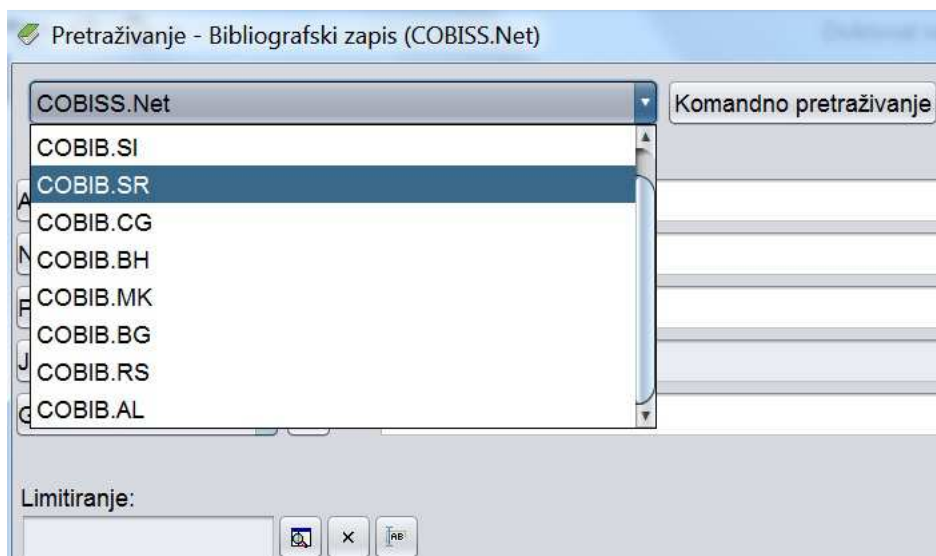
- COBISS3/Katalogizacija
- COBISS3/Nabavka
- COBISS3/Fond
- COBISS3/Pozajmica
- COBISS3/Međubibliotečka pozajmica

Sve aplikacije su naravno uzajamno povezane ali ovde će generalno biti reči samo o delu "COBISS3/Katalogizacija"⁴⁵ jer se u njemu odvija katalogizacija i klasifikacija o kojima je ovde reč.

Takođe i sam COBISS je uslojen u 3 nivoa. Prvi lokalna baza svake biblioteke učesnice u sistemu (u konkretnom slučaju COBISS.NBS). Zatim "host" koji uključuje sve biblioteke učesnice ovog sistema u Srbiji (COBISS.SR), i na kraju mreža međunarodnih učesnika u sistemu COBISS (COBISS.NET).

Slika 1 COBISS.Net – predstavlja sliku ekrana preuzetu iz same aplikacije i na njoj se vide učesnici u mreži dostupni u postupku pretraživanja.

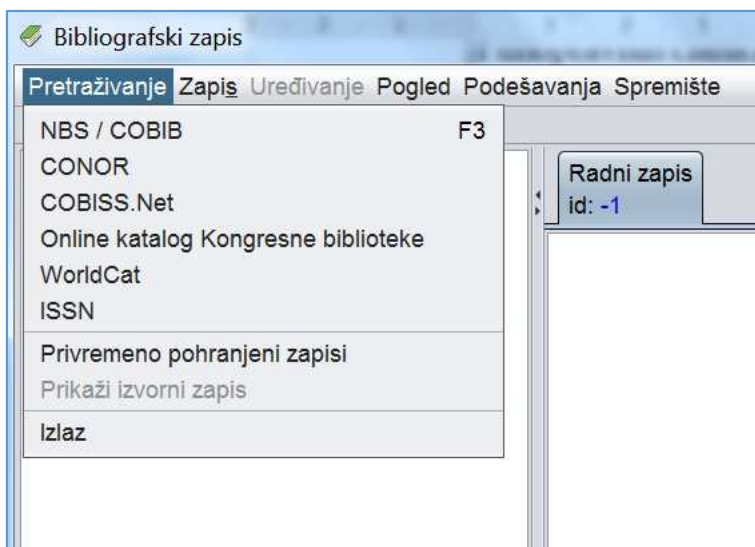
⁴⁵ Udaljem tekstu COBISS će se koristiti za samo tu aplikaciju ukoliko nije posebno naznačeno drugačije.

Slika 1 COBISS.Net

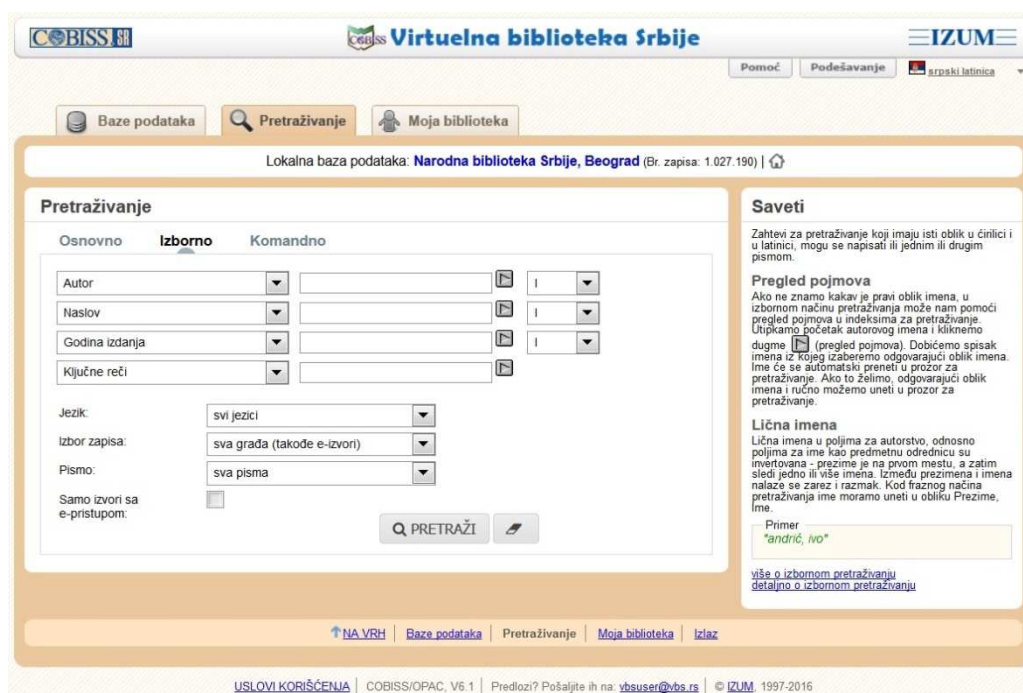
Ovde je neophodno napomenuti da je u sva tri nivoa struktura zapisa identična (programski), iako u svakoj biblioteci učesnici se mogu razlikovati verzije zapisa u skladu sa njihovim jezikom, pismom i nacionalnim kataloškim pravilima. Postoje relativno složena pravila preuzimanja, prepisivanja i izmene zapisa na hostu ali ona nisu od bitnog značaja za temu koja se obrađuje.

COBISS takođe omogućava direktno pretraživanje i preuzimanje zapisa ili njihovih delova iz pojedinih bibliotečkih ili bibliografskih sistema koji nisu njegov deo. Pristup tim sistemima se vidi na Slici 2 COBISS - Pretraživanje. Ovde je bitno napomenuti da se pruzimanje zapisa ili njihovih delova iz tih sistema vrši konverzijom zapisa.

Slika 2 COBISS – Pretraživanje

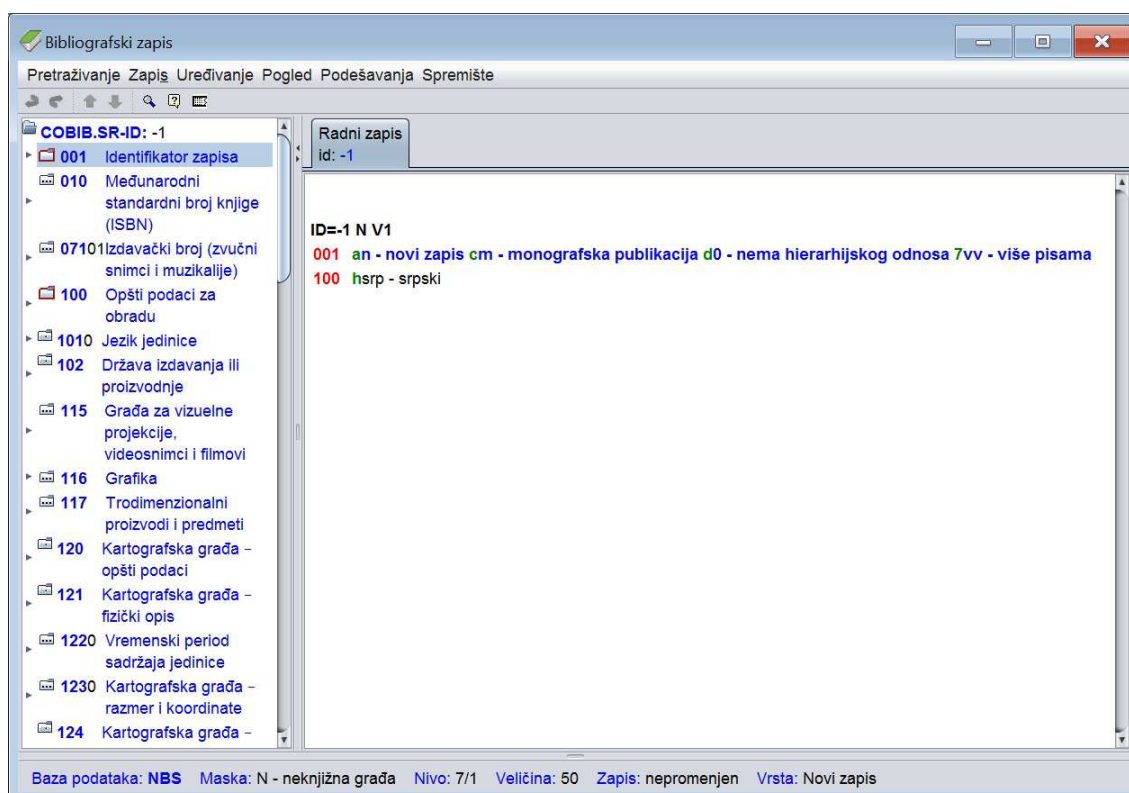
Do sada navedeno predstavlja COBISS iznutra, onako kako ga vide bibliotekari učesnici u sistemu. Kako je ceo sistem u svom konačnom smislu osmišljen za korisnike postoji i pristup preko interneta.

Slika 3 COBISS - Pretraživanje preko Interneta

Na Slici 3 COBISS - Pretraživanje preko Interneta⁴⁶ vidi se pristup zapisima na način kako ga vide korisnici, bilo preko terminala (računara) u samoj biblioteci, bilo pristupom preko interneta. Sa obzirom na predhodno izneto stanje u Srbiji da približno 63% biblioteka nemaju softver za katalogizaciju⁴⁷ to im i dalje pruža neku mogućnost da preuzmu postojeći zapis, makar prostim prepisivanjem.

Ključnu tačku u celokupnom sistemu kataloga predstavlja formiranje zapisa u lokalnoj bazi COBISS.NBS. Zapis se sada može kreirati samo u za to predviđenim postojećim poljima formata COMARC. Na Slici 4 se može videti deo polja predviđena za popunjavanje u samom programu:

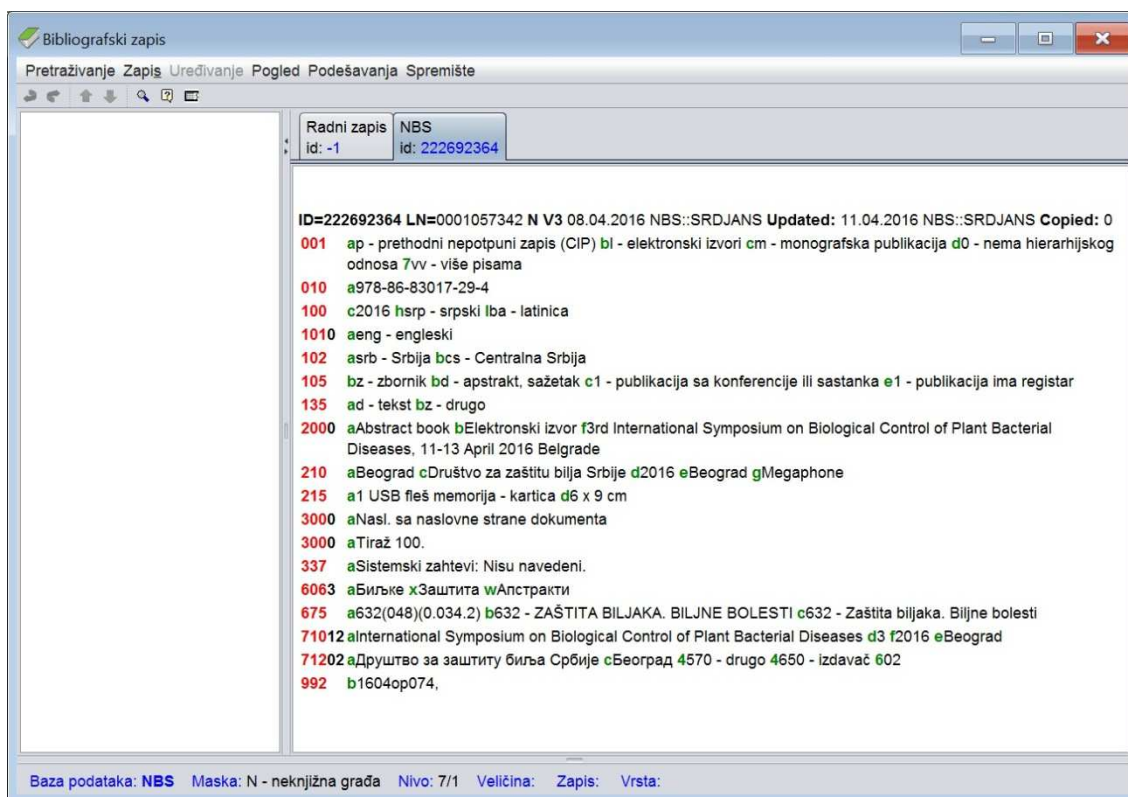
Slika 4 COBISS – kreiranje novog zapisa

⁴⁶ Slika predstavlja pristup bazi NBS (dana 10.05.2016) sa strane:

<http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?ukaz=BASE&bno=70000&id=1157359077902784> .

⁴⁷ Što ne znači da bibliotekari u njima nemaju nikakav pristup Internetu, bilo preko računara biblioteka, bilo preko svojih personalnih računara, smart telefona i sl.

Primer zapisa elektronskog izvora kreiran u NBS za potrebe Katlogizacije u publikaciji - CIP-a, možemo videti na sledećoj slici:

Slika 5 COBISS - kreirani zapis

S obzirom da je rečeno da COBISS.SR mesto gde se formira opis kompletnog korpusa nacionalne izdavačke produkcije i preko toga svih izvora koji ulaze u nacionalne bibliografije, njegove programske mogućnosti diktiraju i formu i strukturu zapisa. To znači da COBISS, bar u teoriji, mora da omogućiti da sve promene međunarodnih bibliografskih standarda i njihove lokalizacije nacionalnim kataloškim pravilima budu u relativno kratkom vremenu dostupne i u kodu zapisa. U daljoj analizi konkretnih promena ISBD standarda prouzrokovanim razvojem IT i velikog broja pojavnih oblika elektronskih izvora biće pokazano da BISRS, tj. COBISS kao njegov sastavani deo za sada ne uspeva da održi korak. Dosadašnje zaostajanje za primenom odredaba prihvaćenog ISBD standarda takođe nameće pitanje o racionalnosti unošenja softverskih izmena nasuprot reviziji i rekonstrukciji kompletnog sistema.

2.2. Zakonska regulativa i standardi

Bibliotekarstvo je kroz vekove smatrano veoma tradicionalnim a bibliotekarima je pripisivana pedantnost, doslednost i konzervativnost. Iako se taj pogled menja sa novim generacijama, odraslim ili stasalim u informatičkom društvu, neka ukorenjena verovanja i dalje stoje. Jedno od tih verovanja za koje će se ovde pokazati da nije u potpunosti osnovano je da je u katalogizaciji i klasifikaciji sve strogo regulisano pravilima. Pregled zakonske regulative i konkretnih standarda je neophodan kako bi se pokazalo šta je i kojoj meri stvarno definisino i obavezujuće, a šta je trenutna praksa koja se u zavisnosti od potreba menja u letu. S obzirom, da se radi o vrlo važnim pitanjima načina funkcionisanja sistema u celini, mora se napomenuti da se ovde ne implicira nemarnost ili postupci bibliotekara vođeni linijom manjeg otpora, već postepeno gubljenje “veće slike” u procesu razrešavanja konkretnih problema.

Zakonska regulativa se ovde koristi u svom širem smislu i odnosi se na pisane, formalne pravne akte, kako ih definiše Dragan Barać u svojoj knjizi “Pravo u oblasti knjige”:

“2.2. Извори права

Правна наука разликује изворе права у материјалном смислу и изворе права у формалном смислу. Изворе права у материјалном смислу представљају друштвени узроци који изазивају настајање права као друштвене појаве, док изворе права у формалном смислу чине општи правни акти које доноси орган државне власти, односно акти који садрже општу правну норму.

Писани, формални правни акти као извори права, зависно од свог садржаја, начина и поступка по коме се доносе, деле се на: устав, закон, уредбе и друге подзаконске акте државних органа и акте других (државних) организација које оне доносе вршећи поверена им јавна овлашћења. “⁴⁸

⁴⁸ БАРАЋ, Драган. *Pravo u oblasti knjige*. (Београд : Народна библиотека Србије, 2014.) str. 13.

Barać i eksplicitno navodi "ostale podzakonske akte" koji detaljnije definišu i tumače zakone:

"Остали подзаконски акти државних органа (министарстава, организација или установа које су овлашћене законом да прописују ближе услове за спровођење једног закона) јесу одлуке, наредбе, правилници, упутства и други акти"⁴⁹

Ono, što je na ovom mestu bitno naglasiti je da postoji više nivoa zakonske regulative i da u principu svaki sledeći (niži), detaljnije tretira materiju i daje tumačenja koja pružaju manje mogućnosti za reinterpretaciju tj. za različita tumačenja.

Polazna tačka u svakom pregledu BISRS mora biti "Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti" koji ga i definiše:

„(1) Bibliotečko-informacioni sistem Republike Srbije je skup funkcionalno povezanih biblioteka koje primenjuju jedinstvene standarde i omogućuju protok publikacija i informacija.

(2) Bibliotečko-informacioni sistem Republike Srbije čine:

- Narodna biblioteka Srbije;
- Biblioteka Matice srpske⁵⁰;
- Narodna i univerzitetska biblioteka "Ivo Andrić"⁵¹ na Kosovu i Metohiji;
- Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković" u Beogradu;
- Biblioteka Srpske akademije nauka i umetnosti;
- mreža javnih biblioteka u Republici Srbiji;
- mreža svih drugih tipova biblioteka i informacionih centara u Republici Srbiji: školske, visokoškolske i univerzitetske biblioteke, biblioteke naučno-istraživačkih instituta i ustanova i specijalne biblioteke."⁵²

⁴⁹ БАРАЋ, Драган. *Право у области књиге*. (Београд : Народна библиотека Србије, 2014.), стр. 14

⁵⁰ U daljem tekstu BMS

⁵¹ S obzirom na složene političke prilike u kojima se Srbija nalazi u poslednjih dvadesetak godina, Narodna i univerzitetska biblioteka "Ivo Andrić" će se u daljem tekstu tretirati kao sastavni deo NBS gde se u ovom trenutku i nalazi njeno formalno sedište. Razrešavanje pravnog i faktičnog položaja i statusa NUB "Ivo Andrić" iako od velike važnosti za Srbiju ne menja teorijske principe katalogizacije kojima se ovaj rad bavi.

Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti utvrđuje širok spektar delatnosti od važnosti, ali za BISRS i sistem uzajamne katalogizacije su od posebne važnosti sledeće:

Sama definicija BISRS, sistema i centra za uzajamnu katalogizaciju i data u III. poglavlju iz koje bih naglasio prva tri stava Člana 10:

“(1) Bibliotečko-informacioni sistem Republike Srbije izgrađuje se na jedinstvenoj informaciono-komunikacionoj tehnologiji i programskoj platformi.

(2) Osnovu bibliotečko-informacionog sistema u Republici Srbiji čini sistem uzajamne katalogizacije u kojem biblioteke kooperativno obavljaju funkcije prikupljanja i obrade bibliotečko-informacione građe i izvora tamo gde se oni prvi put pojave i unose podatke u Centralni elektronski katalog Republike Srbije.

(3) Sistem uzajamne katalogizacije zasniva se na standardizovanoj obradi bibliotečko-informacione građe i izvora i na jedinstvenom uređenju elektronske baze prema nacionalnim i međunarodnim standardima.”⁵³

Na ovom mestu Zakon daje osnovne principe na kojima se zasniva BISRS, uvodi pojam uzajamne katalogizacije i Centralnog elektronskog kataloga i upućuje na nacionalne i međunarodne standarde. Kako su gore navedeni osnovni principi a ne konkretne mere Zakon ustanovljava matične funkcije:

“(1) Radi trajnog i sistematskog rada na razvoju i unapređivanju bibliotečko-informacione delatnosti u Republici Srbiji ustanovljavaju se matične funkcije pojedinih biblioteka, koje

⁵² *Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti*. Službeni Glasnik RS. br. 52/11 i [on-line]. Dostupno preko: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=3047 (preuzeto 25.06.2015), Bibliotečko-informacioni sistem, Član 9. (u daljem tekstu Zakon).

⁵³ *Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti*. Službeni Glasnik RS. br. 52/11 i [on-line]. Dostupno preko: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=3047 (preuzeto 25.06.2015), Sistem uzajamne katalogizacije, Član 10.

obavljaju te poslove na određenoj teritoriji, na naučnom ili na umetničkom području, ili za određene tipove biblioteka, kao povereni posao.”⁵⁴

i biblioteke kojima ih poverava:

“(3) Narodna biblioteka Srbije je matična biblioteka i ona obavlja matične funkcije za sve biblioteke na teritoriji Republike Srbije, u saradnji s Bibliotekom Matice srpske koja obavlja matične funkcije na teritoriji AP Vojvodine.”⁵⁵

To je veoma značajno mesto, jer se u njemu vrši delikatan prelaz sa pravnog na stručni aspekt bavljenja materijom. Ta granica je često neuhvatljiva i zato se u većem delu teksta koristi izraz bibliotečka regulativa, kojim se pokušavaju objediniti svi pravni i stručni izvori a u svakom pojedinačnom slučaju se naglašava stepen njihove meritornosti.

Zakon takođe daje inicijalnu definiciju bibliotečko-informacione građe i izvora:

“(1) Bibliotečko-informacionu građu i izvore predstavljaju informacioni izvori u kojima su na bilo koji način zabeležene informacije, i to na različitim materijalima i medijima. Bibliotečko-informaciona građa i izvori nosioci su duhovnog, intelektualnog, književnog, umetničkog, naučnog, stručnog ili bilo kojeg drugog sadržaja namenjenog za komunikaciju među ljudima, za razmenu ideja i unapređenje znanja.

(2) Bibliotečko-informacionu građu i izvore čine: knjige, rukopisi, brošure, separati, serijske publikacije, muzička dela, kartografska građa, katalozi, kalendari, umnoženi umetnički i scenski programi, fotografije, albumi, razglednice i crteži, prostorni i drugi planovi, gravire, plakati i druga likovna i grafička građa, leci, oglasi i saopštenja, zvučni i video zapisi u bilo kom obliku (izuzev na filmskoj traci), elektronske publikacije distribuirane na fizičkim nosačima i elektronske publikacije distribuirane na internetu, sadržaj internet domena Republike Srbije,

⁵⁴ *Ibid.*, Matične funkcije, Član 22.

⁵⁵ *Ibid.*, Matične funkcije, Član 22.

kombinovane i multimedijalne publikacije, računarski programi u javnoj upotrebi i druge publikacije (u daljem tekstu: biblioteka građa i izvori).⁵⁶

Definiciju treba smatrati inicijalnom jer daje naširi spektar mogućih izvora. Bez nužnih ograđivanja, kako u samom zakonu tako i podzakonskim aktima, takva definicija bi obuhvatila količinu građe koja ne izlazi samo van praktičnih, već i teoriskih mogućnosti obrade institucija određenih za njihovo sprovođenje (npr. sadržaj internet domena R. Srbije). Takođe neophodno je prihvatiti da Zakon pokušava da istakne područja od važnosti za R. Srbiju i da nije za očekivanje da se u dokumentu tog nivoa rešavaju problemi kao što su promena domena (npr. potuno ukidanje domena .yu u kome Srbija ima značnu istorisku važnost), ili tehničko pitanje razlike između fizičkog smeštaja podataka i domena (npr. sajtovi koji mogu biti od važnosti za Srbiju mogu biti smešteni na serverima u drugim domenima⁵⁷). Tvorci Zakona nisu nesvesni tih problema i narednim stavovima uvodne bitne mehanizme za njihovo razrešavanje kao što su procena stručnjaka, nabavna politika i što je od izuzetne važnosti vezuju biblioteko-informacionu građu sa fondovima:

“(3) Biblioteke nabavljaju biblioteko-informacionu građu i izvore i stvaraju novu biblioteko-informacionu građu i izvore na osnovu samostalne procene stručnjaka, prema utvrđenoj nabavnoj politici, a u skladu sa potrebama najšireg kruga korisnika, uključujući i potrebe nacionalnih, verskih i jezičkih manjina i korisnika sa invaliditetom.

(4) U nabavci biblioteko-informacione građe i izvora i stvaranju nove biblioteko-informacione građe i izvora biblioteke međusobno saraduju, a kada traženu građu i izvore ne poseduju u svojim fondovima, obavezno se uključuju u sistem razmene biblioteko-informacione građe i izvora i u međubiblioteku pozajmicu na nacionalnom i međunarodnom nivou.”⁵⁸

⁵⁶ Ibid., Definicija biblioteko-informacione građe i izvora, Član 6.

⁵⁷ Tj. adresa sajta najčešće pripada provajderu i zavisi od ekonomskih i tehničkih odnosa institucije koja ih postavlja i provajdera.

⁵⁸ *Zakon o biblioteko-informacionoj delatnosti*. Službeni Glasnik RS. br. 52/11 i [on-line]. Dostupno preko: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=3047 (preuzeto 25.06.2015), Definicija biblioteko-informacione građe i izvora, Član 6.

Još konkretnije upućivanje na fondove i vrlo važan specifičan podzakonski akt "Akt o nabavnoj polici NBS" daje u delu koji se odnosi na konkretne zadatke NBS:

"(1) U ostvarivanju opšteg interesa osnovni zadaci Narodne biblioteke Srbije su sledeći:

1) prikupljanje, obrada, čuvanje, predstavljanje, korišćenje i obezbeđivanje pristupa nacionalnoj zbirci bibliotečko-informacione građe i izvora u skladu s nabavnom politikom precizno utvrđenom posebnim aktom Narodne biblioteke Srbije;"⁵⁹

Neophodno je takođe napomenuti da je prema prelaznim i završnim odredbama Zakona (Član 55.), obaveza NBS bila da usaglasí (donese) akt u roku od godinu dana od dana njegovog stupanja na snagu 2012. godine. Do trenutka pisanja ovog teksta takav akt nije donet. Ovaj akt je od izuzetne važnosti jer sve formalne definicije elektronskih izvora su preširoke za racionalne korišćenje bez nužnog sužavanja na one koji pripadaju fondu⁶⁰.

Poslednja stvar od važnosti za materiju koja se obrađuje koju definiše Zakon je nadzor nad stručnim radom i on ga poverava NBS i BMS:

"(1) Nadzor nad stručnim radom matičnih biblioteka vrši Narodna biblioteka Srbije, kao povereni posao.

(2) Nadzor nad stručnim radom matičnih biblioteka, visokoškolskih biblioteka i biblioteka naučnoistraživačkih instituta i ustanova na teritoriji AP Vojvodine vrši Biblioteka Matice srpske, kao povereni posao.

(3) Nadzor nad stručnim radom drugih javnih biblioteka, školskih biblioteka, visokoškolskih biblioteka, biblioteka naučnoistraživačkih instituta i ustanova i specijalnih biblioteka vrši biblioteka kojoj je povereno vršenje matičnih funkcija, kao povereni posao.

(4) Biblioteka je dužna da matičnoj biblioteci, na njen zahtev, dostavi podatke potrebne za obavljanje nadzora nad stručnim radom, kao i da ovlašćenom licu matične biblioteke omogući neposredni nadzor.

⁵⁹ Ibid., Zadaci Narodne biblioteke Srbije, Član 32.

⁶⁰ Kako postojećem tako i onom koji treba sakupiti (deziderati).

(5) Način vršenja nadzora nad stručnim radom uređuje Narodna biblioteka Srbije, kao povereni posao.”⁶¹

NBS i BMS su eksplicitno navedene kao matične biblioteke a dalje u Zakonu se utvrđuju njihovi pojedinačni zadaci. Iz prethodnog navoda je još samo bitno da se istakne stav (5), jer u okviru načina vršenja nadzora nad stručnim radom bi bilo neophodno formirati regulatorna tela koja bi na nivou Republike Srbije uređivala principe katalogizacije i klasifikacije BISRS. U ovom trenutku postoje komisije i funkcije glavnih redaktora⁶², na različitim nivoima i sa različitim ingerencijama u sistemu, ali ne postoje regulaciona tela čije bi odluke bi bile obavezujuće za sve učesnike sistema. Dotano postoje i komisije sa istim funkcijama (ili pretenzijama) van BISRS kao što su komisije Bibliotečkog društava Srbije⁶³. Iako je BDS udruženje građana, koje nije ni formalno ni pravno deo BISRS, ne treba zaboraviti da su prva pravila katalogizacije u Srbiji donesena upravo od strane BDS, a da su Jugoslovenska pravila, iako potpisana⁶⁴ od Eve Verone, rezultat višegodišnjeg rada združenih komisija Saveza društava bibliotekara Jugoslavije.

Odustvo regulacionog tela na nivou republike u nekom smislu ima svoje opravdanje zbog različitih potreba i zahteva biblioteka učesnica⁶⁵ ali regulaciona tela na nivou republike bi takođe mogla da definišu šta je obavezno za sve a šta je moguće raditi na alternativne načine.

⁶¹ *Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti*. Službeni Glasnik RS. br. 52/11 i [on-line]. Dostupno preko: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=3047 (preuzeto 25.06.2015), Nadzor nad stručnim radom, Član 25.

⁶² U nedostatku Nacionalnih kataloških pravila glavni redaktori za katalogizaciju, predmetnu ili stručnu klasifikaciju osim što ispravljaju zapise u skladu sa nacionalnom kataloškom praksom i svojim ingerencijama (u smislu nivoa – lokalni ili host u COBISS-u), razrešavaju tekuće probleme tumačenja nacionalne kataloške prakse formirajuću ranije pomenute predsedane.

⁶³ U daljem tekstu BDS.

⁶⁴ Ovde nije reč o nepriznavanju autorstva Eve Vereone nad priručnikom već o sistematskom radu Saveza društava bibliotekara Jugoslavije i odlukama koje su u njemu donesene.

⁶⁵ Npr. NBS i Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković" zbog potreba korisnika i prirode fondova koje imaju vode primarni oblik autora na različite načine, NBS u transkribovanom obliku a Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković" u etimološkom obliku.

Osim Zakona o bibliotečko-informacionoj delatnosti postoji još jedan broj srodnih zakona i podzakonskih akata koji se moraju uzeti u obzir pri rešavanju parcijalnih problema vezanih za izvore koji se katalogiziraju:

- Zakon o izdavanju publikacija⁶⁶
- Zakon o obaveznom primerku publikacija⁶⁷
- Pravilnik o dostavljanju obaveznog primerka elektronskih publikacija deponitnim bibliotekama i njihovom korišćenju⁶⁸
- Stručno uputstvo za katalogizaciju u publikaciji (CIP)⁶⁹
- Zakon o autorskom i srodnim pravima⁷⁰

Ranije je napomenuto, a kasnije će biti više reči o konkretnim primerima, da je neke složene kategorije neohodno definisati na više nivoa. U tom postupku definicije postaju sve uže, hijerhijski se spuštajući od zakona, preko podzakonskih akata, do bibliografskih standarda i priručnika matičnih institucija za njihovo tumačenje. Posebno je potrebno obratiti pažnju, da različiti zakoni, sa različitih aspekata se obrađuju materiju⁷¹ koja je zajednička za srodne zakone, i da neusklađenost pojmova vodi u slobodu tumačenja koja u formalizovanim sistemima kao što su informacione baze podataka ima veoma negativni efekat.

Hirarhijski ispod navedenih zakona i podzakonskih akata bi trebalo da se nalaze Nacionalna kataloška pravila. Njihov status je u nekom smislu dvostruk. Sa jedne strane bi trebala da budu obavezujuća za sve učesnike u sistemu a sa druge strane ona su dužna da ispoštuju sve međunarodne standarde koje prihvate. To nije nemoguć zahtev ali se mora pratiti dinamički,

⁶⁶ Zakon o izdavaњу publikacija. Службени гласник РС, бр. 37/91, 53/93, 67/93, 48/94, 135/2004 и 101/2005

⁶⁷ Zakon o obaveznom primerku publikacija. Службени гласник РС, бр. 52/11 и 13/2016

⁶⁸ Правилник о достављању обавезног примерка електронских публикација депозитним библиотекама и њиховом коришћењу. Службени гласник РС, бр. 98/11

⁶⁹ Стручно упутство за каталогизацију у публикацији (CIP). Службени гласник РС, бр. 86/2012

⁷⁰ Zakon o autorskom i srodnim pravima. Службени гласник РС, бр. 104/2009, 99/2011 и 119/2012

⁷¹ Npr. Zakon o izdavanju publikacije reguliše bitne elemente većeg dela fonda (biblioteka u Srbiji) na koji se odnosi Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti.

tj. neophodno je da se pravila ažuriraju sa svakom promenom primenjenih standarda. S obzirom da je formalno nepostojanje Nacionalnih kataloških pravila već obrazloženo, u skladu sa nacionalnom kataloškom praksom sledeći u nizu su izabrani bibliografski standardi.

U konkretnom slučaju to je ISBD familija standarda. Teorijski razlozi za izbor ISBD standarda su dati na početku 2. poglavlja a konkretne daje Eva Verona u predgovoru jugoslovenskih pravila:

“... Na osnovi tih prijedloga objavljeno je 1974. standardno izdanje međunarodnih uputa pod nazivom ISBD(M)⁷².

U tom standardnom izdanju još nisu bili izmijenjeni svi propisi za koje je Komisija⁷³ smatrala da bi u primjeni na jugoslavenske publikacije mogli izazvati teškoće i prividne nedosljednosti, a nisu bile dotjerane ni sve definicije i tekstovne nejasnoće. Usprkos tome Komisija je donijela odluku da, za volju međunarodne suradnje na polju katalogizacije i uključivanja Jugoslavije u međunarodni program Univerzalne bibliografske kontrole, treba standardno izdanje ISBD(M) prihvatiti kao osnovu za izradbu jugoslovenskih propisa o kataložnom opisu.”⁷⁴

Istorijat ISBD standarda je u svom sažetom obliku dat u uvodnom poglavlju svakog pojedinačnog standarda, prikazan kroz etape koje su od posebnog značaja za IFLA⁷⁵-u i koje su kumulativno dopunjavane sa svakim novim izdanjem. Zajedno sa razvojem ISBD familije standarda se se i menjao odnos prema elektronskim izvorima. S obzirom da je za ovu temu od izuzetnog značaja odnos standarda prema tipologiji građe biće sugerisna delimično izmenjena periodizacija razvoja ISBD standarda.

⁷² International Federation Of Library Associations And Institutions. *ISBD(M) : International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications*. London : IFLA Committee on Cataloging, 1974.

⁷³ Komisija za katalogizaciju Saveza društava bibliotekara Jugoslavije

⁷⁴ Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983. str. 7.

⁷⁵ IFLA - The International Federation of Library Associations and Institutions; Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija.

Kratak period formiranja standarda započinje 1969. godine kada je usvojena rezolucija na Međunarodnom sastanku stručnjaka za katalogizaciju i interno se formira prva verzija 1971. godine. Nakon nekoliko prevoda, takođe ne publikovanih, od strane pojedinih zemalja učesnica finalno 1974. godine izlazi prvo izdanje ISBD(M) standarda od strane IFLA-e. Time započinje prvi period koji se karakteriše izdavanjem pojedinačnih standarda za pojedine tipove građe koja dobija na značaju. Serijske publikacije dobijaju iste godine svoj standard ISBD(S)⁷⁶. Uviđajući trend, a u želji da spreče moguće neusklađenosti pojedinačnih standarda 1977. godine IFLA objavljuje generalni standard ISBD(G)⁷⁷. Nakon toga u skladu sa razvojem potreba sukcesivno izlaze:

- ISBD(NBM)⁷⁸ - 1977. godine
- ISBD(CM)⁷⁹ - 1977. godine
- ISBD(A)⁸⁰ - 1988. godine
- ISBD(PM)⁸¹ - 1988. godine
- ISBD(CF)⁸² - 1990. godine
- ISBD(ER)⁸³ - 1997. godine
- ISBD(CR)⁸⁴ - 2002. godine

Period "Revizije 1980-2000." koji se izdvaja u samom standardu je zbog značajne odluke se standardi stalno ažuriraju

⁷⁶ ISBD(S) - International Standard Bibliographic Description for Serials; Međunarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacija.

⁷⁷ ISBD(G) - General International Standard Bibliographic Description; Opšti međunarodni standardni bibliografski opis.

⁷⁸ ISBD(NBM) - International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials; Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe.

⁷⁹ ISBD(CM) - International Standard Bibliographic Description for Cartographic Materials; Međunarodni standardni bibliografski opis kartografske građe.

⁸⁰ ISBD(A) - International Standard Bibliographic Description for Older Monographic Publications (Antiquarian); Međunarodni standardni bibliografski opis antikvarne građe.

⁸¹ ISBD(PM) - International Standard Bibliographic Description for Printed Music; Međunarodni standardni bibliografski opis štampanih muzikalija.

⁸² ISBD(CF) - International Standard Bibliographic Description for Computer Files; Međunarodni standardni bibliografski opis računarskih datoteka.

⁸³ ISBD(ER) - International Standard Bibliographic Description for Electronic Resources; Međunarodni standardni bibliografski opis elektronskih izvora.

⁸⁴ ISBD(CR) - International Standard Bibliographic Description for Serials and Other Continuing Resources; Međunarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacija i drugih kontinuiranih izvora

“Na IFLA-inom Svetskom kongresu održanom u Briselu 1977. godine Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju je doneo novu važnu odluku koja se odnosila na IFLA-in program ISBD-a. Odlučeno je da tekstovi svih ISBD-ova traju pet godina posle čega će biti obavezno revidirati sve tekstove ili tekstove određenih ISBD-ova.”⁸⁵

U datom periodu su izdata brojna izdanja (revizije) i brojni prevodi koji za temu nisu od značaja, ali može se ukazati da su prvi elektronski izvori (tada računarske datotke) inicijalno opisivani primenom ISBD(G) standarda i ISBD(NBM) standarda za pojedina polja. Kao što se da videti ISBD(CF) je prvi standard koji detaljno obrađuje elektronske izvore. Poslednja dekada prošlog veka je period kada IT započinje eksponencijalan razvoj i 1997. godine se javlja ne revizija već novi standard za sada definisane elektronske izvore.

Generalno, ovaj period karakteriše specijalizacija standarda i definisanje sve raznovrsnije tipologije građe bibliografskih izvora. Revizije 2000-2006. koje se takođe izdvajaju u samom standardu, u ovoj periodizaciji nemaju opravdanje za izdvajanje i u tekstu standarda se može uočiti delimično slaganje s tom tvrdnjom:

“Bez obzira na promene koje su doneli gore opisani projekti revizije, osnovna struktura i sastavni delovi podataka ISBD-a su se tokom godina pokazali kao relativno postojeći i kreatori kataloških pravilnika ili shema metapodataka ih i dalje koriste u celini ili delimično.”⁸⁶

Nesumljivu prekratnicu donosi objedinjavanje pojedinačnih standarda u jedinstveni standard koji se odnosi na sve tipove građe.

⁸⁵ *Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD) : po preporukama Radne grupe za ISBD odobrio Stalni odbor Sekcije IFLA-e za katalogizaciju. Uvodno objedinjeno izd.* Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. 15.

⁸⁶ *Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD) : po preporukama Radne grupe za ISBD odobrio Stalni odbor Sekcije IFLA-e za katalogizaciju. Uvodno objedinjeno izd.* Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. 17.

Na IFLA-inoj konferenciji u Berlinu 2003. godine Grupa za reviziju je odlučila da se formira Studijska grupa za razvoj ISBD-a. Kao rezultat je izlazak draft verzije integrisanog ISBD 2006. god. Sa malim izmenama aprila 2007. godine izlazi zvanična verzija Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda⁸⁷ koja predhodne verzije stavlja van upotrebe. Srpski prevod⁸⁸ Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda je izdato u decembru 2009. godine.

Uvodno objedinjeno izdanje ISBD standarda donosi velike promene, i to ne samo za elektronske izvore. Objedinjavanje uveliko smanjuje dosadašnju redundaciju generalnog standarda u svakom od pojedinih standarda. Sada standard na jednom mestu daje generalna i razjašnjenja za svaki tip građe ponaosob. To je smanjilo nedoumice oko toga koji standard ili njegov pojedini deo upotrebiti u kom trenutku i prebačeno je težište na aspekte (sadržaj, nosioc i način izlaženja) i njihove elemente opisa, iako, tipovi građe i dalje egzistiraju kao bitno određenje. Praktično sa ovim standardom počinje tiha dekonstrukcija tipologije građe.

Za elektronske izvore to je veoma značajno. Po svojoj definiciji elektronski izvori uglavnom su deklarirani kao takvi na osnovu svog nosioca, ali istovremeno svaki elektronski izvor po svojim drugim aspektima sadržaju i načinu izlaženja može pripadati i drugim tipovima građe. Elektronski izvor može u isto vreme biti i elektronski izvor i serijska publikacija (e-časopis) ili elektronski izvor koji sadrži kartografske podatke, pa isti elektronski izvor može formalno pripadati različitim tipovima građe istovremeno. I ako ne uvek jednostavno ali sada se to razrešava opisom svakog aspekta istim standardom kroz za to predviđena područja opisa.

Poslednji period, sa najdubljim promena, započinje objavljivanjem Aneks standarda ISBD, Area 0 Content Form and Media Type Area - Područje 0 Oblik

⁸⁷ International Federation Of Library Associations And Institutions. ISBD: *International Standard Bibliographic Description. Preliminary Consolidated Edition*. Munich: K.G. Saur, 2007 – u daljem tekstu Uvodno objedinjeno izdanje ISBD standarda.

⁸⁸ *Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD) : po preporukama Radne grupe za ISBD odobrio Stalni odbor Sekcije IFLA-e za katalogizaciju. Uvodno objedinjeno izd.* Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009.

sadržaja i vrsta medija) iz 2009. godine. Srpski prevod⁸⁹ tog dokumenta objavljen je 2011. Te iste godine je objavljeno i novo izdanje ISBD standarda⁹⁰ sa neizmenjenim nazivom i jedino приметnom promenom u podatku o izdanju⁹¹. Iako ne po obimu, po svojim implikacijama, ova promena standarda predstavlja ključni deo ove teme i kao takva biće obrađena detaljno u poglavlju 4.1. Na ovom mestu dovoljno je reći da je uvođenjem novog područja opisa (Područje 0) narušena vertikalna kompatibilnost standarda i napravljena dekonstrukcija tipologije građe.

Pre nego pređemo na hijerarhijski nižu kategoriju uputstva neophodno je reći par stvari o prevodima standarda. Obično se prećutno podrazumeva da na nekom prostoru standard počinje da važi sa prevodom. Uz svo priznavanje visoko stručnog poznavanja određenih oblasti pravodica, ili grupe prevodioca, prevodima se skoro u potpunosti uskraćuje autorski značaj. Ovde se konkretno misli na vrlo važno uspostavljanje terminologije i nomenkulture. Uspostavljanje adekvatne terminologije u smislu faktične tačnosti sa jedne strane i prihvatljivosti u smislu duha jezika prevoda su od velike važnosti kako za formalizovane sisteme kao što su informacione baze podataka tako i za realnu prihvaćenost među korisnicima. Ne treba zaboraviti ni negativne aspekte da loše definisan pojam često otežava definiciju srodnih termina i da u praktičnoj upotrebi to može napraviti puno teškoća. Videćemo, npr. da termini elektronski ili multimedijlni, veoma česti u upotrebi, svojom frekventnošću često više zbunjuju nego što bliže objašnjavaju pojam uz koji se vezuju.

Takođe u prevodima, iako u znatno manjem obimu nego u uputstvima, mogu da postoje značajna tumačenja, objašnjenja i primedbe prevodioca, koja

⁸⁹ Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Međunarodni standardni bibliografski opis (ISBD) : Područje 0 Oblik sadržaja i vrsta medija*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2011.

⁹⁰ International Federation Of Library Associations And Institutions. *ISBD : international standard bibliographic description. Consolidated edition*. Berlin ; Boston : De Gruyter Saur, 2011.

⁹¹ Consolidated edition. U daljem tekstu Objedinjeno izdanje ISBD standarda.

olakšavaju upotrebu standarda. Ovde je možda potrebno napomenuti da, iako je ranije rečeno da je jedan od zadataka nacionalnih kataloških pravila lokalizovanje standarda na jezik u upotrebi, da ta vrsta usaglašavanja ide mnogo dublje od jezičkih pitanja⁹² ali isto tako jednom definisan termin⁹³ prevodom standarda, teško je ili nemoguće promeniti.

Nedostatak nacionalnih kataloških pravila je teško nadoknaditi i taj prazan prostor se periodično nadoknađuje uputstvima. Za elektronske izvore 2011. godine je izdato Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora⁹⁴. Ono što je važno napomenuti da, iako autorsko delo, iza svakog uputstva izdatog od strane neke zvanične institucije kao što je NBS leži rigorozna redakcija i proces verifikovanja pojedinih predloženih rešenja na stručnim savetima i komisijama. Ali isto tako uprkos atributa "zvaničnog" uputstva, zbog svih problema vezanih za formalni status nacionalnih kataloških pravila, mora se prihvatiti da je svako rešenje u njima preporuka, koju pojedini katalogizator u sistemu može prihvatiti ali i ne mora, već u zavisnosti od politike institucije ili uže radne celine u kome radi.

Drugi važan element koji treba imati u vidu, naročito u pokušajima sagledavanja šire celine, je vremenski period između pojavljivanja pojedinih dokumenata. Na primer, Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora rađeno u prelaznom periodu između dve značajne faze (pojedinačnih standarda i Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda), praktično je bilo stopirano za objavljivanje, na dve godine, do izlaska prevoda Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda kako bi terminološki bili usklađeni. Uzevši u obzir kompletan proces, izdavanja uputstva praktično se poklapa sa izdavanjem novog, značajnog izmenjenog standarda. Mora se imati u vidu da taj period "pripreme i zaživljavanja" bilo kog predhodno pomenutog akta ima značajan uticaj u

⁹² Npr. definisanje tiraža kao obaveznog elementa područja napomena je vezana za našu zakonsku regulativu i obavezni primerak nema nikave veze sa samim prevođenjem termina.

⁹³ Npr. kao što su nazivi pojedinih tipova građe.

⁹⁴ Slavnić, Srđan. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011.

ukupnoj dinamici i biće jedan od osnovnih razloga za predlog revizije celokupnog sistema, koji više nije u mogućnosti da racionalno isprati promene.

Postoji još jedna skupina dokumenta od izuzetnog značaja za temu u koje ulaze FRBR i RDA⁹⁵/ONIX⁹⁶ kao vodeći primeri. Kao nekada Pariska načela, ovi dokumenti⁹⁷ predstavljaju dogovorene formalizovane međunarodne principe koji imaju za primarni cilj da u postojeće standarde koji evoluiraju, sa svaki novim izdanjem inkorporiraju logiku informacionih sistema, i da pruže osnovu za formatiranje podataka kroz terminologiju bližu IT standradima (kao što su entiteti, atributi i njihovi odnosi). I oni sami doživljavaju promene vrlo slične standradima, tj. FRBR familija dokumenta je ove godine (2016.) objedinjena u jedinstveni FRBR-Library Reference Model⁹⁸. RDA/ONIX pojednostavljeno rečeno predstavlja za AACR Ono što FRBR predstavlja za ISBD. Iako se određeni stepen rivaliteteta između AACR i ISBD standarda, tj. sistema zasnovanih na njima, može pretpostaviti, postoji stalan napor usaglašavanja i trend ka približavanju. Trend čvrsto zasnovan na geografski, politički i ekonomski slobodnom pristupu jedinstvenom internetu.

Poslednja grupa standarda od krucijalne važnosti su standardi mašinske čitljivosti bibliografskih zapisa. Verovatno najpoznatiji i sigurno u najvećoj upotrebi je MARC⁹⁹ format. Prva verzija i uopšte prvi format za mašinski čitljive kataloške zapise je napravljan za potrebe Kongresne biblioteke u Vašingtonu 1965. godine. Bez nepotrebnog ulaska u istoriju razvoja i širenja formata neophodno je istaći tri značajna pravca evolucije MARC formata. MARC 21 koji zbog širine upotrebe engleskog jezika postaje međunarodni format. UNIMARC, koji prestavlja sistemastki minimalno izmenjeni MARC standard, upravo sa ciljem da bude upotrebljiv za širi spekatar zemalja

⁹⁵ RDA - Resource Description and Access; Opis i pristup izvorima.

⁹⁶ ONIX - Online Information Exchange; Onlajn razmena informacija.

⁹⁷ Ovde se misli generalno na familiju dokumenta sa više izdanja.

⁹⁸ International Federation Of Library Associations And Institutions. *FRBR-Library Reference Model*. [on-line]. Dostupno preko: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/frbr-lrm_20160225.pdf (preuzeto 31.06.2016)

⁹⁹ Ovde se misli na na familiju standarda koja ima više varijanti i verzija.

korisnica. I COMARC koji predstavlja lokalizovanu i specifično za potrebe COBISS-a prilagođenu verziju UNIMARC-a. Detaljniju komparaciju samih formata je prikazala Tadeja Brešar iz IZUM-a¹⁰⁰ na COBISS konferenciji održanoj u Mariboru 2004. godine i u radu¹⁰¹ priprepljenom za tu priliku. S obzirom na važnost rada Aleksandra Nastić ga je delimično prevela i prikazala¹⁰² u časopisu Infoteka. Iz prikaza MARC u uvodnom delu formata istaći ćemo samo definiciju sastavnih elemenata:

“Запис у MARC формату састављен је из три елемента:

1. структура записа је имплементација међународног стандарда ISO 2709 - Format for Information Interchange; то подразумева да запис мора садржати увод записа, директоријуме поља и податке
2. садржај који је представљен кодовима који су намењени препознавању елемената података; они омогућавају управљање записом; потом, постоје ознаке поља, потпоља и индикатори
3. садржај елемената података је дефинисан стандардима који нису саставни део формата, а то су каталошка правила, правила за садржинску обраду итд.”¹⁰³

Poslednji element prikazuje za nas ključnu vezu između bibliografskih i mašinski čitljivih standarda. O konkretnoj uspešnosti implementacija promena sadržanih u unutrašnjem razvoju bibliografskih standarda kasnije će biti više reči, a na ovom mestu je neophodno ukazati na neke spicifičnosti mašinski čitljivih standarda. Mašinski čitljivi standardi imaju direktan uticaj na softverska rešenja konkretnih baza podataka. Pri tome ne treba izgubiti iz vida da su većina bibliografskih baza podataka komercijalni proizvodi konkretnih firmi, kojima ekonomski interes nalaže da pristup njihovim podacima bude ako ne ograničen onda strogo kontrolisan. To prouzrokuje unutrašnji konflikt, da

¹⁰⁰ IZUM - Institut informacijskih znanosti Maribor

¹⁰¹ Brešar, Tadeja. “Primerjava formatov MARC 21 - UNIMARC - COMARC”. *Organizacija znanja*, god 9, br. 3 (2004), str 105-112.

¹⁰² Nastić, Aleksandra. „Поређење формата MARC 21 - UNIMARC - COMARC”. *Инфотека : часопис за информатику и библиотекарство*, Год. 6, бр. 1/2 (2005), стр. 140-148.

¹⁰³ Ibid., стр. 140.

mašinski čitljiv standard i njegova realizacija u konkretnom softveru, u isto vreme teže da budu što šire prihvaćeni i strogo kontrolisani. To daje za rezultat formiranje specifičnog standarda za samo jedan sistem, COMARC za COBISS ili YUMARC za BISIS. Ne može se reći da to predstavlja nerešiv problem ali uvodi dodatni set standarda i neophodnost konverzije zapisa iz jednog sistema u drugi¹⁰⁴.

Od standarda i pojedinačnih protokola namenjenih za razmenu podataka bibliografskih baze podataka se ističe Z39.50¹⁰⁵. Kratko objašnjenje iz jednog od novijih radova na tu temu povezuje ta dva nivoa standarda:

“Z39.50 je klijent server protokol . Kad ovo kažemo, mislimo da je klijent (korisnik), koji je u potrazi za informacijama napravio upit (informacije koje traži), upit je formatiran po Z39.50 standardu od strane sistema bez znanja korisnika. Upit se zatim šalje u više baza podataka trenutno i istovremeno. Baze podataka ili kompjuteri/izvori koji reaguju na ove upite nazivaju se ciljevi. Dobijeni odgovori ovih ciljeva protumačeni su i predstavljeni korisnicima po njihovom izboru u odnosu na broj rezultata, jezika, sintakse (MARC, Dublin Core Metadata, Xml itd.).”¹⁰⁶

Iako je bilo neophodno zaokružiti celinu i ovom vrstom standarda u daljem tekstu neće se više ulaziti u detalje tog nivoa povezivanja jer su isključivo u domenu programiranja a struktuiranje bibliotečkog i bibliografskog sadržaja se završava unosom podataka u nekom od formata prethodno pomenutih standarda (MARC, UNIMARC, COMARC, itd.).

¹⁰⁴ Npr. Biblioteka grada Beograda da bi preuzela zapis iz NBS mora da konvertuje zapis iz COBISS-a u BISIS tj iz COMARC-a u YUMARC.

¹⁰⁵ Z39.50 Information Retrieval Protocol (Z39.50/ISO 23950).

¹⁰⁶ “Z39.50 is a client server protocol. When we say this, we mean that a client (user) who is looking for the information make a query (the information he is looking for) the query is formatted to Z39.50 standard by the user’s system without the knowledge of the user. The query is then sent to multiple databases that too instantly and simultaneously. The databases or computers/sources which respond to these queries are called targets. The responses received from these targets are interpreted and presented to the users as per his choice with regard to the number of results, language, syntax (MARC, Dublin core metadata, Xml, etc.).” Singh, Bhupender. "Z39. 50 AND LIBRARIES." *International Journal of Scientific Research* 5, no. 3 (2016). str. 164.

Definisanje ovako složenih veza, koje čine elemente samo kataloškog dela BISRS, je bilo neophodno jer problemi, vezani specifično za elektronske izvore, ne samo da naglašavaju, već eksponencijalno uvećavaju kombinatoriku veza, kako na prethodno pomenuta tri nivoa bibliografske regulative tako i između dela i manifestacije definisanih tipova građe i njihovih aspekata.

3. Elektronski izvori

Googl vam može pružiti 100,000 odgovora.

Bibliotekar vam može pružiti pravi.

Nil Gejmen

Period u kome se nalazimo, često nazivan informatičkim dobom, generalno je doveo elektronske medije u žižu interesovanja najšire populacije. Elektronski izvori, sada sastavni deo svakodnevne rutine informisanja svih slojeva društva, imaju svoje značenje mnogo šire od tipa bibliotečke građe. Popularna Internet enciklopedija – Wikipedia u svojoj verziji rečnika definiše elektronske izvore na sledeći način:

“elektronski izvor (plural elektronski izvori)

1. Informacija (obično datoteka) koji se može čuvati u obliku električnih signala, obično na računaru.
2. Informacija dostupna na internetu.¹⁰⁷

Ono što predstavlja problem, kako za tu konkretnu definiciju tako i za materiju o kojoj je ovde reč, je širina definicije. Bez detaljne analize konkretnih problema i nužnih suženja, kako ove tako i narednih definicija, često se nalazimo u situaciji da suštinski ispravna tumačenja imaju značajne implikacije. Imajući to u vidu neophodno je obratiti posebnu pažnju na dva problema vezana za elektronske izvore. To su izdvajanje bibliotečke građe i bibliografskih

¹⁰⁷ “electronic resource (plural electronic resources)

1. Information (usually a file) which can be stored in the form of electrical signals, usually on a computer.
2. Information available on the internet.” Wiktionary, the free dictionary. *Electronic resource*. Dostupno preko: https://en.wiktionary.org/wiki/electronic_resource (preuzeto 17.04.207)

izvora iz šireg skupa elektronskih izvora i razdvajanje blisko povezanog pitanja nosioca informacije¹⁰⁸ i sadržaja.

3.1. Definicija i osnovne karakteristike

Definicija elektronskih izvora, u formalnom smislu, ne predstavlja problem. Po običaju se preuzima iz izabranog standarda i njegovog tumačenja u zvaničnim uputstvima, kada postoje. U tom jasnom i jednostavnom postupku postoji, u ovom konkretnom slučaju, niz suptilnih ali po svojim implikacijama značajnijih detalja koji se vrlo brzo pretvaraju u otvorene probleme.

Ako se prihvati kao polazna tačka u ovom trenutku prihvaćeno Uvodno objedinjeno izdanje ISBD standarda definicija prema prevodu datom u Uputstvu za katalogizaciju elektronskih izvora¹⁰⁹ glasi:

“Elektronski izvor (Electronic resource) Izvor koji sadrži računarski upravljaju građu, uključujući i građu koja zahteva upotrebu perifernih uređaja (na primer CD-ROM čitač) koji su povezani sa računarom; izvori mogu i ne moraju da se koriste i na interaktivan način. Postoje dva tipa izvora: podaci (informacije u obliku brojeva, slova, grafičkih elemenata, slika i zvukova ili njihove kombinacije) i programi (komande ili rutine za izvođenje određenih zadataka uključujući i obradu podataka). Dodatno, oni mogu biti kombinovani da uključuju i elektronske podatke i programe (na primer, edukacione softvere sa tekstom, grafike i programe).

Smatra se da se ova definicija većinom odnosi na izvore koji su opšte dostupni, a uključuje i one kojima se pristupa putem telekomunikacija. Ovde su uključeni i izvori proizvedeni i/ili napravljeni za ograničenu distribuciju, za plaćanje po upotrebi, ili napravljeni po narudžbini. Izvori koji su skladišteni u dugotrajnoj memoriji računara (ROM) se shvataju kao deo uređaja u kome su pohranjeni, i ako se katalogizuju tretiraće se kao izvori koji

¹⁰⁸ Kako vrste medija (CD, DVD, USB memorija i sl.) tako i formata elektronskih zapisa.

¹⁰⁹ Prevod je dat iz Uputstva za katalogizaciju elektronskih izvora jer je u prevodu samog standarda iz 2009. drugi pasus greškom izostavljen.

zahtevaju daljinski pristup. Smatra se da programirane igračke, kalkulatori, i drugi programirani objekti izlaze izvan predviđenog obima ISBD-a.”¹¹⁰

Pre ulaska u detaljniju anлізу potrebno je reći da se definicija nije menjala ni u jednoj verziji standarda od ISBD(ER)-a do Objedinjenog izdanja ISBD standarda. U trenutku kada je definisana, lako je pretpostaviti da niko nije imao predstavu broja pojavnih oblika koje danas imaju elektronski izvori, a ni stvarnu dubinu integracije IT u sve aspekte života. Prvenstveno bio je cilj omogućiti opis tipa građe koji polako ali sigurno dobija na značaju, sa više logičnim isključivanjem određenih kategorija kao što su “igračke, kalkulatori, i drugi programirani objekti” nego stvarnim potrebama da se ograniči definisani skup izvora. Ako se primeni ova definicija bez restrikcija, u grupu elektronskih izvora se može uvrstiti kompletan sadržaj interneta, brojne mobilne komunikacije ali i kategorije na koje ne bi u prvom trenutku pomislili, npr, medicinski kartoni u bazama podataka, brojni softver za širok dijapazon uređaja od kuhinjskih aparata preko televizora do automobila itd. Nosiva elektronika¹¹¹ za samo par poslednjih godina od modne ekstravagancije prerasta u ozbiljne sisteme za monitoring zdravstvenog stanja nosioca, komunikaciju, proširenu realnost i sl. Pri posmatranju reprezentativnih primera kao što su različiti oblici elektronskih knjiga, članci u elektronskim časopisima ili računarske igre lako ih je odvojiti od firmvera¹¹² uređaja ili nekog drugog softvera za “programirane objekte”, ali kada se u obzir uzmu sve kategorije softvera i tipova podataka granice se rastapaju.

Postoje dva razloga za postavljanje tako širokih definicija. Jedan je već pomenuto vreme kada je formirana definicija a drugi je u uvodnom delu pomenuta borba standarda tj. institucija koje leže iza njih. U tom smislu svaka

¹¹⁰ Slavnić, S. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 162-163

¹¹¹ Izraz nije odomaćen na srpskom jeziku ali se široko koristi na engleskom jeziku (wearable electronics) za implementaciju raznih elemenata računarske tehnologije na odeću, obuću i drugu galanteriju (satove, naočare, nakit i sl.).

¹¹² Firmver (engl. firmware) predstavlja računarski program koji je ugrađen u hardver.

institucija koja nudi standard pokušava da standard bude prihvatljiviji što široj populaciju korisnika i u isto vreme da omogući što šire područje upotrebe¹¹³. To nisu nužno negativne pojave ali se opis tako širokog spektra potencijalnih izvora značajno usložnjava. To nameće potrebu za sužavanjem kategorije elektronskih izvora u najširem smislu na tip izabrane bibliotečke ili bibliografske građe.

Prvi u nizu dokumenta sa tom funkcijom je Akt o nabavnoj politici. Nabavna politika se formira na više principa:

Tabela 2 Principi nabavne politike

1. planiranje	8. odgovornost	15. fizički obim publikacije
2. doslednost	9. broj primeraka	16. periodičnost izlaženja
3. univerzainost	10. kontinuiranost	17. slabilnost usmerenja
4. ravnomernost	11. aktuelnost	18. ažurnost
5. evaluaciju	12. perspektivnost	19. koordinacija
6. selekciju	13. dinamizam	20. odnos domaće i strane knjige
7. jezik publikacije	14. elastičnost	21. jednoslavnost korišćenja

Perunović, Nevenka. *Principi nabavne politike u bibliotekama*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 1997. str. 14¹¹⁴

Za definisanje elektronskih izvora od najveće važnosti je selekcija i za nju neraskidivo vezana evaluacija.

“Evaluacija je postupak vrednovanja publikacija, dok je selekcija proces donošenja odluke o tome koje će se publikacije pridodati fondu i u kolikom broju primeraka, analizom individualnih naslova. To znači da selekcija podrazumeva što bolji uvid u izdavačku

¹¹³ U smislu što većeg broja tipova građe koje mogu da opišu.

¹¹⁴ Tabela je umesto prenesena kao slika, neizmenjena, prepisana zbog čitljivosti.

produkciju kako u zemlji tako i svetu. Težnja je da odabrane publikacije imaju adekvatno mesto u okviru zbirke i da se formiraju kvalitetni fondovi koji će po tematici odgovoriti potrebama korisnika, popunjavati se kontinuirano i uticati na stabilnost usmerenja. Evaluacija i selekcija su trajan zadatak i odvijaju se u ciklusu. Utvrđuju se određeni ciljevi u skladu sa potrebama korisnika i stanjem fondova, a potom vrši selekcija publikacija, preispituju ranije postavljeni ciljevi i fond ponovo ocenjuje.”¹¹⁵

Selekcija je u ovom slučaju važna jer selekcijom određenih sadržaja pravimo i selekciju podtipova građe sa svojim skupom osobina. Npr . prema definiciji:

“Svi elektronski izvori sa daljinskim pristupom se smatraju objavljenim”¹¹⁶

sadržaj Tvitera ili Fejsbuka su elektronske publikacije koje mogu ući u izbor. Bez obzira da li se NBS odluči da tu vrstu građe uvrsti ili ne¹¹⁷, izbor u značajnoj meri proširuje ili smanjuje različite moduse opisa za različite specifične oblike elektronskih izvora.

Na žalost Akt o nabavnoj politici koji je NBS bila u obavezi da donese do kraja 2013. godine još nije donesen. U ovom trenutku postoji među internim dokumentima NBS predlog nabavne politike bez autora, ili godine objavljivanja za koji se na osnovu dela teksta može zaključiti da je verovatno iz 1970:

“U tom cilju Biblioteka će već 1971. godine zaključiti sporazum sa Srpskom pravoslavnom crkvom i angažovati znatna finansijska sredstva kako bi akcija mikrofilmovanja obuhvatila i sve crkvene (manastirske i druge) fondove u što kraćem roku.”¹¹⁸

¹¹⁵ Perunović, Nevenka. *Principi nabavne politike u bibliotekama*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 1997. str. 15-16.

¹¹⁶ *Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD)*. Objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2016 str. 26.

¹¹⁷ Postoje ozbiljni razlozi i za jedan i za drugi izbor. Sa 310 miliona aktivnih korisnika u ovom trenutku tviter predstavlja presek trenutka u kome živimo kao i dnevne novine koje se većinom prikupljaju. Sa druge strane često pomenuta ekonomska situacija ograničava opseg mogućnosti prikupljanja i obrade bibliotečke gređe i nameće nužnost selekcije.

¹¹⁸ *Nabavna politika. Predlog, [Interni materijal]* Narodna biblioteka SR Srbije. Beograd, 197?. str. 3.

Istina, treba reći da tadašnja zakonska regulativa nije obavezivala NBS na formalniji pristup i da je u to vreme bilo dovoljno da takav dokument bude prihvaćan na nekom od sastanaka uprave, da bi bio važeći. U tom predlogu nabavne politike NBS još uvek elektronski izvori nisu viđeni kao moguća bibliotečka građa i nisu pominjani.

Zakon se na dva mesta osvrće na ovaj problem. Prvo u delu koji se odnosi na definiciju bibliotečko-informacione građe i izvora a zatim u delu koji se odnosi na zadatke NBS.

U praksi to suštinski znači da je nabavna politika (uopšte) a posebno za ovu vrstu građe u potpunosti oslonjena "na osnovu samostalne procene stručnjaka"¹¹⁹, uglavnom na načelnike odeljenja koje u okviru svojih obaveza rade i katalogizaciju u publikaciji (CIP) elektronskih izvora ili prave selekciju poklona, razmene i kupovine.

Bilo bi poželjno da takav akt, kada bude napravljen, uz nezaobilazni napor ka integrisanju novih tehnologija povede računa i o stvarnim mogućnostima. To bi moglo biti učinjeno kroz selekciju sadržaja internet domena Republike Srbije (i možda ne samo njega), kroz sadržinske kriterijume (stručni i naučni radovi, udžbenici, sajtovi naučnih, stručnih i obrazovnih institucija) ali tamo gde je to neophodno čak i po nekim kriterijumima kvaliteta (npr. za beletristiku i efemerne elektronske izvore). Iako ovde nije bilo reči ne treba isključiti ni ekonomski aspekt stanja kulture u Srbiji i uticaj novog Zakona o radu na mogućnosti institucije kulture. Selekcija sadržaja može biti učinjena delom kroz sužavanje definicije bibliotečke građe (bibliotečkih izvora), ali i kroz dodatne formalne, sadržinske i kriterijume kvaliteta za količinu elektronskih izvora koji znatno nadmašuju realne mogućnosti obrade i čuvanja sadašnjih institucija kulture u Srbiji.

¹¹⁹ *Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti*. Službeni Glasnik RS. br. 52/11, Definicija bibliotečko-informacione građe i izvora, Član 6. Stav 3.

U tom cilju, možda nije za odmet razmisliti i o formiranju radnih tela pri institucijama kulture (Ministarstvu kulture ili NBS) ili posebnih institucija za selekciju i čuvanje građe koja je dostupna samo preko mreža.

S obzirom na nedostak, tj. neaktuelnost postojećeg akta o nabavnoj politici neke smernice se mogu preuzeti iz Zakona o obaveznom primerku publikacija. U smislu selekcije građe Zakon o obaveznom primerku publikacija se ne može smatrati obavezujućim van štamparske produkcije Republike Srbije koja ulazi u fond putem obaveznog primerka. Delovi fonda prikupljeni nekim drugim vidom nabavke kao što su poklon, razmena ili kupovina mogu se selektovati po drugim kriterijumima. S obzirom da bi trebalo da ti kriterijumi budu dati u nedostajućem aktu o nabavnoj politici kriterijumi za selekciju dati u Zakonu o obaveznom primerku publikacija se mogu tretirati kao principi. Dodatno treba napomenuti da je deo fonda nabavljen obaveznom primerkom znatno veći od dela nabavljenog svi ostalim vidovima nabavke zajedno.

Zakon o obaveznom primerku publikacija praktično prihvata obaveze definisane Zakonom o bibliotečko informacionoj delatnosti:

"3) "публикација" је дело на одређеном медију (издато, израђено, приређено) и физички или електронски дистрибуирано за коришћење у Републици Србији;

4) "електронска публикација" је публикација објављена у електронској форми као посебна физичка целина (дискета, CD, DVD и сл.), публикација која је доступна на интернету и публикација припремљена за штампу у формату који одговара међународним стандардима универзалне доступности информација;

...

13) "депозитне библиотеке", у смислу овог закона, јесу Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске;"¹²⁰

Dodatno, u delu "Opseg obaveznog primerka , Члан 5." практично citira već datu definiciju bibliotečke građe iz Zakona o bibliotečko-informacionoj

¹²⁰ Закон о обавезном примерку публикација. Службени гласник РС", број 52/11, Значење термина, Члан 3.

delatnosti. Službeni Glasnik RS. br. 52/11, Definicija bibliotečko-informacione građe i izvora, Član 6. [Stav] 2.

Na osnovu Zakona o obaveznom primerku publikacija je izrađeno Stručno uputstvo za katalogizaciju u publikaciji (CIP)¹²¹ koje dodatno sužava najširi spektar tipova građe koje se obrađuju:

“CIP se izrađuje za bibliotečko-informacionu građu i izvore koji se nalaze u završnoj fazi pripreme za štampu i objavljivanje, a objavljuju se u papirnoj и/или електронској форми (CD, DVD и слично), и то за:

- монографске публикације;
- серијске публикације и друге континуиране изворе (нови и текући наслови часописа, зборника, годишњака и тако даље);
- некњижну грађу (штампане музикалије, фонодокумента, аудиовизуелна грађа, картографска грађа, плакати, разгледнице, графичке мапе и слично);
- електронске изворе (са локалним приступом).”¹²²

Prvo što upada u oči je ograničavanje elektronskih izvora samo na one sa lokalnim pristupom. To može da ukazuje da problem širine definicije verovatno nije bio nepoznat tvorcima uputstva, iako se o konkretnim razlozima može samo spekulirati. Dodatno, već u sledećem članu je data ograda za koje tipove građe i izvora se ne radi CIP:

“CIP se ne izrađuje za reklamne prospekte и програме, интерна документа, рото-романе, упутства за руковање и одржавање, позивнице, летке, зидне и друге календаре који не садрже стручне или литерарне прилоге, роковнике без текстуалних прилога, ценовнике производа и услуга, проспекте издавачких кућа, музеја и сличну грађу”¹²³

¹²¹ *Стручно упутство за каталогизацију у публикацији (CIP)*. Службени гласник РС, бр. 86/2012

¹²² *Стручно упутство за каталогизацију у публикацији (CIP)*. Службени гласник РС, бр. 86/2012, Члан 1.

¹²³ *Ibid.*, Члан 2.

Tako eksplicitno navedeni tipovi građe za koju se ne radi CIP treba shvati kao trenutnu selekciju efemerne građe koju je teško podići na nivo principijalnih kriterijuma dodavanjem formulacije “i sličnu građu”.

Uprkos neuspehu da se pravnom regulativom delimično isfiltrira formalna kategorija elektronskih izvora, ipak se može primetiti da je jasno da problem postoji i da rešenje za selekciju više treba tražiti u sadržini nego u formi elektronskog izvora.

Uz definiciju koja je obrađena u ISBD standardima posebna pažnja se posvećuje tretiranju elektronskih izvora.

“Elektronski izvori se u kataloške svrhe u ISBD-u tretiraju na dva načina, u zavisnosti od toga da li im se pristupa lokalno ili daljinski. Lokalni pristup podrazumeva mogućnost opisa fizičkog nosioca. Takav nosilac (na primer, disk, kasete, kartridž) se mora staviti u računar ili periferni računarski uređaj. Daljinski pristup ne dozvoljava rukovanje fizičkim nosiocem; njemu je moguće pristupiti samo uz pomoć ulazno-izlaznih jedinica (na primer, terminala), povezivanjem na računarski sistem (na primer, izvor na mreži) ili se može koristiti izvor pohranjen na hard disk ili drugi smeštajni medijum.”¹²⁴

U Objedinjeno izdanje ISBD standarda je osim promene numeracije zbog pritodatog područja 0. u A.2 samo pridodata jedna rečenica:

“Svi elektronski izvori sa daljinskim pristupom smatraju se objavljenim.”¹²⁵

Tretiranje izvora na dva načina je znajno iz više razloga. U teorijskom smislu na ovom mestu počinje da se iskazuje značaj i logika FRBR razdvajajući delo od manifestacije. Isto delo, čak u istom formatu (npr. pdf dokument) u lokalnom i daljinskom pristupu imaju veoma različite opise kao različite manifestacije i potpuno drugi set teorijskih problema koji ih okružuje.

¹²⁴ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. 0-3.

¹²⁵ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2016 str. 26.

3.2. Elektronski izvori u lokalnom pristupu

Osnovna karakteristika elektronskog izvora u lokalnom pristupu je fizički nosioc. Fizički nosioc je jedan od aspekata opisa elektronskih izvora ali često i jedan od kriterijuma za definisanje elektronskih izvora kao kategorije. U različitim fazama razvoja ISBD familije standarda, odnos prioriteta definisanja tipologije građe ili aspekata izvora se menjao ali su aspekti opisa uvek imali važno mesto.

„Predviđeno je da nacionalni ili međunarodni odbori odgovorni za izradu kataloških pravilnika koriste ISBD kao osnovu svojih pravila opisa bibliotečke građe kako bi se opisali svi aspekti izvora, uključujući njihov sadržaj, nosioc i način izdavanja.“¹²⁶

Kasnije ćemo videti da sa promenom Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda u Objedinjeno izdanje ISBD standarda se tipologija građe se u potpunosti zamenjuje aspektima, detaljnije razrađenim ali sa istom logikom.

Na početku je neophodno i istaći razliku između srodnih, ali ipak različitih, termina medijum i fizički nosilac.

“Medijum (Medium) Građa bilo kog oblika (filmovi, dijafilmovi, dijapozitivi, video snimci, audio snimci, CD-ROM-ovi, DVD-jevi, mašinski čitljive datoteke, računarski programi i tako dalje) koja sadrži i prenosi informacioni sadržaj. (Videti i Format (Elektronski izvori); Viševrsni izvor; Fizički nosilac).“¹²⁷

“Fizički nosilac (Physical carrier) Medijum na koji ili u koji mogu da se pohrane podaci, zvuk, slike, programi i tako dalje. Za određene vrste građe fizički nosilac čini medijum za pohranjivanje (na primer, traka, film) koji je ponekad smešten u plastično, metalno ili drugo spremište (na primer, kasete, kartridž) koje je integralni deo izvora. (Videti i Spremište; Medijum).“¹²⁸

¹²⁶ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. 0.

¹²⁷ Ibid., str. E-8

¹²⁸ Ibid., str. E-3

Uvodna definicija elektronskog izvora kao izvor koji sadrži računarski upravljaju građu, uključujući i građu koja zahteva upotrebu perifernih uređaja (na primer CD-ROM čitač) koji su povezani sa računarom ... često dovodi do pogrešnog izjednačavanja određenih vrsta medijuma kao što su CD, DVD i sl. sa elektronskim izvorom kao tipom građe. Razlozi za to su sledeći.

Prvo, formalna logika za takav zaključak je ispravna. Računari uz upotrebu perifernih uređaja i odgovarajućeg softvera su sposobni da čitaju svu vrstu digitalnih zapisa. Ipak neki formalni kriterijumi mogu da budu uspostavljeni:

“S obzirom na to da se dobar deo zvučnih zapisa i pokretnih slika danas nalazi u obliku pogodnom za upotrebu pomoću računara (digitalni zapisi bez obzira na format, audio i video CD/DVD-ovi) sa njima će se postupati kao sa neknjižnom građom. Elektronskim izvorima će se smatrati oni izvori koji mogu biti korišćeni samo upotrebom računara, dok će izvori koji su namenjeni *stand-alone* uređajima¹²⁹ (audio i video CD/DVD-ovima) sa svojim široko prihvaćenim formatima (audio, mp3, mp4 i tako dalje) biti tretirani prema kriterijumima za taj konkretni tip neknjižne građe.”¹³⁰

Osnovni razlog za svrstavanje izvora u jedan ili drugi tip građe je aspekt sadržaja. Takođe, nije moguće zanemariti da tipovi građe kao što su zvučni zapis i video zapis su znatno stariji i zastupljeniji do pojave elektronskih izvora i zbog toga tradicionalno uvršteni u neknjižnu građu. Kako god, opredeljivanje za svrstavanje izvora sličnog sadržaja na osnovu istovetnosti vrste fizičkog nosioca vodi ka različitoj strukturi opisa po svim standardima do Objedinjenog izdanja ISBD standarda. To se veoma lepo može videti na primeru¹³¹ dva izvora na optičkim diskovima (CD-ROM) koji sadrže audio zapis čitanog teksta.

¹²⁹ Stand-alone uređaji – ovde se misli na muzičke i video-plejere koji rade nezavisno od računara.

¹³⁰ Slavnić, Srđan. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 21.

¹³¹ Svi primeri u daljem tekstu, numerisani i nenumisani, sa oznakom COBISS.SR-ID su dati iz baze COBISS.NBS dostupne on line u formatu ISBD ukoliko nije drugačije naglašeno.

Primer 1.

“ **ZEMLJA** [Elektronski izvor] / tekst čita Uroš Đurić. - Elektronska interaktivna multimedija. - Kladovo : Dexsoft, 2007. - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : slika, tekst, zvuk ; 12 cm. - (Prozor u svet ; 3)

Minimalni hardver: Pentium 500MHz, 32 MB RAM, 256 boja, 16x CD-ROM, 16 bitna zvučna kartica, miš, bilo koji Windows operativni sistem (od 95). - Nasl. sa naslovnog ekrana

ISBN 978-86-85487-12-5

551.1/.4(0.053.2)(0.034.4)

COBISS.SR-ID 139337228”

Primer 2.

“**VELIMIROVIĆ, Nikolaj, 1880-1956**

Molitve na jezeru [Zvučni snimak] : (srbski psaltir) / Sveti vladika Nikolaj ; čita Dina Čolić. - Bradarac : Manastir Rukumija, 2016 (Lapovo : Kolor-pres ; Beograd : Studio Sonson). - 6 CD ; 12 cm

Nasl. sa omota diska. - Tiraž 1.000. - 100 kompozicija.

ISBN 978-86-83801-67-1

27-29(086.76)

821.163.41-97(086.76)

929 Velimirović N.(086.76)

COBISS.SR-ID 222002188”

Ova komparacija, osim što jasno pokazuje različit opis u području napomena - broj kompozicija nasuprot hardverskim i softverskim zahtevima, takođe pokazuje neopravdano različit opis u području materijalnog opisa - CD nasuprot elektronski optički disk (CD-ROM). Ono što je bitno napomenuti da razlike u opisu ne predstavljaju grešku katalogizatora već različite nacionalne kataloške prakse ustanovljene za različite tipove građe, u istoj instituciji. Da nije greška katalogizatora se zaista može smatrati diskutabilnom tvrdnjom ali

razlog za takav stav je da preko 6.000 zvučnih snimaka na datom fizičkom nosiocu je urađeno na isti način (tj. svi). Takođe moguće je uočiti snagu tradicije tj. princip presedana na delu tako što se u bazi mogu naći prvi primeri iz 1986. godine urađeni na taj način. Dodatno može se zapaziti da u prevodu ISBD(NBM) iz 2006. godine, uprkos relativno dobrom prevodu, postoji neslaganje između primera u području materijalnog opisa gde je kao primer dato:

„ - 1 audio disk (CD) (60 min) : stereo. ; 12 cm“¹³²

Za razliku od primera (primer 4.) na srpskom jeziku koji su dati kao instruktivni na kraju prevoda standarda:

„ - 1 CD ; 12 cm“¹³³

Taj primer pokazuje snagu tradicije i principa presedana u nedostatku nacionalnih kataloških pravila. Logika skraćivanja opisa¹³⁴ ima svog smisla i lako se može otvoriti diskusija prednosti i mana svake varijante: CD, audio disk (CD) ili elektronski optički disk (CD-ROM), ali ne može se prihvatiti prihvatanje sve tri varijante za isti fizički nosioc.

Primer je takođe dobar za ukazivanje na granicu između softvera i hardvera koja se smatra formalno veoma oštom. Hardver, osnova materijalizovana u vidu mašina, delova i fizičkih nosioca i softver, elektronski zapis podataka, fajlova ili kompleksnih programa. Međutim za jedan deo softvera u koje spadaju drajveri uređaja instalirani od strane proizvođača

¹³² Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *ISBD(NBM) : Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006. str. 84.

¹³³ Ibid., str. 119.

¹³⁴ Sama logika skraćivanja opisa je takođe istoriski bila veoma bitna u listnim katalozima koji su imali fiksno ograničenje prostora veličinom listića.

(physical device driver), ROM BIOS¹³⁵ i firmveri raznih uređaja često se smatra da u funkcionalnom smislu pripadaju hardveru. U prehodnom primeru od formatiranja identičnog fizičkog nosioca kompaktnog diska (CD) zavisi da li će biti prepoznat od strane nekog stand alone uređaja tipa CD plejer ili će moći da ga pročita samo računar. U oba slučaja prepoznavanje¹³⁶ će napraviti upotrebljeni uređaji samostalno bez dodatne „analize“ od strane katalogizatora. Prethodno navedeni izlet u računarsku tehnologiju nameće pitanje do koje mere katalogizator treba da ide u analizi fizičkog nosioca. Kulturna paradigma vremena u kome živimo više ne dopušta elementarni nivo obrazovanja bez računarske pismenosti a od katalogizatora se traži da bude ne više samo bibliotekar već bibliotekar-informatičar. Ipak, neke granice se moraju povući. Iako bibliotekarstvo i informatika se sve više preklapaju obe nauke imaju svoje specifične domene. Iako nije nezamislivo u jednoj osobi spojiti značajan nivo znanja iz oblasti bibliotekarstva i informatike, što i jeste generalni trend, mora se biti pragmatičan o sposobnosti prosečnog katalogizatora¹³⁷ kao i stvarnim potrebama. Stvarne potrebe katalogizatora po ovom pitanju su prepoznavanje nosioca u meri koja definiše neophodni hardver za čitanje, bilo da je u pitanju stand alone uređaj ili računarska periferija. Kada su u pitanju optički diskovi to predstavlja izbor kategorije CD, DVD ili BD. Usaglašavanje oko varijantnih naziva, npr. BD¹³⁸ ili elektronski optički disk (Blu-ray) je neophodno ali ne predstavlja stvarni problem.

Brzi razvoj IT donosi stalno nove tipove fizičkih medija. Nivo prepoznavanja kao i usaglašavanje opisa u području materijalnog opisa u načelu je standardan. Jednom prepoznati novi oblik se opisuje po utvrđenom

¹³⁵ ROM BIOS - Read-only memory Basic Input-Output System

¹³⁶ Ili neprepoznavanje.

¹³⁷ Ovde se ne misli na paušalnu ocenu intelektualnih sposobnosti katalogizatora, već na detaljno poznavanje ISBD standarda, nacionalne kataloške prakse i obučenosti u nekom sistemu automatske obrade (npr. COBISS-u). I to samo u slučaju razdvojene predmetne i sadržinske obrade, dok u slučaju objedinjene obrade uz sve navedeno, neophodno je da katalogizator-klasifikator ima znanja (diplomu) iz neke oblasti prirodnih, tehničkih, društvenih ili nekih drugih nauka. Opravdano se postavlja pitanje koliko se od prosečnog katalogizatora uz prethodne zahteve može tražiti i dublje znanje iz oblasti računarske tehnologije.

¹³⁸ Blu-ray Disc

obrazcu, iako nije u vreme pisanja standarda bio verovatan¹³⁹. Npr. u ovom trenutku USB fleš memorija postaje dovoljno ekonomski prihvatljiva da svojim prednostima u brzini pristupa, i količini raspoložive memorije, postaje prihvaćana za određene tipove elektronskih izvora. Opis je lako generisati:

- 1 USB fleš memorija ; 2 x 2 x 6 cm

ili za neke specifične pojavne oblike

- 1 USB fleš memorija ; 6 x 9 cm (u obliku kartice)
- 1 USB fleš memorija ; 1 x 2 x 14 cm (u poklopcu olovke)

Naravno, pitanje usaglašavanja opisa na svim nivoima ostaje.

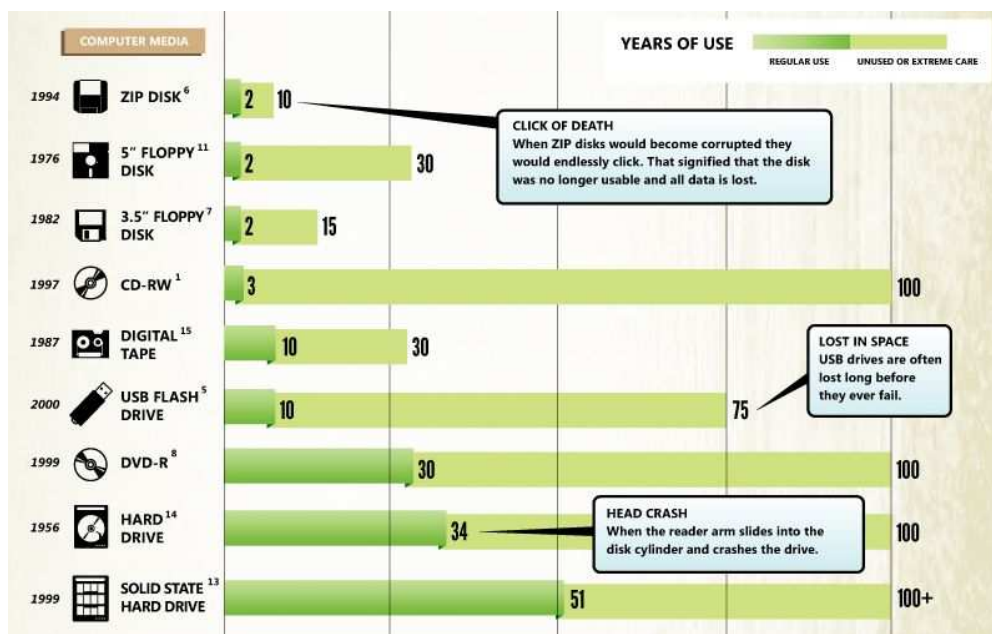
Elektronski izvori u direktnom pristupu imaju još jednu karakteristiku koja ne ulazi u opis ali ima dalekosežne posledice na sistem u celini. To je trajnost fizičkog nosioca. Trajnost fizičkog nosioca elektronskih zapisa u veoma kratkom veku njihovog postojanja (20-50 godina u zavisnosti od vrste nosioca) se pokazala kao problematična. Studije na tu temu su često kontradiktorne i veoma subjektivne. Prvi razlog za to je nedostatak istorijske perspektive i time nedostatak empirijskih podataka. Bez obzira gde povukli granicu, sa pojavom flopi diskova (1960), interneta (ARPANET¹⁴⁰-a 1969) ili PC-ja (IBM PC 1981), par decenija je realna istorija elektronskih izvora.

Proizvođači medija, za svoje medije, daju predviđeni vek trajanja daleko veći nego što se realno može očekivati i često su neopravdano kritični za tuđe. Uz to se mora uzeti u obzir i način čuvanja koji u velikoj meri utiče na vek trajanja i upotrebljivost i direktno zavisi od korisnika. Trajnost optičkih medija od je u zavisnosti od tipa i proizvođača deklarirana od 30-100 godina ali to je čista teorija demantovana postojanjem kompletno nove kategorije elektronskog otpada.

¹³⁹ Verovatan, jer prvo pojavljivanje nekog fizičkog nosioca iako često predhodi pojavi pojedinih standarda, ali u vreme njihovog pisanja uglavnom nije u dovoljno širokoj upotrebi da bi bilo posebno opisano.

¹⁴⁰ Advanced Research Projects Agency Network

Iz grafičkog prikaza Majk Vrajta (Mike Wright) kreiranog za potrebe softverske firme Code 42 (kopletno dat u Prilogu 3) izvučen je deo koji se odnosi na trajnost računarskih medija kao Slika 6.

Slika 6 Trajnost računarskih medija (slika je selektovani deo Priloga 3 preuzeta sa: <http://www.mikewirthart.com/projects/the-lifespan-of-storage-media/>)

Izvori koji su poslužili za prikazane vrednosti su dati u samom grafičkom prikazu u Prilogu 3. Ono što se na prvi pogled zapaža je značajna razlika između perioda regularne upotrebe i teorijske trajnosti medija. U grafičkom prikazu u Prilogu 3 su takođe dati i dodatni uzroci za smanjeni radni vek. Ti uzroci mogu biti nekompatibilnost hardvera, hemiska degradacija, razmagnetisanje, sušenje i druga fizička oštećenja.

Takođe sami podaci mogu biti korumpirani¹⁴¹ i bez fizičkog oštećenje medija pa se često prikazi životnog veka medija odnose direktno na podatke. U Tabeli 3 se može zapaziti da procenjeni vek trajanja podataka u generalnoj saglasnosti sa procenjenim vekom trajanja medija.

¹⁴¹ U ovom slučaju se misli na sumu različitih mogućih uzroka geneze grešaka u zapisu podataka.

Tabela 3 Očekivani životni vek Podataka

Media	Life Expectancy of Data
Magnetic tape	10-50 years
Magnetic hard-disk drives	1-7 years
Flash drives and Solid-state drives	10-12 years
Recordable optical discs	1-25 years
Millennia recordable optical discs	1,000 years (advertised)

Lunt, Barry M. "How Long Is Long-Term Data Storage?." In Archiving Conference, vol. 2011, no. 1, Society for Imaging Science and Technology, 2011. str 33¹⁴²

Iako postoje razlike u procenama životnog veka fizičkog nosioca i samih podataka na njima može se zapaziti da je sa stanovišta nacionalne biblioteke, koja ima za cilj da sačuva elektronske izvore za brojne generacije, vek trajanja većeg broja elektronskih izvora u direktnom pristupu zanemarljiv. To vodi ka veoma racionalnom trendu prebacivanja sadržaja sa medijuma sa kraćom trajnošću na dugotrajnije i pouzdanije medije. Najčešće prebacivanje se vrši na hard diskove koji osim što imaju relativno duži vek trajanja imaju i neke dodatne pogodnosti. To su brži pristup ali i rigoroznija kontrola i što je najbitnije olakšan prenos podataka sa jednog na drugi.

U Narodnoj biblioteci Srbije se u ovom trenutku radi na traženju rešenja tog problema kroz formiranje sistema za čuvanje i pristup publikacijama koje se distribuiraju na elektronskim nosačima informacija.

“• Сервис за дуготрајно чување и коришћење публикација које се дистрибуирају на електронским носачима информација

Од краја деведесетих година двадесетог века у фондове Народне библиотеке Србије стижу публикације на CD – romи, USB – и итд. Како је радни век тих носача информација релативно кратак, указала се потреба за пребацивањем садржаја на сервере

¹⁴² Tabela je umesto prenesena kao slika, neizmenjena, prepisana zbog čitljivosti.

како би се заштитили од пропадања. Јула месеца 2015. године, Народна библиотека Србије покренула је тестни систем (<http://efond.nb.rs>) за чување и приступ таквим публикацијама, али због недостатка одговарајућег образовног профила, библиотека није у могућности да сама развије систем који ће моћи да испуни све услове прописане међународним стандардима.”¹⁴³

Postupak Narodne biblioteke Srbije u svakom pogledu je ispravan, i vodi u dobrom pravcu, ali ono što je osnovna teza ove disertacije je da u traženju sistemskih rešenja se mora otići nekoliko koraka dalje i moraju se ispratiti sve implikacije takvog postupka.

Prvo, ono što se ne vidi na prvi pogled je da u tom postupku elektronski izvor u direktnom pristupu prelazi u elektronski izvor u daljinskom pristupu¹⁴⁴. Takođe to znači da se čuva sadržaj a ne sam izvor ili (u zavisnosti od izbora) u ovom trenutku čuvaju se izvori kao fizički nosioci i njihov sadržaj koji je bekapovan. Sada, dva izvora sa teorijski identičnim¹⁴⁵ sadržajem se katalogizuju na dva različita načina. Generalno, u tom slučaju hardverski zahtevi postaju softverski, tj. za čitanje izvora nije više potreban CD ili DVD čitač već pristup lokaciji na serveru. Dodatno takav postupak traži usaglašavanje sa zakonskom regulativom koja se bavi autorskim pravima, umnožavanjem i distribucijom. Pri tome, u praksi se često pravi greška u formiranju sistema (tj. nekog njegovog dela, kao što je bekap sadržaja sa medija manje trajanosti) izborom građe koja je najpogodnija. To jeste metodološki ispravan postupak ali samo kada se ima u vidu da se na sistemskom nivou moraju razrešiti svi problemi da bi sistem bio funkcionalan. Npr. prenos elektronskih izvora koji predstavljaju elektronske knjige u nekom od mnogobrojnih formata kao što su epub, pdf, mobi, azw3 itd. uglavnom u samo jednom fajlu i lako se prenose i bez ikakvih izmena. Multimedijalni izvori sa programima ili kombinacijom programa i podataka,

¹⁴³ Програмски план одељења обавезног примерка за 2016. годину, [Interni materijal] Narodna biblioteka SR Srbije. Beograd, 2015, str. 2.

¹⁴⁴ Vidi definiciju izvora u daljinskom pristupu str. 54.

¹⁴⁵ Teorijski, jer pojedine vrste sadržaja su vezane za fizički nosioc (npr. jedan deo računarskih igara ima sistem zaštite koji prepoznaje originalnost nosioca).

instalacijom i zaštitom često zahtevaju veoma različite programe za arhiviranje (kloniranje) i veoma različita softverska rešenja za pokretanje (različite emulatore).

Takav analitički pogled na realnu situaciju ističe važnost ranije pomenutih formalizovanih međunarodnih principa kao što je FRBR a koji kao što je rečeno razrađuju strukturu entiteta atributa i njihovih odnosa i naglašavanju razliku između dela i manifestacije.

3.3. Elektronski izvori u daljinskim pristupu

U uvodnim poglavljima ovog dela date su definicije elektronskih izvora u daljinskom pristupu i nužnost selekcije elektronskih izvora kao bibliotečke građe iz korpusa elektronskih izvora u širem smislu. Sam opis elektronskih izvora u daljinskom pristupu ne predstavlja problem, iz ugla primene Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda u nacionalnoj kataloškoj praksi, ali neke specifičnosti ove grupe produbljuju probleme selekcije.

Najvažnija karakteristika i ujedno i jedan o bazičnih problema je nedovoljno izdiferencirana razlika između pristupa i fonda. Postavlja se opravdano pitanje da li se elektronski dokumenti koji nisu fizički¹⁴⁶ u biblioteci a koja ih navodi u svom katalogu mogu smatrati fondom jedne biblioteke. U formalnom smislu Zakon o obaveznom primerku publikacija daje kriterijum koji je jasan:

"Обвезници су дужни да надлежној депозитној библиотеци доставе одређен број примерака сваког издања публикације, односно да јој омогуће приступ својим електронским публикацијама.

Ако интернет публикација није заштићена приступним кодом, сматра се да је испуњена обавеза достављања примерка електронске публикације даном њеног објављивања."¹⁴⁷

¹⁴⁶ Koji nisu na serverima biblioteke već na serverima nad kojim biblioteka nema fizičku ili adminastrativnu kontrolu.

¹⁴⁷ Закон о обавезном примерку публикација. Службени гласник РС", број 52/11, Време достављања и стање публикација, Члан 9.

Ne može se osporavati da odluka koja je tu donesena ima svoju težinu i nije potrebno osporavati da, po toj definiciji, ako je ispunjena obaveza dostavljanja, da se mora prihvatiti da je primerak u fondu. Međutim postoje razlozi da se postavi pitanje da li je takva definicija ispravna.

Da li se elektronski dokumenti koji nisu na serverima biblioteke već na serverima nad kojim biblioteka nema fizičku ili adminastrativnu kontrolu mogu smatrati fondom jedne biblioteke zavisi od više faktora. Prvo, mora se u svakom trenutku imati u vidu da je jedna od najosnovnijih funkcija svake biblioteke u BISRS-u da omogući svojim korisnicima korišćenje izvora za koje tvrdi da su u njenom fondu. Korišćenje je kontrolisano i može biti uslovljeno na različite načine (uz plaćanje članarine, samo u određenim prostorima, samo za specifične potrebe i sl.) ali sa ispunjenjem svih potrebnih uslova mora postojati dostupnost ponuđenih izvora. Ukoliko dostupnost izvora nije zagarantovana onda kataloški zapisi se mogu smatrati dezideratima a informaciona baza podataka - pretraživačem sa boljim ili lošijim pristupom internetu. Ukoliko elektronski izvori nisu na serverima nad kojim biblioteka ima fizičku ili adminastrativnu kontrolu reč je pristupu izvorima u tuđem vlasništvu¹⁴⁸.

U teoriji pristup može biti omogućen korisnicima biblioteka, ali da bi se smatrao fondom on mora biti garantovan, kako teorijski tako i praktično. Naravno i za pristup mogu postojati uslovi, kako tehnički (najčešće pristup mreži i hardverski i softverski sistemski zahtevi) tako i administrativni (pristupne šifre i/ili naknade i sl.). Autorska prava i prava korišćenja iako nisu uža tema koje se obrađuje u ovoj disertaciji moraju biti pozitivno¹⁴⁹ razrešena u odnosima niza subjekata. To su odnosi biblioteka-izdavač, biblioteka-korisnici, biblioteka (NBS)¹⁵⁰ - ostale biblioteke u sistemu bibliotečke mreže (bibliotečka pozajmnica). Takođe po objavljivanju publikacije, javne biblioteke (o kojima

¹⁴⁸ Administrativna kontrola i vlasništvo mogu biti na vrlo različite načine pravno razrešeni ali u ovom kontekstu su odnose na praktičnu, stvarnu kontrolu izvora u smislu pristupa, čuvanja, kopiranja, brisanja i korišćenja.

¹⁴⁹ Pozitivno u smislu da je omogućen pristup izvorima.

¹⁵⁰ Ili bilo koja druga biblioteka u BISRS o čijim se fondovima radi.

NBS mora da vodi računa kao nadređena – matična institucija) bi takođe trebalo da imaju pravo da nabave publikaciju i da je ponude korisnicima. S obzirom da je elektronski primerak nepovratan (i po prirodi svog elektronskog oblika uz sve mere predostrožnosti verovatno postoji mogućnost umnožavanja), biblioteke dolaze u situaciju da ili dovode izdavača u nepovoljan položaj ili da uskraćuju čitaoce za izvore koje predstavljaju kao fond biblioteke. To znači da tako složeni sistemi mogu da funkcionišu samo kada se razreše svi tehnički ali i sistemski problemi.

U novembru 2013. godine Narodnoj biblioteci Srbije napravljena analiza stanja elektronskih izvora u daljinskom pristupu koji po gore navedenom kriterijumu pripadaju fondu. U bazi podataka NBS (COBISRS.SR:NBS) urađena pretraga po sledećim kriterijumima. Prvo su izdvojeni elektronski izvori preko opšte oznake građe (GM) i dobijeno je 2706 pogodataka.

GM=Elektronski izvor → 2706

Iz dobijenog skupa podataka je u programu za katalogizaciju "COBISRS/Connect"¹⁵¹ uzastopnim sužavanjem selekcije preko komandi:

scan 001c=m koja iz datog skupa izdvaja samo monografske publikacije
i (& za pretragu)

scan 135b=i koja izdvaja samo elektronske izvore u daljinskom pristupu

dobijeno je 68 pogodaka.

Svi zapisi su provereni i izvučene su samo informacije bitne za dalji tekst. Iako se prethodna pretraga ne može izvršiti preko web strane NBS svaki od pojedinačnih zapisa se može naći preko COBISRS-ID-a.

¹⁵¹ Program služi za rad zaposlenih u bazi podataka COBISS i ima veće mogućnosti za pretragu nego što omogućava stranica za pretragu COBISS-a dostupna preko interneta.

U pretragu nisu ušle serijske publikacije (koje izdvajaju pretragom podpolja 001c=s) jer po svojoj suštini zapisi predstavljaju arhivu generalija postojećih časopisa a ne zapis građe u fondu kome se može pristupiti ili koji se može koristiti na bilo koji način preko Narodne biblioteke Srbije. Integrisani izvori (koje izdvajaju pretragom podpolja 001c=i) tada nisu uzimani u obzir jer je analiza stanja rađena za monografske publikacije¹⁵².

Analiza rezultata pokazuje da od 68 zapisa ima 31(45%) od toga sa pogrešnom adresom¹⁵³ 15 (22%), nema 37(54%) publikacija¹⁵⁴.

Jula 2016. godine ponovljena je pretraga po istim kriterijumima ali ovog puta su u pretragu uvršteni i integrisani izvori. Od 4251 elektronskih izvora u daljinskom pristupu ima 493, serijskih publikacija ima 383, monografskih publikacija 89 a integrisanih izvora ima 21.

Od 89 monografskih publikacija u daljinskom pristupu samo 29 (32%) je direktno dostupno preko ponuđenih adresa. Od 21 integrisanih izvora u daljinskom pristupu ima 15 (71%). Zbirno, procenat dostupnih monografskih publikacija i integrisanih izvora iznosi 40%. Za period ne duži od dvadesetak godina to je poražavajuća cifra. Dodatno za monografske publikacije za period od smo tri godine (od 2013 do 2016) zapeležen je pad dostupnosti sa 45% na 32%.

Razlozi nedostupnosti su veoma različiti i teško ih je zbirno predstaviti, ali mogu se grubo podeliti u dve grupe. Jedna grupa predstavlja grešku katalogizatora. Pogrešno unete adrese čak i kad je u pitanju jedan slovni ili interpunkcijski znak onemogućavaju pristup. Iako se ova teza u potpunosti okreće ka sistemskim pitanjima i problemima i zanemaruje povremene slučajne greške katalogizatora, procenat od 22% greške detektovane u ispisu adrese

¹⁵² Elektronski izvori su različitim odlikama razbacani u monografske publikacije, serijske publikacije i neknjižnu građu ali zbog složenosti problema o njemu će biti više reči u Poglavlju 4.

¹⁵³ To znači da publikacije nisu bile na navedenim adresama ali je preko navedene adrese bilo moguće lakše ili teže naći publikacije.

¹⁵⁴ To ne znači da je potpuno nemoguće da poneka od datih publikacija ne može biti pronađena na internetu ali ukoliko je to i moguće to nije preko baze NBS koja bi trebala da prikaže stanje svojih fondova.

mora se prikazati kao jedan od razloga nedostupnosti elektronskih izvora u daljinskom pristupu. Ipak taj deo je lakše ispraviti boljom obukom katalogizatora i postupcima provere unesene adrese, kako od strane katalogizatora tako i od sistema koji koristi za unos¹⁵⁵.

Drugi razlog, daleko ozbiljniji i zastupljeniji je uklanjanje izvora sa postojeće adrese. Tu se mogu uočiti generalno tri nivoa.

- prvi, postoji pristupna strana sajta ali ne postoji link do izvora
- drugi, ne postoji ni pristupna strana
- treći, globalno ukidanje kompletnog domena (npr. ukidanje domena YU)

Na prvom nivou to je odluka izdavača i može biti iz bilo kog objektivnog ili subjektivnog razloga samog izdavača. Drugi nivo spada u domen odgovornosti provajdera. Uglavnom to su ekonomski odnosi između izdavača i provajdera. Treći nivo reguliše IANA¹⁵⁶ privatna američka korporacija koja upravlja globalnom raspodelom IP adresa. IANA se nalaza u sklopu ICANN¹⁵⁷-a i prvobitno je bila pod ugovorom sa Ministarstvom odbrane Sjedinjenih Američkih država, a sada sa Ministarstva trgovine Sjedinjenih Američkih država. Iako, politika i ekonomija u pozadini dodele i ukidanja internet adresa izlaze iz okvira teme disertacije morali su biti prikazani kao važni činoci u pristupu elektronskim izvorima u daljinskom dostupu.

Sve prethodno navedeno, nedvosmisleno pokazuje da samo elektronski izvori koji su na serverima nad kojim biblioteka ima fizičku ili administrativnu kontrolu mogu stvarno pripadati fondu. S obzirom da među većinom stručnjaka, ako ne među apsolutno svim, postoji saglasnost da elektronski mediji predstavljaju nezamenjivi deo bibliografskog nasleđa, mora se zaključiti da je dužnost nacionalne biblioteke da elektronske izvore u daljinskom

¹⁵⁵ Softever kao što je COBISS ima određene kontrole koje ne dozvoljavaju zatvaranje zapisa ako nisu uneti neki elementi. Moguće je pretpostaviti da postoje tehnička rešenja koja se mogu primeniti i za proveru unetih internet adresa.

¹⁵⁶ IANA - Internet Assigned Numbers Authority.

¹⁵⁷ ICANN - Internet Corporation for Assigned Names and Numbers.

pristupu učini dostupnim svojim korisnicima. To znači da je za elektronske izvore u daljinskom pristupu neophodno napraviti backup u trenutku katalogizacije. S obzirom na razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija a uprkos lošem materijalnom stanju kulture uopšte, ipak je opravdano očekivati da tehnički problemi bakapa elektronskih izvora u daljinskom pristupu mogu biti rešeni a isto tako i problemi bezbednosti pri ograničenom korišćenju.

Trenutni fond po svom obimu ne pokazuje važnost ovog oblika elektronskih izvora ali zakonska osnova bekapovanja internet domena Republike Srbije, zahevi izdavača interno upućini NBS i trendovi koji će biti detaljno opisani u poglavlju 5. Digitalizacija ... sugerišu u budućnosti obradu znatno većeg broja izvora. Taj očekivani trend je sa druge strane ograničen realnim kadrovskim i ekonomskim mogućnostima NBS. Kao privremeno rešenje nameće se sadržinska selekcija izvora u daljinskom pristupu za fond:

“Teško je napraviti definitivnu selekciju bibliotečke građe koja bi se obrađivala od strane NBS ali za početak se mogu predložiti tri grupe publikacije koje bi mogle ući u prvi krug obrade:

1. Užbenike osnovnih i srednjih škola odobrenih od strane ministarstva i akreditovanih fakulteta, visokih i viših škola licenciranih univerziteta,
2. zbornike radova (ne apstrakata) stručnih skupova održanih u Srbiji ili od strane instituta, fakulteta i dr. naučnih ustanova iz Srbije, koji su održani u tekućoj ili prethodnoj godini,
3. dela od značaja za naučnu, stručnu i literaturnu baštinu kojoj su istekla autorska prava (tj. slobodna su za objavljivanje), digitalizovana u celini (punom originalnom obimu).”¹⁵⁸

Treća kategorija je ograničena na dela slobodna za objavljivanje. Zbog vrlo složenih pitanja autorskih prava koja se odnose na biblioteke, na korisnike ali i na bibliotečku razmenu biblioteka, pa čak i na kriterijume za otkup knjiga

¹⁵⁸ Slavnić, Srđan. *Problemi i sugestije rešenja za tretiranje i obradu elektronskih publikacija u daljinskom pristupu*, [Interni materijal] Narodna biblioteka SR Srbije. Beograd, 2015

od strane ministarstva, komisije koje budu pravile ovu vrstu selekcije moraće da postavе znatno detaljnije kriterijume od inicijalno predloženih.

3.4. Tipovi elektronskih izvora

Tipovi izvora predstavljaju pojavni oblik elektronskih izvora i njihova generalna podela je data neizmenjena u uvodnoj definiciji elektronskih izvora u svim sukcesivnim ISBD standardima.

„Postoje dva tipa izvora: podaci (informacije u obliku brojeva, slova, grafičkih elemenata, slika i zvukova ili njihove kombinacije) i programi (komande ili rutine za izvođenje određenih zadataka uključujući i obradu podataka). Dodatno, oni mogu biti kombinovani da uključuju i elektronske podatke i programe (na primer, edukacione softvere sa tekstom, grafike i programe).“¹⁵⁹

Na početku treba istaći razliku da tipovi elektronskih izvora predstavljaju pojavni oblik a tipologija građe je sistem klasifikacije, primenjen u različitim ISBD standardima po različitim kriterijumima. Tipovi elektronskih izvora predstavljaju u nekom smislu prelaz sa forme na sadržinu. U prethodnim poglavljevima je naglašena važnost selekcije elektronskih izvora pri uvrštavanju izvora u fond a pre katalogizacije i klasifikacije.

Podela na podatke i programe donosi novi set teorijski i praktičnih karakteristika koje utiču, ili bi trebalo da utiču, na jedan zaokružen i funkcionalan bibliotečki sistem. Iako strukturno povezani i nerazdvojni, podaci i programi kao različiti tipovi bibliotečke građe poseduje neke sopstvenosti.

Podaci, informacije u obliku brojeva, slova, grafičkih elemenata, slika i zvukova ili njihove kombinacije, prema prethodno datoj definiciji, vrlo šturo definišu podatke. U oblasti računarstva iz koje se direktno preuzima pojam nije ništa bolja situacija:

¹⁵⁹ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. E-2.

“**Data** Podaci Ovo je stara definicija iz AT&T Bell Labsa: reprezentacija činjenica, koncepata ili instrukcija na formalizovani način, prikladan za komunikacije, interpretaciju i obradu. Obično sve osim govornog signala.”¹⁶⁰

Nova definicija nije ponuđena, a sve osim govornog signala iz “stare” ne odgovara realnom stanju jer audioknjige bilo da u tipologiji građe budu svrstane u zvučni zapis ili elektronski izvor predstavljaju podatke istog ranga kao i tekst, slike i sl. Ni drugi izvori ne daju mnogo bolju definiciju:

“**data** – podaci

Množina latinske reči *datum*, što znači podatak. U praksi se *data* često koristi za jedninu i množinu. *Uporediti: information*”¹⁶¹

Redirekcija sa podatka na informaciju nas malo približava sadržaju bibliotečke građe:

“**information** – informacija

Značenje koje podatak ima za čoveka. Podaci se sastoje od činjenica koje postaju informacije kada se posmatraju u kontekstu i prenose značenje korisniku. Računari obrađuju podatke bez razumevanja njihovog značenja.”¹⁶²

Iako se sa lakoćom može osporavati “činjenična” priroda podataka komplementim žanrom fantastike u bilo kom medijskom obliku (knjiga, film, računarska igra, itd.), poslednja definicija nas ipak približava delu¹⁶³, značenjem posmatranom u kontekstu. Neophodno je napraviti skok od podatka i informacije, kao najamanje logičke celine, do dela kao zaokružene sadržine

¹⁶⁰ Njutn, Hari. *Njutnov rečnik : obuhvata telekomunikacije, umrežavanje, informacione tehnologije, Internet, Web, kompjutere, bežične i optičke tehnologije*. Čačak: Kompjuter biblioteka, 2005. str. 468.

¹⁶¹ *Microsoft Računarski rečnik*. Beograd : CET, 2003. str. 192.

¹⁶² *Ibid.*, str. 374.

¹⁶³ Prema FRBR podeli entiteta.

neke publikovane manifestacije bibliotečke građe. Taj skok se pravi prethodno definisanim selekcijama na više nivoa do izabrane građe za fond. Karakteristike tako definisanih "podataka" se mogu najlakše prikazati kroz instruktivni primer elektronskih knjiga. Termin elektronska knjiga obuhvata širok spektar raznorodnih formata digitalizovanih štampanih publikacija ili publikacija inicijalno kreiranih u elektronskom obliku, čija je jedina zajednička osobina prikaz sadržaja u obliku vezanih "strana". Subjektivni doživljaj strana može potpomoći i numeracija ali mora se imati u vidu da je stvarna percipcija korisnika "ekran" tj. ekranski prikaz koji može biti od nekoliko strana istovremeno do manje ili više uvećanog dela strane. Veličina prikaza zavisi kako od fizičkih karakteristika displeja (veličina, rezolucija i sl.) tako i od podešavanja prikaza korišćenog softvera (zum, način skrolovanja i sl.). Ono što je ovde bitno je da bez obzira na poreklo elektronske knjige (digitalizovana ili kreirana) sadašnji oblik samo asocira na štampanu publikaciju. Neke karakteristike štampanih publikacija kao što su registri, postaju potpuno nepotrebni sa mogućnošću pretrage, a neke nove kao što su korišćenje hiperteksta¹⁶⁴ postaju standardne.

U širokoj upotrebi su više naziva kao što su elektronske knjige, e-knjige, eknjige, digitalne knjige, elektronska izdanja i svi oni predstavljaju generička imena za širok spekatar formata koji se koriste. Uz formate elektronskih knjiga neophodno je istovremeno posmatrati aplikacije za njihovo korišćenje i popularni hardver za njihovo korišćenje. Idalno zamišljeno od strane velikih kompanija¹⁶⁵ Izdavačka kuća Amazon prodaje svoje čitače - Amazon Kindle koji omogućuju čitanje njihovih knjiga u njihovim formatima ".azw3; .azw i .kf8". Apple, jedno od verovatno najzvučnijih imena današnjice, za svoj asortiman raznorodnog hardvera, od mobilnih telefona, preko tableta, noutbookova,

¹⁶⁴ Postoji i u štampanim publikacijama ekvivalent hiperteksta kroz upućivanje futnotama tipa „Vidi na str. ...“ ali funkcionalnost hiperteksta u elektronskim publikacijama je na potpuno drugom nivou.

¹⁶⁵ Kompanije u najširem smislu reči jer delokrug poslova koje obavljaju daleko premašuje izdavašto.

laptopa do personalnih računara ima svoj format “.ibooks”. Zajednička im želja da stvore zaokruženi i zatvoreni sistem sa monopolom na softver, hardver i publikacije. Naravno u svetu nemilosrdne ekonomske borbe i druge velike kuće pokušavaju da promovišu svoje ili formate koji teže da budu univerzalni. Od tih formata su najpoznatiji “.epub; .lit; .mobi; .djvu; .cbr” i td. Lista formata je naravno daleko veće i otvorena u smislu da se svakodnevno pojavljuju novi formati ili nove verzije formata. Međutim tržišna borba (kako regularna tako i piratska¹⁶⁶) rezultirale su generalnim trendom da svaki softver koji ima za cilj da bude široko prihvaćen čita što više raznorodnih formata. Da ga je moguće instalirati na što više različitih operativnih sistema i da po mogućstvu bude besplatan. Takva realna situacija omogućava skoro sve kombinacije hardvera, operativnih sistema i softvera za većinu ponuđenih formata.

Od formata za elektronske knjige neophodno je pomenuti Microsoft Word “.doc; .docx” i Adobe Reader “.pdf”. Word-ov dokument je možda najčešći oblik sa kojim se srećemo u svakodnevnom radu ali karakteristika koja ga čini pogodnim za rad, velika mogućnost prilagođavanja preloma strane u isto vreme ga čine veoma nepogodnim za finalni produkt. Da bi korisnik imao identičan izgled preloma strane kao autor moraju se usaglasiti podešavanja na štampaču, u Wordu kao programu i u samom dokumentu. U teoriji najniži nivo (u samom dokumentu) bi trebao da prevagne i bude dovoljan ali u praksi mnogobrojna podešavanja veoma često prelom dokumenta kod autora i korisnika prikazuju veoma različito. Na to se može dodati i vertikalna kompatibilnost različitih verzija Worda u upotrebi, koja takođe teži potpunosti ali po prirodi razvoja¹⁶⁷ programa to nije moguće. Prvenstveno da bi razrešili problem različitog prikaza finalnog dokumenta Adobe Systems 1993. godine uvodi pdf format (Portable Document Format). Na stranama Wikipedije¹⁶⁸

¹⁶⁶ Bez obzira na stav da li se podržava legalnost meinstrima ili revolucionarnost piraterije mora se uzeti u obzir ukupan efekat.

¹⁶⁷ Novije verzije imaju novije mogućnosti koje stare ne prepoznaju.

¹⁶⁸ Wikipedia, the free encyclopedia. *Comparison of e-book formats*. Dostupno preko: https://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_e-book_formats (preuzeto 17.04.2007)

prikazana je komparacija tridesetak najosnovnijih formata elektronske knjige sa uporednim tabelama podržanog hardvera i operativnih sistema.

Konstantan problem u tretiranju elektronskih izvora je da pre formalne obrade, po definisanim pravilima je neophodno napraviti izbore koji nisu uvek uočljivi na prvi pogled. Iza ponuđenog obilja elektronskih pandana štampane knjige nameće se pitanje da li pri opisu knjige u pdf formatu opisivati broj strana, ilustracije i druge karakteristike koje je elektronska knjiga veoma često u potpunosti preuzima (zadržava) od svog štampanog prethodnika ili se zadržati na opisu fizičkog nosioca ili adrese pristupa elektronskog dokumenta. Kada se pogleda izolovani slučaj mnogobrojnih publikacija¹⁶⁹ obično popularne beletristike, koju je sada lako moguće naći kako u štampanom tako i u elektronskom obliku, sličnosti su lakše uočljivije od razlike. Međutim u posmatranju kompleksnih sistema kakav je BISRS nužno je imati u vidu sve pojavne oblike određenog tipa građe pri analizi postojećih pravila i eventualno pri odlučivanju koja nova pravila uvesti ili primentiti.

Na primer, za zbornike radova priređene na nekom optičkom mediju, koji se mogu naći pri komandnom pretraživanju baze COBISS.NBS preko zahteva GM=Elektronski izvor and DW=Zbornici, dobija se deo fonda sa 725 pogodaka (avgust 2016.). Zanačajan deo tog korpusa je u html formatu. Kada se u prethodni prikaz formata elektronskih knjiga uvede i html format, praktično osnova internet strana, slika se drastično menja. Html strana nema prekide (stranice) i moguće je kontinuirano skrolovati (razmotavati) od početka do kraja. Preko hiperveza u obliku linkova pojedinačni radovi su dati u zasebnim fajlovima najčešće u prehodno pomenuto pomenutom pdf formatu sa svojom internom paginacijom. Kada se uzme u obzir da se sve elektronske knjige bez obzira na format i broj fajlova (i formata) u jednom elektronskom izvoru moraju da se klasifikuju istim setom pravila (bez obzira koji standard se koristi) nužno se nameće nameće zanemarivanje sličnosti sa štampanim ekvivalentima i okretanje ka specifičnostima elektronskih izvora.

¹⁶⁹ Izolovani slučaj se ovde odnosi na sagledavanje iz ugla samo jednog specifičnog formata.

Pojavni oblici tipova elektronskih izvora koji se mogu tretirati kao podaci su dati detaljnije za elektronsku knjigu kao najreprezentativniji primer teksta. Pored teksta podaci mogu biti slike, fotografije, zvuk i video. Sve zaključeno važi i za te sadržaje a značajna razlika se pokazuje tek u procesu određivanja tipologije građe (detaljnije objašnjeno u u 5. poglavlju disertacije). Jedina opservacije koju je vredno pomenuti na ovom mestu je da se u pomenutim procesima tržišne borbe softvera postaje standardno uključivanja dodatnih mogućnosti¹⁷⁰ i postepeno prelaženje od "knjige" do multimedije.

Podela na podatke i programe uz prepoznavanje kombinacije istih je logična podela, ali takva podela sadrži jedan broj teorijski i praktičnih problema. Prvo postavlja se obravđano pitanje da li programi bez uključenih podatka predstavljaju bibliotečku građu. Sam Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti uvrštava računarske progame u javnoj upotrebi u bibliotečko-informacionu građu:

"(2) Bibliotečko-informacionu građu i izvore čine: knjige, rukopisi, brošure, separati, serijske publikacije, muzička dela, kartografska građa, katalozi, kalendari, umnoženi umetnički i scenski programi, fotografije, albumi, razglednice i crteži, prostorni i drugi planovi, gravire, plakati i druga likovna i grafička građa, leci, oglasi i saopštenja, zvučni i video zapisi u bilo kom obliku (izuzev na filmskoj traci), elektronske publikacije distribuirane na fizičkim nosačima i elektronske publikacije distribuirane na internetu, sadržaj internet domena Republike Srbije, kombinovane i multimedijalne publikacije, računarski programi u javnoj upotrebi i druge publikacije (u daljem tekstu: bibliotečka građa i izvori)."¹⁷¹

Međutim, kao što je često slučaj sa tako složenim pitanjima zakon pre toga u prvom stavu ograničava bibliotečko-informacionu građu na izvore u kojima su na bilo koji način zabeležene informacije.

¹⁷⁰ Word-ov dokument i pdf u novijim verzijama u potpunosti podržavaju brojne formate slike, zvuka pa video priloga.

¹⁷¹ *Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti*. Službeni Glasnik RS. br. 52/11, Definicija bibliotečko-informacione građe i izvora, Član 6. Stav 2.

“(1) Bibliotečko-informacionu građu i izvore predstavljaju informacioni izvori u kojima su na bilo koji način zabeležene informacije, i to na različitim materijalima i medijima. Bibliotečko-informaciona građa i izvori nosioci su duhovnog, intelektualnog, književnog, umetničkog, naučnog, stručnog ili bilo kojeg drugog sadržaja namenjenog za komunikaciju među ljudima, za razmenu ideja i unapređenje znanja.”¹⁷²

Na mestima gde tumačenja zakona mogu da se razlikuju uputno je dati težinu duhu zakona. Program bez podataka koji nose informaciju ne može se smatrati izvorom. Bibliotečko-informacionu građu i izvore mogu da sačinjavaju samo podaci i kombinacija programa i podataka i jedina prava razlika među njima je da li podaci koriste softver koji je došao sa njima ili koji obezbeđuje korisnik.

S obzirom na moguće dvostruko tumačenje zakona i nedostatak nacionalnih kataloških pravila, pretraživanjem preko kriterijuma:

DW=Aplikativni programi

moguće je dobiti samo četiri pogodaka, koji se s obzirom na broj pre mogu smatrati uzorcima nego fondom. Ipak komparacijom dva primera može se uočiti bitna razlika između programa sa integrisanim sadržajem i bez:

“ ENGLESKO-srpski PC Prevodilac [Elektronski izvor] : srpsko-engleski. - Elektronski aplikativni program. - Beograd : R. Marinković, 2006. - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Sistemske zahteve: PC računar, 64Mb RAM memorije, CD drajv, SVGA grafička kartica, zvučna kartica, rezolucija ekrana 800x600 i operativni sistem Windows. - Nasl. sa naslovnog ekrana. - Tiraž 200.

ISBN 86-86257-00-3

COBISS.SR-ID 128081420 “

¹⁷² *Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti*. Službeni Glasnik RS. br. 52/11, Definicija bibliotečko-informacione građe i izvora, Član 6. Stav 1.

Da bi Funcionisao prevodioc mora da poseduje sadržaj rečnika i kao štampani rečnici nosi obilje informacija.

Za razliku o predhodnog primera sledeći predstavlja program iz oblasti prava:

“ **AD** acta [Elektronski izvor] : softver za evidenciju sudskih predmeta i nekretnina. - Beograd : ING-PRO, 2012 (Beograd : ING-PRO). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : slika, tekst ; 12 cm

Sistemske zahteve: Nisu navedeni. - Nasl. sa etikete na disku. - Tiraž 100.

ISBN 978-86-82881-57-5

COBISS.SR-ID 194519820”

Kao čist softver, po logici stvari morao bi da bude tretiran kao patent sa licencama za korišćenje kao što se čini za programe Word, AutoCAD, PhotoShop i druge. Dodatno, samim posedovanjem u fondu ovakovog softvera neizbežno je kršenje prava bilo izdavača bilo korisnika. Iako autorska prava nisu uža tema ove disertacije ne može se zanemariti kao obaveza svih biblioteka u sistemu BISRS. U tom smislu ukoliko se korisnicima dozvoli korišćenje takve vrste softvera u bibliotekama broj licenci koje može izdavač da očekuje bi se drastično smanjio. Sa druge strane ukoliko se korisnicima uskrati mogućnost korišćenja bilo kog izvora u fondu ne samo da se krše njegova prava već se obesmišljava kompletan sistem sakupljanja, obrade i čuvanja bibliotečkih izvora radi korišćenja istih. U eventualnom razmišljanju o formiranju novih nacionalnih kataloških pravila selekcija izvora, a posebno elektronskih izvora, se stalno nameće kao nužan element.

Od elektronskih izvora koji predstavljaju kombinaciju najbrojniji su Multimediji. Ima ih oko 400 i uz njih računarske igre kojih ima nešto preko 300 zapisa u fondu NBS. Problemi sa korišćenjem pojma multimediji i

multimedijalno su primećeni i pri pisanju Uputstva za katalogizaciju elektronskih izvora:

“Na ovom mestu neophodno je istaći da se pojam multimediji (multimedija, multimedijalno) veoma često koristi u elektronskim izvorima i sa drugim značenjima. Tri najčešća značenja su:

- multimediji (laički, generalni - TV, radio, novine, internet)
- multimedijalna građa (viševrsni izvori - isti sadržaj na više različitih nosilaca)
- multimedijalni sadržaji (tekst praćen zvukom i/ili video zapisima).¹⁷³

U tezi je korišćen izraz Multimediji koji je prihvaćen kao formalna pododredinca u bazi COBISS.NBS a sa značenjem multimedijalnog sadržaja elektronskih izvora koji prihvaćen iz Microsoft-ovog Računarskog rečnika:

“multimedia - multimedija...

Kombinacija zvuka, grafike, animacije i videa. Multimedija u računarstvu predstavlja skup hipermedije, koja kombinuje već pomenute elemente sa hipertekstom¹⁷⁴

S obzirom na nešto ranije pomenute elektronske knjige i sve veće mogućnosti programa koji ih čitaju, teško je povući granicu između “kompletne multimedije” i “bogatog teksta”. Kao bitna karakteristika multimedije može se izdvojiti nelinearnost uz, obavezno prisustvo audio ili audio-vizuelnih elemenata. Kada postoji dilema oko izbora da li neki izvor tretirati kao tekst ili multimediju moguće obratiti pažnju na način kretanja kroz sadržaj:

“U multimedijalnim sadržajima je dominantan način kretanja kroz linkove (veze) i menije, dok kroz tekstualne dokumente to je listanje strana (ekrana).¹⁷⁵

¹⁷³ Slavnić, S. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 22

¹⁷⁴ *Microsoft Računarski rečnik*. Beograd : CET, 2003. str. 490

¹⁷⁵ Славнић, Срђан. „Класификација електронских извора”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, год. 7, бр. 1 (2005): стр. 93-94.

Za prikazivanje koliko je granicu između programa sa podacima i podataka teško izvući neophodno je za trenutak vratiti se na osnovnu definiciju elektronskih izvora i "računarski upravljaju građu". Računar koji se podrazumeva i još preciznije operativni sistem kao nužni uslov funkcionisanja hardvera, osim što se javlja u brojnim varijantama, može se konfigurisati na različite načine. Jedna od opcija koja se već duže vremena može smatrati standardnom je *auto play* ili automatsko pokretanje priključenih fizičkih nosioca kao što su CD, DVD, USB memorija i tako dalje. Jedna dodatna datoteka na nosiocu sa nazivom *autorun* koja se može javiti u obliku *.exe*, *.bat* ili *.inf* pokreće istu html datoteku, koja se sa istim sadržajem može smatrati u jednom slučaju elektronskom knjigom, tekstem a u drugom programom i interaktivnom multimedijom. Pri tom *.exe* predstavlja pravi program, *.bat* predstavlja spisak komandi koje obavlja operativni sistem dok *.inf* predstavlja čistu informaciju operativnom sistemu o redosledu prikazivanja "tekstualnih" datoteka. Iako u skladu sa vremenom u kome živimo bibliotekar, klasifikator mora imati osnovnu informatičku pismenost, ta vrsta detaljne analize osim što ne omogućuje postavljanje jasne granice između programa sa podacima i podacima i/ili interaktivne multimedija i bogatog teksta, vodi u apsurdni formalizam. Ipak u sagledavanju mesta, uloge i svojstava elektronskih izvora bilo je neophodno prikazati dubinu problema sa kojima se suočava klasifikator takvih izvora.

Poslednji u nizu pojavnih oblika elektronskih izvora koji zahtevaju detaljnu analizu su Računarske igre. Računarske igre predstavljaju tipične predstavnike elektronskih izvora. Prema definiciji računarske igre predstavljaju:

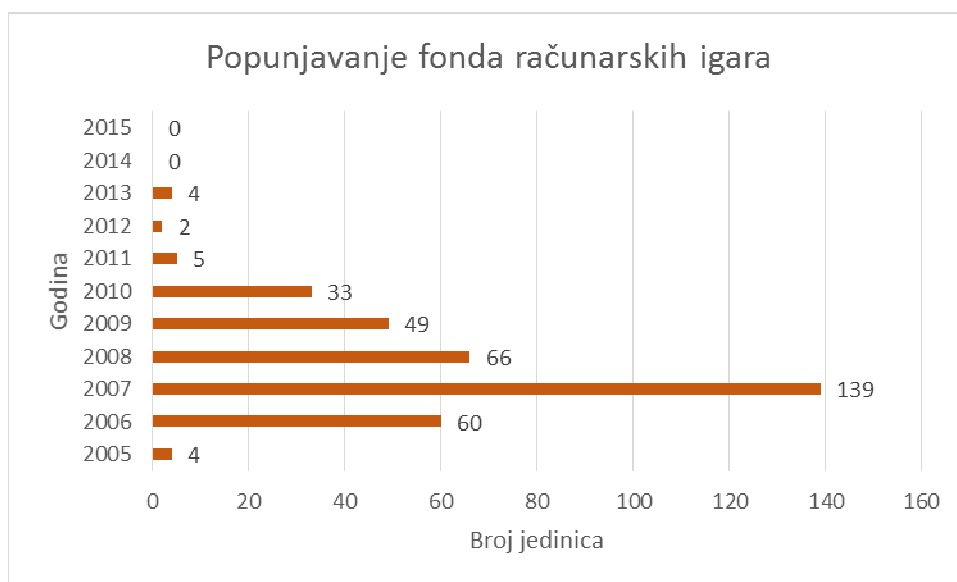
„Klasa računarskih programa u kojoj je jedan korisnik ili više njih u interakciji sa računarom kao vidom zabave. Računarske igre se kreću na skali od prostih alfabetskih igara za sasvim malu decu do šaha, potraga za blagom, ratnih igara i simulacija stvarnih događaja.

Igrama se upravlja preko tastature, džojstika ili nekog drugog uređaja, a isporučuju se na disketama, CD-ROM-ovima, kao ketridži sa igrama ili arkadni uređaji. „¹⁷⁶

Karakteriše ih kombinacija softvera i sadržaja integrisanog u softver, sa često veoma zahtevnim i striktno definisanim sistemskim zahtevima uz neke specifične karakteristike koje nisu lako učljive bez detaljne analize.

Prvo, za tako značajnu kategoriju elektronskih izvora, uočljivo mali broj zapisa od nešto preko 300 jedinica u fondu, signalizira problem u pozadini. Analiza podataka o popunjavanju fonda pokazuje kratkotrajan period priliva materijala od 2005. do 2010. godine a zatim drastičan pad i potpun prekid.

Dijagram 3 Popunjavanje fonda računarskih igara u NBS

Iz intervjua obavljenog u NBS u Nabavnom odeljenju i Odeljenju neknjižne građe utvrđeno je da se nabavna politika¹⁷⁷ nije menjala u tom periodu za tu vrstu materijala i da iz kontakata sa izdavačima postoje indicije da je uzrok prestanka priliva porast piraterije do tačke potune neekonomičnosti domaćih izdavačkih kuća da kupuju prava za izdavanje i proizvodnju stranih naslova. Dodatno, zakon ne obavezuje uvoznike računarskih igara da naslove stranih izdavačkih (programerskih) kuća donose kao obavezni primerak NBS.

¹⁷⁶ Microsoft Računarski rečnik. Beograd : CET, 2003. str. 163.

¹⁷⁷ Tj. ne postoji nikava zakonska ili interna odluka NBS koja zvanično i formalno objašnjava stanje ili menja status tog tipa građe.

Takva situacija iako po ekonomskom-socijalnom sadržaju van teme i oblasti istraživanja ove teze ipak ne može biti zanemarena u ukupnom sagledavanju BISRS u celosti. Takođe takva situacija utiče i na izbor metoda istraživanja. Heuristička metoda i logička analiza specifičnih situacija se u takvim slučajevima nameću ispred statističkih analiza. Alarmantno stanje da nijedna računarska igra nije ušla u fond NBS preko dve godine ne isključuje potrebu da se postojeći fond obrađuje po pravilima koja bi trebalo da su savremena i da u skladu sa materijalnim mogućnostim NBS i Republike Srbije bude načinjen napor ka popunjavanju fonda makar onim naslovima koji su definitivno ostavili trajan učinak na vreme u kome živimo.

Selekcija fonda se do sada nametnula kao pitanje od izuzetne važnosti za temu po vrlo različitim kriterijumima ali je obrađivana sa stanovišta formalnih kriterijuma. Sadržina je tradicionalno izbegavana kao kriterijum za selekciju. Delimično to je zbog tradicionalno ukorenjenog etosa bibliotekara da ne sude svojim korisnicima izbore, uz obavezu da omoguće dostupnost fonda svih oblasti ljudskog znanja. Iako ne postoji formalna deklaracija bibliotečke zajednice koja se protivi cenzuri, može se reći da je to generalni stav. Naravno, kao što je više puta do sada to naglašavano postoji sa druge strane ekonomska realnost bilo materijalnih, bilo kadrovskih mogućnosti, nabavke i obrade, koja nameće selekciju sadržaja. S obzirom da strane računarske igre nisu više realno dostupne obaveznim primerkom, poklon i razmena za strana izdanja nisu verovatni, ostaje još samo kupovina kao mogući vid nabavke.

Opravdano je postavljati pitanje da li računarske igre po svom sadržaju zaslužuju da budu uvršteni među dela od značaja za naučnu, stručnu i literaturnu¹⁷⁸ baštinu. Prikazani fond računarskih igara kao jedne od kategorija elektronskih izvora u NBS upoređen sa procenama i studijama o rasprostranjenosti računarskih igara u svetu i stvarnom uticaju koje imaju, disproporcijalan sa statusom računarskih igara kao kulturne kategorije. Bez

¹⁷⁸ I na ovom mestu elektronski izvori zahtevaju reviziju sintagmi koje su ukorenjene u shvatanju kulturne baštine.

obzira na vrednosnu ocenu pozitivnog ili negativnog uticaja računarskih igara, ovde se ukazuje da kulturni uticaj stvarno postoji na široke populacije, i da je ogroman. Svoje mišljenje autor je detaljno obrazložio u radu "Računarske igre kao kulturna kategorija" i preovlađujući zaključak koji donosi je da:

„Računarske igre imaju ogroman kulturni uticaj, ali ne i status koji odgovara tom uticaju.“¹⁷⁹

Stepen rasprostanjenosti računarskih igara je nesumljiv i u ovom trenutku mnogo je važnije obratiti pažnju na prikazivanje kulturnih vrednosti koje bi pružile opravdanje za uvrštavanje te vrste građe u fondove NBS. Kulturne vrednosti računarskih igara se najlakše zapažaju kroz proces prenosa već prepoznatih i priznatih kulturnih vrednosti kroz dobro poznati niz medijskih formi „knjiga – film – računarska igra“.

Knjiga se može ceniti i procenjivati sa vrlo različitim vrednostim kriterijumima: književnim, jezičkim, spoznajnim, estetskim itd. i možemo se opredeliti prema bilo kome od njih. Primer najprodavanijih knjiga svih vremena, iako sa mnogim ogradama, u sebi integriše veliki deo prethodno navedenih kriterijuma ali i nesumljivo dodaje jasnu sliku o stepenu uticaja koje imaju.

Prema statističkim pokazateljima koje je se mogu videti sumirani na stranicama Wikipedije¹⁸⁰, sedam knjiga je prodato u tiražu preko sto miliona primeraka: Gospodar prstenova, Hobit, Mali princ, Hari poter i kamen mudrosti, Deset malih crnaca¹⁸¹, San u crvenom paviljonu i Ona, priča o jednom neobičnom doživljaju.

¹⁷⁹ Славнић, Срђан. „Računarske igre kao kulturna kategorija“. У *Komunikacija i kulturni uticaji*. Београд : Филолошки факултет Универзитета, 2013. стр. 439.

¹⁸⁰ Wiktionary, the free dictionary. *List of best-selling books*. Dostupno preko: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_best-selling_books (preuzeto 17.04.2017)

¹⁸¹ Originalni naslov *And Then There Were None* je na srpsko-hrvatskom jezičkom području najpoznatiji sa navedenim prevodom.

Ekranizacija trilogije Gospodar prstenova Dž. R. R. Tolkina u režiji Pitera Džeksona sa osvojenih 4 oskara, 76 nagrada i 87 nominacija sigurno je najpoznatija ali sve knjige na ovom kratkom spisku imaju svoje ekranizacije ili više njih. Ono što je veoma interesantno i u potpunosti potvrđuje osnovnu tezu o transferu vrednosti knjiga-film ali takođe i povratne popularnosti film-knjiga je da od objavljivanja rada "Računarske igre kao kulturna kategorija" 2013. godine je na top listu dospela knjiga Hari Poter što se samo može objasniti popularnošću filmova tog serijala. Književna kritika bi imala pravo da osporava ovakvu listu kao vrednovanje kvaliteta, i sigurno to čini, ali ovde se pokazuje kulturni impakt i kao takav sigurno je neosporiv.

Transfer popularnosti, ali time i kulturnih vrednosti koje se nameću, se nastavlja i u medij računarskih igara. Nov medij kao što su računarske igre unosi u već dokazani funkcionalni sistem svoj novi kvalitet – interaktivnost. Ono što je izuzetno značajno za računarske igre je to što regrutuje novu, sve širu populaciju. Ta populacija odrasla na potpuno novim kulturnim vrednostima mora biti privučena računarskim igrama da se odlučili da pogledaju film. Oni koji odgledaju film verovatno će poželeti da pročitaju i knjigu. Tradicija računarskih igara od par desetleća ne može još da se meri sa stogodišnjom tradicijom filma i viševjekovnom tradicijom knjige i književnosti, ali dostupnost elektronskih izvora (u najširem smislu) pomera tas u tom smeru. Ako se iz pomenutog rada izvuku podaci samo o internet forumu¹⁸² za igru Gospodar prstenova vidi se da su u novembru 2006. imali 3000 postova dnevno i daleko preko 300.000 registrovanih korisnika. Može se opravdano pretpostaviti da ta vrsta interesovanja ima uticaja na to da je knjiga Gospodar prstenova u poslednjoj statistici prešla granicu od 150 miliona prodatih primeraka.

Veza knjiga-film-računarska igra¹⁸³ sigurno je bitan faktor u prenosu osvedočenih kulturnih vrednosti, ali računarskim igrama se ne može osporiti da donose i nove vrednosti. Na primer 3D animacija sad ima upotrebu i u

¹⁸² Internet sajtovi (forumi, blogovi i sl.) koje formiraju igrači radi razmene informacija vezanih za pojedine igre.

¹⁸³ U svim međusoobnim kombinacijama.

obrazovanju i nauci, simulacije vožnje postaju trenažeri a istorijske simulacije postaju sredstva za učenje i vaspitanje. Naslovi kao što su *Civilization II*, *Heroes of Might & Magic II*, *Flight Simulator* sada se mogu smatrati klasicima kompjuterskih igara. Uz neizbežnu selekciju mesto računarskih igara u fondu NBS ne bi smelo da bude upitno.

Pitanje selekcije se u još jednom specifičnom obliku pojavljuje kod računarskih igara. U ovom trenutku postoji snažan trend igranja računarskih igara *on line*¹⁸⁴. One se pojavljuju kao igre za pojedince, ili kao igre za više igrača (multiplayer games), bilo u socijalnim mrežama, bilo van njih. I za *on line* igre kao što je *Second Life* došlo je do skoka prosečne posećenosti. U radu su dati podaci za januar 2008. koji pokazuju da su u proseku 38.000 posetioca (igrača) prijavljeni u bilo kom trenutku, dok su novi podaci¹⁸⁵ za maj 2009. da su prosečno 62.000 posetioca prijavljeni u bilo kom trenutku. Pretpostavlja se da u ovom trenutku postoji oko 510.000 servera¹⁸⁶ za *on line* igre samo u Severnoj Americi.

Za računarske igre koje se igraju *on line* nameće se paralela sa nedostupnim elektronskim knjigama. Čak i ako biblioteka dobije autorizovanu¹⁸⁷ računarsku igru bilo od izdavača ili distributera, dobijena instalacija samo omogućava pristup serveru ili serverima date igre. To znači da je sadržaj same igre na serverima koji, kao što je definisano u ovom radu, nisu pod fizičkom ili administrativnom kontrolom biblioteke. I uz prikazano veliko, i višegodišnje, interesovanje za pojedine igre one imaju neograničeno ali konačno trajanje. Iz ugla biblioteke kao čuvara izabranih izvora (koji god da su kriterijumi selekcije) čuvanje igara koje samo predstavljaju softver nephodan za pristup nema stvarnu svrhu.

¹⁸⁴ Preko veze u računarskim mrežama, prevenstveno Internetom.

¹⁸⁵ Wikipedia, the free encyclopedia. *Second Life*. Dostupno preko: https://en.wikipedia.org/wiki/Second_Life (preuzeto 17.04.2007)

¹⁸⁶ Wikipedia, the free encyclopedia. *PC game*. Dostupno preko: https://en.wikipedia.org/wiki/PC_game (preuzeto 17.04.2007)

¹⁸⁷ Misli na originalni primerak sa svim pristupnim kodovima.

Poslednja izražena karakteristika računarskih igara su sistemski zahtevi. Sistemski zahtevi u svim standardima se opisuju u području napomena u svim suksecivnim standardima bez većih promena. To je obavezna napomena i prva u redosledu prikazivanja za izvore u direktnom pristupu. Sistemski zahtevi se opisuju po obrascu datom standardom, preuzimanjem podataka datih od strane izdavača. U Uputstvu za katalogizaciju elektronskih izvora autor je istakao izvestan broj teorijskih problema vezanih za sistemske zahteve. Ističu se dva problema. Problemi vertikalne i horizontalne kompatibilnosti.

„U drugom slučaju, kada su sistemski zahtevi navedeni, postoje razlozi zašto ih, i pored toga što su eksplicitno dati u nekom od predviđenih izvora podataka, ne bi trebalo uzimati bez izvesne rezerve.

Razvoj računarskih tehnologija je toliko brz da često izvori sa formalno navedenim i ispunjenim sistemskim zahtevima, kao što su oni u primerima navedenim u Objedinjenom standardu:

- Sistemski zahtevi: 386SX procesor ili snažniji; 2MB RAM (4M se preporučuje); Windows 3.0 ili noviji; hard disk sa 8MB slobodnog prostora; VGA adapter; monitor u boji; miš.

U savremenim standardnim konfiguracijama takvi izvori neće moći da budu pokrenuti. Sadašnji procesori su prebrzi. Programi pisani za to okruženje neće moći da detektuju RAM memoriju koja je veća od zahteva za prostorom na hard disku (516MB, 1GB...). Windows XP ili Vista su prekinuli vertikalnu kompatibilnost sa Windowsom 98, 95 i starijim operativnim sistemima.“¹⁸⁸

Isti je slučaj sa horizontalnom kompatibilnošću.

„Hardverska kompatibilnost je čest zahtev za današnje standarde i sistemski zahtevi za klasom procesora vezanom za Intel ne isključuju procesore i sisteme drugih proizvođača kao što su AMD, Cyrix ili neke druge. Sa čitačima diskova horizontalna kompatibilnost (izražena u modelima raznih proizvođača) je još neuporedivo veća, te tako definisanje hardverskih zahteva gubi svoju svrhu upozoravanja korisnika i uglavnom se može tumačiti kao reklamni potez.

¹⁸⁸ Slavnić, Srđan. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 109-110.

Potrebna memorija, iako ređe, takođe se može relocirati softverski (na primer raznim uslužnim programima) ili hardverski (na primer preuzimanje RAM memorije od strane integrisanih grafičkih kartica).¹⁸⁹

Kako je tema ove disertacije uticaj elektronskih izvora na BISRS kompatibilnost softvera i hardvera u ovom slučaju nije istaknuta kao problem interpretacije klasifikatora. Ta vrsta problema je rešiva bilo sa rešenjima ponuđenim u Uputstvu za katalogizaciju elektronskih izvora bilo sa nekim budućim do kojih se može doći u formiranju novih nacionalnih kataloških pravila. Kompatibilnost softvera i hardvera, zajedno sa već pomenutim problemom trajnosti fizičkih nosioca, se mora posmatrati iz ugla obaveze biblioteke da moraju svoj fond učiniti dostupnim korisnicima da bi on imao svoju svrhu. Pri tome se takođe ne misli na ograničavanje uslova pod kojima se izvor iz fonda može dobiti na korišćenje. Na primer u ovom trenutku postoji interna odluka NBS da se korisnicima multimedijalne čitaonice ne dozvoljava korišćenja računarskih igara i pornografije jer ometa većinu ostalih korisnika. Naravno pod određenim uslovima (npr. naučno-istaživački radovi iz tih oblasti) bi pomenuti izvori mogli biti izdati na korišćenje. Međutim kada su u pitanju računarske igre, i uz eventualnu dozvolu, jedan deo ne bi mogao biti instaliran za upotrebu jer biblioteka ne sadrži neophodan hardver i softver koji ti izvori zahtevaju. I to nije slučaj samo sa računarskim igrama. Praktično svi izvori na zastarelim fizičkim nosiocima, kao što su na primer diskete (3,5 in) nema hardver koji bi ga mogao pročitati. Npr.:

“ MASTER Reference File [Elektronski izvor] : manual / UDC Consortium. - Diskette ed. - 2001?- . - The Hague : UDC Consortium, 2001?- . - Diskete (3,5 in)

Dostupno i na: <http://www.udcc.org/index.php/site/page?view=mrf>. - Naslov na disketi: MRF Manual. - Tekstualna datoteka

¹⁸⁹ Slavnić, Srđan. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 110.

Sa softverom je situacija još komplikovanija jer se neohodni operativni sistem mora da bude lincenciran od strane biblioteke. To praktično znači da svaki elektronski izvor, da bi bio korišćen u biblioteci (pod bilo kojim formalnim uslovima za njegovo korišćenje) mora da ima hardversku i softversku (legalizovanu) potpunu podršku. Iako, to zvuči kao razuman zahtev u praksi stavlja biblioteku pred velike ne samo materijalne, već i organizacione probleme posedovanja i odražavanja vrlo različitih konfiguracija. Realne mogućnosti kako NBS tako i kompletnog BISRS moraju biti uzete u razmatranje pri formiranju nacionalnih kataloših pravila, naročito za selekciju elektronskih izvora koja se nameće iz skoro svakog ugla posmatranja.

Uz selekciju kao prvi uslov, logičan trend u rešavanju problema je bekapovanje sadržaja čime se osim zaštite sadržaja fizičkih nosioca umanjuje potreba za hardverom koji se menja ubrzanim tempom. Ono što je takođe bitno da ta vrsta odluka¹⁹⁰ mora biti donesena pre formiranja eventualnih novih nacionalnih kataloških pravila, jer kao što je napomenuto, delo i manifestacija, tj. elektronski izvor i njegov bekap se po svim standardima katalogizuju na različite načine. Takođe, neophodno je imati u vidu da se svi problemi ovde izneseni, na sistemskom nivou, samo povećavaju i umnožavaju na nivou obrade.

¹⁹⁰ Selekcija elektronskih izvora uglavnom kroz akt o nabavnoj politici.

4. Diraktan uticaj na podsistem katalogizacije i klasifikacije

“Draga moja, ovde moramo trčati koliko god možemo brzo, samo da bi ostali u mestu.

I ako želiš bilo gde da stigneš, moraš trčati duplo brže od toga.”

Luis Kerol

Da bi bilo moguće prikazati direktan uticaj elektronskih izvora na podsistem katalogizacije i klasifikacije, bilo je neophodno u prethodnim poglavljima prikazati sa jedne strane karakteristike pojavnih oblika elektronskih izvora, a sa druge strane bibliotečku regulativu koja definiše principe i praksu katalogizacije i klasifikacije. Implikacije koje imaju pojedina pitanja obrađena u prethodnim poglavljima često nisu u vidnom polju katalogizatora, koji radi u okviru prihvaćenih standarda i nacionalne kataloške prakse, ali u sagledavanju kompletnog sistema moraju se stalno imati u vidu. Pojavni oblici prikazani u prethodnim poglavljima se u procesu katalogizacije prvo smeštaju, po određenim kriterijumima, u ponuđene tipove građe. Predefinisanje tipa građe u svim standardima do Objedinjenog izdanja ISBD standarda definiše način obrade u skladu sa specifičnostima izabranog tipa, ali često i sa radom različitih odeljenja i ponekad različitih profila stručnjaka (bibliotekari, bibliografi, arheografi i sl.). To u teoriji ne bi trebalo da unosi razlike ali u praksi razlike znaju da budu znatne.

Promena (uglavnom povećanje broja) pojavnih oblika elektronskih izvora utiče na definisanje tipologije građe, ali i čini granicu između pojedinih tipova sve nepostojanijom. Takve promene utiču ne samo na usložnjavanje izbora tipologije građe već i na logiku formiranja, definisanja i opisa pojedinih tipova.

Pratići realno stanje promena proisteklih razvojem kako elektronskih izvora tako IT u celini, menjaju se i standardi. Prihvatanje realnog stanja i promena logike, koja od logike listnih kataloga prelazi u logiku informacionih sistema, pretočena u izmene standarda, narušava jedan od osnovnih principa

standardizacije a to je stalnost definisanih kategorija kako bi sistemi izgrađeni na njima bili stabilni.

4.1. Tipologija građe kao spiritus agens promena

Da bi se uočile stvarne razlike između Uvodnog objedinjenog izdanja i Objedinjenog izdanja ISBD standarda a kasnije implikacije tih razlika, neohodno je prikazati kako pojedinačni standardi, kroz inerpretaciju nacionalne kataloške prakse, definišu tipologiju građe. Pri tome treba istaći da u praksi obrade postoje dva stava koja vrlo različito tumače slobodu izbora standarda. Stav autora je da je objavljivanje novog standarda¹⁹¹ povlači obavezu prelaska na novi standard i prihvatanje obaveza i izmena koji nosi. Naravno, podrazumeva se da je neophodan neki prelazni period u kojem se kataloška praksa, kao i prateći softver, ažuriraju u skladu sa promenama. Ipak, u praksi, u ovom trenutku koriste se Uvodno objedinjeno izdanje ISBD standarda ali i područja opisa prethodne generacije pojedinačnih ISBD standarda. Takvo stanje se može utvrditi sledećim upitom u bazi COBISS.NBS:

„GM=Elektronski izvor and PY=201* not PY=2010 not PY=2011

scan 230a=Elektronski časopis”

Gore navedeni upit predstavlja selekciju elektronski izvora kreiranih u NBS u periodu od 2012-2016. godine, kojima je popunjeno polje 230 koje daje opis koji odgovara Području podataka specifičnih za građu ili vrstu izvora iz ISBD(ER) standarda, a dislocirano je u Uvodnom objedinjenom izdanju ISBD standarda. Takav upit daje 133 pogodaka. Period od 2012-2106 je izabran jer je prevod Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda objavljen 2009. godine a Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora je objavljeno 2011. U uputstvu je dat “Kratak prikaz područja vrste i opsega izvora ISBD(ER)-a i lokacije

¹⁹¹ Misli se na inovirane standarde iste familije (u ovom slučaju ISBD) izabranih standarda.

izmeštanja podataka”¹⁹² koji dodatno olakšavaju prelazak sa jednog na drugi standard. Nakon perioda od devet godina nakon objavljivanja originalnog standarda a pet godina nakon ispunjenih svih uslova (prevod standarda i uputstvo za korišćenje), po mišljenju autora nema opravdanja za korišćenje zamenjenih standarda. Do ustanovljenja nacionalnih kataloških pravila koja bi razrešila takve nedoumice, faktičko stanje mora se tretirati kao nacionalna kataloška praksa. U cilju jasnije slike u daljem tekstu neće se pojedinačno obrađivati standardi pre Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda, koji trenutno čini osnovu obrade, ali na mestima gde budu značajne razlike prema prethodnim standardima, one će biti napomenute.

U prethodnim poglavljima, selekcija elektronskih izvora, kao tip bibliotečke građe, se nametnula kao proces od izuzetne važnosti koji iz mora elektronskih izvora u širem smislu odabira onu gađu koja pripada realnom fondu. Kada se jednom odabere bibliotečka građa i standard po kome će se građa obrađivati u skladu sa tumačenjem nacionalne kataloške prakse ponovo se javlja proces selekcije. Sada se u procesu katalogizacije primenom standarda i nacionalnih kataloške prakse izdvajaju elektronski izvori iz šireg korpusa srodne neknjižne građe.

U bibliografskom opisu izvora detaljno razrađenom u osam područja opisa, tip građe je formalno definisan samo jednom oznakom - Opštom oznakom građe (1.2):

“1.2.1 Uvodna napomena

Svrha opšte oznake građe je da se opštim izrazima i na samom početku opisa označi vrsta građe kojoj publikacija pripada.

Opšta oznaka građe je izborna, ali je njeno uvođenje korisno za uzajamne kataloge ili bibliografije (to jest, za kataloge koji sadrže zapise za više vrsta građe).”¹⁹³

¹⁹² Slavnić, Srđan. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 71-74.

¹⁹³ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. 1.2-1.

Važnost opšte oznake građe je za IBSRS, koji obuhvata sve vrste građe, veoma velika, a o dodatnim razlozima, kao što su obrada različitih područja opisa i različitim strukama obrađivača je pisano ranije u disertaciji. Na ovom mestu je takođe bitno napomenuti da do Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda, od izbora tipa građe izvora koji se obrađuje, zavisi koji će se standard primeniti. Npr. DVD video zapis koji se može pokrenuti u video plejeru će se obrađivati po standardu ISBD(NBM) kao Video snimak a DVD sa video zapisom koji sadrži i neki drugi element (tekst, muziku) ili je jednostavno u formatu koji čita samo računar će se tretirati kao Elektronski izvor, i biće opisan po ISBD(ER) standardu. Uvodno objedinjeno izdanje ISBD standarda, iako jedinstveno za sve tipove građe takođe će prema tipu građe definisati obavezne elemente opisa. Npr. za Video zapis vreme trajanja (područje opisa 5.1.5) a za Elektronski izvor sistemske zahteve (područje opisa 7.0.2 Napomene o sistemskim zahtevima). Dodatno, za unos podataka COBISS nudi nekoliko različitih maski za unos:

Slika 7 Maske za unos u COBISS-u

Specifične maske za unos nude predodređena polja opisa za pojedine grupe tipova građe, onemogućavaju neodgovarajuća polja i što je najbitnije

zahtevaju dozvole¹⁹⁴ za rad sa specifičnom građom. Svi navedeni razlozi kumulativno utiču na opis izvora praktično pre početka opisa.

Pri definisanju elektronskih izvora kao tipa građe sa pripadajućom Opštom oznakom građe mora se poći od izbora koji nudi Uvodni objedinjeni ISBD standard:

“Vrste izvora koje ISBD pokriva su sledeće:

Štampani tekstovi

Kartografska građa

Elektronski izvori

Pokretne slike

Štampane muzikalije

Viševrsni izvori

Zvučni zapisi

Nepokretne slike (na primer gravire, fotografije)

Predviđeno je da nacionalni ili međunarodni odbori odgovorni za izradu kataloških pravilnika koriste ISBD kao osnovu svojih pravila opisa bibliotečke građe kako bi se opisali svi aspekti izvora, uključujući njihov sadržaj, nosioca i način izdavanja.

ISBD se takođe odnosi i na izvore koje koriste osobe s oštećenim vidom (na primer, u taktilnom obliku), kao i izvore čija je distribucija limitirana ili se prodaje na zahtev.

Definicije izvora se nalaze u Rečniku.”¹⁹⁵

Iako, pomenuti samo u jednoj kratkoj rečenici, aspekti bibliografski izvora su od izuzetnog teorijskog značaja jer sukcesivne izmene standarda su upravo rezultat načina na koji se aspekti tretiraju. U pojedinačnim standardima aspekti definišu kriterijume za pripadnost određenom tipu građe. U Uvodnom objedinjenom ISBD standardu zahtevaju opise, ali ih u zavisnosti od predefinisano tipa građe (Opšte oznake građe) smeštaju na različita mesta,

¹⁹⁴ Dozvole se dobijaju polaganjem određenih kurseva predviđenih za specifični nivo i pojedine tipove građe.

¹⁹⁵ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. 0.

dok u Objedinjenom ISBD standardu, produbljeni i detaljnije razrađeni, u potpunosti zamenjuju tipologiju građe.

Svaki bibliografski izvor se može, i mora, posmatrati kroz sve svoje aspekte ali svaki pojedini tip građe ima izražene karakteristike koje najčešće zavise od odnosa pojedinih aspekata. Pre detaljne analize srodnih tipova građe neophodno dati prikaz bitnih karakteristika pojedinih aspekata.

Način izlaženja se odnosi na periodičnost i najčešće postoje paralelni pojavni oblici za štampane i elektronske izvore sa osnovnom podelom na monografske i kontinuirane izvore. Paralelni u smislu da se knjiga u štampanom obliku (monografska publikacija) sve češće nalazi i u obliku e-knjige a takođe štampani kontinuirani izvori, sve češće imaju svoje elektronsku varijante (e-novine, online casopisi i sl.). Kontinuiranim publikacijama su osim serijskih publikacije pridodati i tekući integrativni izvori. Kategorija Tekućih integrativnih izvora predstavlja u nekom smislu prelaz između monografskih i serijskih publikacija.

“Integrativni izvor (Integrating resource) Izvor koji se dopunjava ili menja pomoću dodataka koji ne ostaju odvojeni već se integrišu u celinu. Integrativni izvor može da bude završen ili kontinuirani. Primeri integrativnih izvora su izvori sastavljeni od slobodnih listova i Web prezentacije koje se ažuriraju.”¹⁹⁶

Možda je potrebno dodati da “Упутство за примену стандарда ISBD(CR)”¹⁹⁷ u primere dodaje i baze podataka. Kontinuirane publikacije iako imaju izražene specifičnosti, koje se detaljno opisiju u svim standardima, nisu tip građe tj. nemaju opštu oznaku građe. Kao najstariji korpus¹⁹⁸ građe u fondu,

¹⁹⁶ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. E-4.

¹⁹⁷ Комненић, Слободанка, Љиљана Драгичевић. *Упутство за примену стандарда ISBD(CR)*. Београд : Народна библиотека Србије, 2006. str 12.

¹⁹⁸ Najstariji u smislu izdvojenog korpusa građe. Stara i retka knjiga čije jedinice u fondu su nesumljivo starije su izdvojene kasnije.

štampane publikacije, bez obzira da li su monografske ili serijske nemaju svoju opštu oznaku građe već se drugi tipovi građe izdvajaju dobijajući svoju oznaku.

O vrsti nosioca je bilo do sad reči, i kao aspekt koji se uočava i pre same analize izvora, vrlo je često uziman kao osnova za podelu. Jedan od prvih standarda ISBD familije je "Međunarodni standardni bibliografski opis neknižne građe" koji je, kako se može uočiti i u samom nazivu, na osnovu vrste nosioca izdvojen od do tada klasične knjižne građe. Od brojnih oblika elektronski optički disk (CD, DVD, BR) je možda u najširoj upotrebi za veći broj tipova bibliografskih izvora (zvučni snimak, video snimak, elektronski izvor itd.). Iako je u poglavlju 3.2. Elektronski izvori u lokalnom pristupu dat princip stand alone uređaja koji može u nekoj meri olakšati izbor ključni elemenat će ipak biti aspekt sadržaja. Nosioc koji ima možda najbrži razvoj u IT razvoju sa novim oblicima kao što je USB memorija i još brže u potpunosti zamenjenim oblicima kao što su disketa ili *flopy disk*, menja lokaciju opisa ali ostaje uglavnom na isti način opisan.

Aspekt sadržaja je ključni elemenat i u njemu se prelamaju najvažniji problemi. Za prikaz a kasnije i razrešavanje tih problema neophodna je terminologija entita I grupe FRBR strukture: delo, ekspresija, manifestacija, jedinica:

"Ентитете прве групе чине:

- дело – одређено интелектуално или уметничко остварење, апстрактни ентитет, у каталогској теорији дефинисан као литерарна јединица;
- експресија – интелектуална или уметничка реализација једног дела у облику алфанумеричког, нотног или кореографског записа, визуелног записа или у мултимедијалној комбинацији; свака промена у реализацији дела (преношење из текстуалног у видео израз), у интелектуалним инструментима коришћеним за изражавање дела (превод са једног на други језик, прерада, редиговане верзије истог текста и сл.) доводи до нове експресије;

- манифестација – физички израз експресије дела, његова материјализација (монографска публикација, серијска публикација, рукопис, карта, плакат, звучни снимак, филм, видео, мултимедија, компакт диск и сл.);
- јединица – појединачни примерак манифестације, конкретан ентитет (примерак књиге, једна звучна касета, једна географска карта и сл.).¹⁹⁹

FRBR је од стране IFLE уврштен у групу концептуалних модела и бројни детаљно разрађени модели као што су FRBR, FRAD²⁰⁰, FRSAD²⁰¹ су објединjeni у FRBR – Библиотечки референтни модел²⁰² у коме се могу наћи наћи детаљније дефиниције.

Са раздвајањем дела од манифестације можемо уочити да дело несумљиво припада аспекту садржаја, док манифестација садржи и остале аспекте. При томе, нарочито у случају електронских извора прелаз између аспекта садржаја и врсте носиоца није толико оштар колико се очекује. Нпр. ако физички медијум материјализован у облику електронског оптичког диска (CD или DVD) несумљиво се описује кроз аспект носиоца, да ли различити формати неког електронског документа (txt, doc, pdf итд.) припадају аспекту садржаја или аспекту носиоца?

Са друге стране садржај се описује стварним каталозима, предметном и стручном у процесу класификације. ISBD објашњава свој однос према садржинској обради:

„Опис ISBD-а чини део потпуног библиографског записа и обично се не користи самостално. Остали елементи који чине потпун библиографски запис, као што су одреднице и предметне

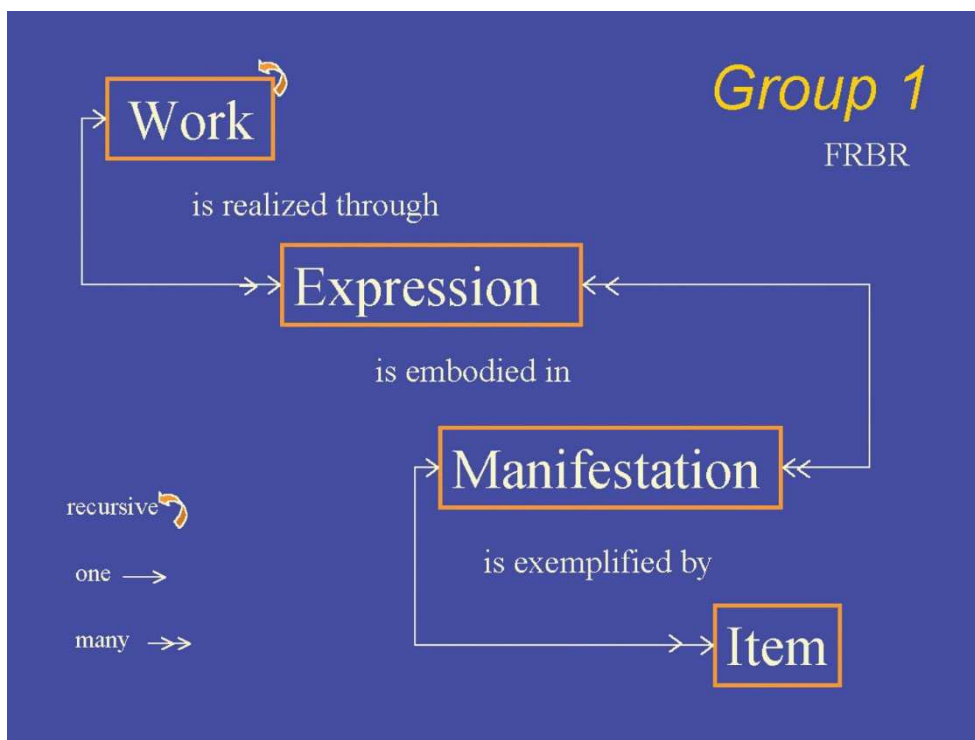
¹⁹⁹ Јанчић, Светлана. "Функционални захтеви за библиографске записе-нови приступ каталожском концепту." *Глас библиотеке*, год. 12 (2005): стр. 23.

²⁰⁰ FRAD - Functional Requirements for Authority Data; Функционални захтеви за податке о одговорности.

²⁰¹ FRSAD - Functional Requirements for Subject Authority Data; Функционални захтеви за предметне одреднице.

²⁰² International Federation Of Library Associations And Institutions. *FRBR-Library Reference Model*. [on-line]. Доступно преко: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/frbr-lrm_20160225.pdf (преузето 31.06.2016).

odrednice, nisu uključeni u odredbe ISBD-a. Pravila za takve elemente se obično daju u kataloškim pravilnicima ili drugim standardima.”²⁰³

Slika 8 FRBR entiteti I grupe (Barbara Tillett. *What is FRBR? A conceptual model for the bibliographic universe*. Dostupno preko: <https://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF>)

Sadržinsku obradu u NBS, o čemu je već bilo reči, sačinjavaju predmetna i stručna (UDC) klasifikacija. I ako produkti, delimičnog, ili potpuno zasebnog ciklusa obrade, kao elementi potpunog biografskog zapisa sada moraju biti u korelaciji sa bibliografskom obradom. Bilo da se radi o pojavi redundacije podataka, bilo o neophodnom ponavljanju, rubrike moraju biti usklađene. Uzmimo za primer zapis jedne autobiografije u COBISS-u.

Na slici 9 može se primetiti da polja 700 (Lično ime – primerna odgovornost) i 600 (Lično ime kao predmetna odrednica) u slučaju autobiografije predstavljaju isti podatak. Takođe posebno treba obratiti pažnju da potpolje 600w (Formalna pododrednica) – Autobiografija, koja pripada predmetnoj obradi, ima svoju analogiju u podpolju 105g (Kod za biografiju).

²⁰³ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. 0-2.

Puni ISBD COMARC zapis [1/1]

ID=220526092 M V3 04.01.2016 NBS::SRDJANS Updated: 27.06.2016 NBS::LOLAK COBISS3: 28.03.2016 NBS::BOSAG KAT3: C3	
001	ac - ispravljeni zapis ba - tekstualna građa, štampana cm - monografska publikacija d0 - nema hierarhijskog odnosa 7w - više pisama
010	a978-86-84815-49-3 bBeoštampa, broš.
100	c2016 hsrp - srpski lcb - ćirilica - srpska
101	0 asrp - srpski
102	asrb - Srbija bcs - Centralna Srbija
105	aa - ilustracije ga - autobiografija
200	0 algra mog života fBora Stanković gzabeležio Aleksandar Miletić g[fotografije Radiša Mladenović, Nikola Pavićević Stenli, Aleksandar Miletić]
210	aBeograd cBeoštampa cKošarkaški savez Srbije d2016 eBeograd gBeoštampa
215	a235 str. cilustr. d20 cm
300	0 aTiraž 2.000.
600	3 1 aStanković bBorislav f1925- wAutobiografija
675	a796.323:929 Stanković B. b796.3 c929 - Pojedinačne biografije. Zbirne biografije s79
700	1 aStanković bBorislav f1925- 4070 - autor
702	0 1 aMiletić bAleksandar 4220 - priređivač, sakupljač
702	0 1 aMladenović bRadiša 4600 - fotograf
702	0 1 aPavićević bNikola 4600 - fotograf
702	0 1 aMiletić bAleksandar 4600 - fotograf

Slika 9 Autobiografija

Bez obzira da li se ponovljeni podaci tretiraju kao redundacija ili nužno ponavljanje, ovde se pokazuje da prelaz između bibliografske i sadržinske obrade nije diskontinuiran. U detaljnom prolasku kroz tipove građe ISBD standarda koji sledi, posmatranje formalnih pododrednica i opštih pomoćnih znakova i pomoćnih brojeva UDC klasifikacije znatno olakšava prepoznavanje i izdvajanje pojedinih tipova. U teorijskom smislu preklapanje bibliografskog i sadržinskog opisa je uočeno i u IFLA-nim konceptualnim modelima, koji uvek nude teorijsku osnovu za buduće verzije ISBD standarda u sada objedinjenoj (trenutno draft) verziji FRBR – Bibliotečki referentni model:

“Od prvog objavljivanja Funkcionalnih zahteva za bibliografske zapise (FRBR) u 1998., FR porodica konceptualnih modela proširena je uključivanjem tri odvojena modela za pojedine aspekte bibliografskog univerzuma. Pored FRBR za bibliografske podatke, FR porodica konceptualnih modela uključila je Funkcionalne zahteva za podatke o odgovornosti (FRAD) i Funkcionalne zahteve za predmetne odrednice (FRSAD).”²⁰⁴

²⁰⁴ “Since the initial publication of the Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) in 1998, the FR family of conceptual models grew to include three separate models for specific aspects of the bibliographic universe. In addition to FRBR for bibliographic data, the FR family of conceptual models included the Functional Requirements for Authority Data (FRAD) and the Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD).” International

U prethodnim poglavljima prikazani su pojavni oblici elektronskih izvora, predefinisanje tipa građe u svim standardima do Objedinjenog izdanja ISBD standarda i aspekti elektronskih izvora koji se posmatraju. Složenost međuodnosa oblika sadržaja i tipova građe, definisane kroz različite generacije standarda i moduse njihove obrade, prikazana je u Tabeli 4 Uporedni prikaz oblika sadržaja elektronskih izvora i drugih tipova građe za različite generacije ISBD standarda.

Direktan uticaj elektronskih izvora na podsistem katalogizacije i klasifikacije, konkretno na formiranje i primenu standarda u bazama podataka a na osnovu nacionalne kataloške prakse, može se videti kroz analizu pojedinačnih tipova izvora i komparaciju sa oblicima sadržaja.

Pre prelaska na pojedine tipove građe neophodno je na ukazati na razliku između vrste izvora, opšte oznake građe i posebne oznake građe. Prema definiciji koju daje standard opštom oznakom građe se definiše vrsta građe:

“Opšta oznaka građe (General material designation) Termin koji označava vrstu građe kojoj izvor pripada.”²⁰⁵

ISBD standardi do Objedinjenog izdanja ISBD standarda u svojim dodacima daju tabelu ponuđenih opštih oznaka građe koja nije konačna²⁰⁶ a u isto vreme status²⁰⁷ posebnih oznaka građe se menjao, pojedini nazivi posebnih oznaka građe su dobili status opštih oznaka.

Federation Of Library Associations And Institutions. *FRBR-Library Reference Model*. [on-line]. Dostupno preko: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/frbr-lrm_20160225.pdf (preuzeto 31.06.2016). str. 2.

²⁰⁵ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. E-10.

²⁰⁶ Tj. ostavljeno je agencijama-korisnicima da dopune listu onim tipovima građe za koje im se ukazuje potreba.

²⁰⁷ Način opisa i mesto opisa u shemi osmodelnog područja opisa.

Tabela 4 Uporedni prikaz oblika sadržaja elektronskih izvora i drugih tipova građe za različite generacije ISBD standarda

<i>Elektronski izvori (oblici sadržaja)</i>	<i>Drugi tipovi građe</i>	Pojedinačni i Uvodno objedinjeno izdanje ISBD standarda	Na osnovu aspekata definiše se tip građe i opisuje se izvor u skladu sa pravilima za određeni tip												
Tekstualni dokumenti	Štampani tekstovi														
	Stari monografski izvori														
	Štampane muzikalije, Štampana muzikalija														
	Rukopisna građa														
	Rukopisna muzikalija														
Digitalne fotografije	Fotografija														
	Grafička građa														
	Slikovna građa														
	Razglednica														
	Plakat														
Mikrofilm															
Audio-vizuelni elektronski izvori									Video snimak, Video zapis						
Audio elektronski izvori									Zvučni snimak, Zvučni zapis						
									Viševrsna građa						
									Brajevo pismo						
		Kartografska građa													
Multimediji, aplikativni programi															
Nema tipologije građe, opisuje se oblik sadržaja i vrsta medija u Području 0		Objedinjeno izdanje ISBD standarda				Opisuju se aspekti									

S obzirom na definiciju posebnih oznaka građe, to nije potuno pogrešno iako se menja lokacija opisa:

“Posebna oznaka građe (Specific material designation) Termin kojim se označava specifična vrsta kojoj izvor pripada.”²⁰⁸

U Tabeli 5 data je zastupljenost pojedinih tipova građe u bazi COBISS.NBS dobijena pretragom preko ekspanzije dobijenih rezultata za kriterijum “GM=*” u oktobru 2016. godine.

Tabela 5 Zastupljenost značajnih tipova građe u bazi COBISS.NBS

Opšta oznaka građe	broj jedinica
Brajevo pismo	5266
Elektronski izvor	4302
Fotografija	1012
Grafička građa	947
Kartografska građa	11233
Mikrofilm	126
Multimedija	148
Plakat	1882
Razglednica	778
Rukopisna građa	289
Rukopisna muzikalija	828
Slikovna građa	35701
Štampana muzikalija	2852
Štampane muzikalije	1185
Video snimak	11383
Video zapis	160
Viševrsna građa	168
Zvučni snimak	11657
Zvučni zapis	1939

Štampani tekstovi, kao najstariji i najveći deo fonda, nemaju svoju opštu oznaku. Po svojim aspektima tipovi građe koji su u uvodu Objedinjenog izdanja

²⁰⁸ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. E-12.

ISBD standarda prikazani kao štampani tekstovi mogu se podeliti na tri vrste građe.

- Monografski izvori
- Kontinuirani izvori
 - serijske publikacije
 - tekući integrativni izvori
- Stari monografski izvori

Smatra se da u fondu ima ukupno 5.000.000 jedinica bibliotečke građe od toga 1.000.000 monografskih publikacija. Zbog fondova različite starosti koji su samo delom u elektronskom katalogu ovo je slobodna procena.

Na prvi pogled, nosioc – papir potpuno jasno i nedvosmisleno razdvaja štapane tekstove od elektronskih izvora. O raznovrsti nosioca elektronskih izvora već je bilo reči tako da kad za trenutak zanemarimo manifestaciju i okrenemo se ka delu možemo uočiti da se elektronski izvori javljaju u više oblika sadržaja²⁰⁹:

- Tekstualni dokumenti
- Digitalne fotografije
- Audio elektronski izvori
- Audio-vizuelni elektronski izvori (filmovi, animacije)
- Multimediji, aplikativni programi

Kroz komparaciju štampanih tekstova i tekstualnih dokumenata elektronskih izvora možemo uočiti njihovu međuzavisnost kroz različite manifestacije istog dela. Prvo, slobodna procena da se približno u poslednje dve dekade skoro svi tekstovi kreiraju u elektronskom obliku a zatim štampaju u manjem ili većem broju primeraka. Dilemu o stepenu dostignutog paralelizma razrešava uvođenje obaveze dostavljanja elektronske kopije štampanih publikacija uz obavezni primerak:

²⁰⁹ O obliku i karakteristikama sadržaja će biti više reči u opisu Područja 0 Objedinjenog izdanja ISBD standarda dalje u ovom poglavlju.

„U skladu sa ovim propisima svi izdavači sa teritorije Republike Srbije su dužni da Narodnoj biblioteci Srbije i Biblioteci Matice srpske (ukoliko je središte izdavača na teritoriji AP Vojvodine) dostave po šest primeraka svake publikacije koje izdaju, bilo da je ona proizvedena u zemlji ili inostranstvu. Pored fizičkih primeraka depozitnim bibliotekama treba dostaviti i elektronsku kopiju štampane publikacije koja se dostavlja u PDF formatu u skladu sa članom 8. Zakona.“²¹⁰

Formulacija data u članu 8. Zakona može dovesti u zabunu kada se odredbe odnose na elektronske izvore publikovane kao takve a kada se radi o digitalnoj kopiji štampane publikacije. Pravilnik o dostavljanju obaveznog primerka elektronskih publikacija depozitnim bibliotekama i njihovom korišćenju otklanja tu nedoumicu eksplicitnom odredbom:

„Дигиталне копије обавезног примерка штампане публикације достављају се депозитним библиотекама, у PDF формату, појединачно за сваку публикацију, од корица до корица, у једном фајлу.“²¹¹

S obzirom na prethodno iznetu izjavu da se većina štapanih publikacija danas kreira u nekom elektronskom obliku, postavlja se opravdano pitanje šta je tu delo a šta manifestacija. U ovom slučaju kriterijum originala (štampane publikacije) i kopije (digitalne) nameće formalni izbor ali teoriska dilema ostaje.

Dodatno, modusi dostavljanja uvode međuoblike elektronskih izvora (u lokalnom ili daljinskom pristupu):

„Дигиталне копије обавезног примерка штампане публикације достављају се:

1) на оптичким дисковима, који се уништавају после пребацивања на сервере депозитних библиотека,

²¹⁰ Narodna biblioteka Srbije. Obavezni primerak. Dostupno preko: <https://www.nb.rs/pages/article.php?id=1166> (preuzeto 17.04.207)

²¹¹ Правилник о достављању обавезног примерка електронских публикација депозитним библиотекама и њиховом коришћењу. Службени гласник РС, бр. 98/11, Члан 5.

- 2) путем електронске поште,
- 3) путем линка преко којег је омогућено слање фајлова (upload).“²¹²

Rezultat poštovanja zakona i pravilnika, od svake štampane publikacije kreira elektronsku manifestaciju istog dela²¹³. Ideja digitalne kopije kao „muzejskog“ primerka, tj. zaštite ukoliko se unište „originalni“, štampani primerci, jeste osnovna ali tumačenje o sada dve manifestacije, tj. o dva nezavisna izvora nije nategnuto teoritisanje. Opcije koje isti pravilnik nudi za mogućnosti pristupa²¹⁴, praktično u dve od tri mogućnosti, od kopija pravi izvore dostupne korisnicima:

„Издавач приликом депоновања дигиталне копије обавезног примерка штампане публикације може да изабере једну од три понуђене опције:

- 1) депоновање на офлајн серверима без могућности приступа (такозвани dark archive),
- 2) депоновање са могућношћу приступа само у просторијама депозитних библиотека,
- 3) депоновање са могућношћу отвореног приступа преко интернета.“²¹⁵

To znači da ako su opcije 2). i 3). iako ograničene, dostupne korisnicima pod određenim uslovima. Takođe, to znači da je za njih neophodno uraditi katalogizaciju jer su unesene u fond biblioteke i kroz izbor izdavača ponuđene korisniku i u elektronskom obliku. Podsetimo se da iako je u pitanju isto delo, manifestacije u štampanom i elektronskom obliku se značajno razlikuju u opisima po svim do sada pomenutim standardima. Pomenuti nedostatak nacionalnih kataloških pravila iako prikazan kao ogroman problem u celokupnom sistemu BISRS u ovom slučaju možda omogućuje da se u

²¹² Ibid., Члан 6.

²¹³ Bez obzira na to koji oblik je delo a koji manifestacija u teorijskom smislu.

²¹⁴ Opciju je obavezno odabrati prilikom dostavljanja digitalne kopije.

²¹⁵ Правилник о достављању обавезног примерка електронских публикација депозитним библиотекама и њиховом коришћењу. Службени гласник РС, бр. 98/11, Члан 7.

formiranju novih nacionalnih kataloških pravila razmišlja i o radikalno novim idejama. Ideja katalogizacije dela umesto manifestacije ima smisla, ako se pri tome omogući prepoznavanje i dostupnost ponuđenih manifestacija.

Digitalna kopija štampane publikacije nije jedina veza štampanih publikacija i elektronskih izvora. Nova, sve zastupljenija kategorija publikacija štampanih na zahtev je obrnut slučaj. Iako se naizgled radi samo o podatku o tiražu, ovde je u pitanju elektronski izvor koji se najčešće prodaje u svom izvornom elektronskom obliku, ali za znatno manji deo korisnika zainteresovanih za štampani oblik publikacija se štampa po narudžbini.

„PRERADOVIĆ, Stevan

Multiresonator-based chipless RFID : barcode of the future / Stevan Preradovic, Nemai Chandra Karmakar. - New York : Springer, 2012 (Germany). - XIX, 170 str. : ilustr. ; 24 cm

Publikacija štampana na zahtev. - Bibliografija: str. 163-170.

ISBN 978-1-4614-2094-1 (karton)

621.396-759.8

COBISS.SR-ID 219945228“

Sve dosad pokazuje postupan, ali sistematski preliv štampanih publikacija u elektronske tekstualne dokumente. I sama kategorija publikacija štampanih na zahtev pokazuje da štampani oblik, osim istorijske i dalje ima snažnu funkcionalnu vrednost, ali i da granica između štampanih i elektronskih publikacija uopšte nije toliko oštra. Takođe pokazuje da odnos delo - manifestacija je podjednako iztražen u oba smera. Pogled u blisku budućnost i nove tehnologije koje dolaze, kao što je na primer pojava elektronskog papira, mogu već složene odnose i dalje usložiti.

Odnos delo – manifestacija između štamanih i elektronskih tekstova se nastavlja audio knjigama.

„KIŠ, Danilo, 1935-1989

Grobnica za Borisa Davidoviča [Zvučni snimak] / Danilo Kiš ; čita Miki Manojlović ; režija Đurđa Tešić ; snimanje i obrada zvuka Željko Markuš. - [Beograd] : Reflektor, cop. 2011. - 1 CD (255 min) ; 12 cm

7 audio fajlova.

ISBN 978-0-9847093-04

821.163.41-31

COBISS.SR-ID 514996310 „

U ovom primeru je lako prepoznatljivo izvorno delo a manifestacija više ne pripada, ni štamanim, ni elektronskim publikacijama, već zvučnim snimcima. U isto vreme treba primetiti da je u pdf formatu elektronskih knjiga funkcija „read out loud“ – „pročitaj glasno“ standardna i da time svaka knjiga u tom formatu potencijalno se može koristiti i kao audioknjiga. Naravno u ovom trenutku ne mogu se porediti kompjuterski generisani glas i izvedbe renomiranih recitatora, ali sve lakši prelaz jednog dela iz manifestacije u manifestaciju je nesumljiv.

Razdvajanje oblika sadržaja je uglavnom neophodan korak, iako, kao što je već rečeno u primeni različitih standarda u isto vreme rezultiraće različito. U u pojedinim slučajevima popunjavanjem određenih polja sa fiksinim šifranicima, u drugim određivanjem posebne oznake građe, sadržinskom obradom ili u slučaju Objedinjenog izdanja ISBD standrda²¹⁶ detaljnim rašlanjavanjem aspekata.

²¹⁶ Koji još nije počeo da se priprema iz razloga koji su detaljno objašnjeni u narednom poglavlju.

Tekstualni dokumenti kao oblik sadržaja elektronskih izvora nisu ni na jednom mestu definisani eksplicitno. Jednim delom zato što se, kao i nekad štampane monografske publikacije, podrazumevaju kao najosnoviniji oblik knjiga, publikacija a sada i elektronskih izvora. U kontekstu standarda koji se ovde obrađuju prvi put se pojavljuju kao kategorija „elektronski tekstualni podaci“ u Području 3 ISBD(ER)-a²¹⁷. Sa izmeštanjem podatka u Uvodnom objedinjenom izdanju ISBD standarda gubi se formalno u izmeštanju velikog dela opisa 3. područja. Detalji izmeštanja su sumarno dati u Uputstvu za katalogizaciju elektronskih izvora:

„Opšta oznaka građe (Područje 1.2) i Posebna oznaka građe i opseg (Područje 5.1) dovoljna je da se opiše veći deo podataka koji su se ranije nalazili u području 3, a da se drugi podaci koji se mogu smatrati važnim za korisnike daju u 7. području. Jedan deo tih podataka se mogu smestiti i u druge materijalne pojedinosti (Područje 5.2) a jedan deo se sigurno, sa pravom, može smestiti u formalne predmetne odrednice.

Sve ostalo gore navedeno dislocirano je u 7. područje – u deo Napomene o prirodi, svrsi, književnoj ili umetničkoj formi, nameni ili jeziku izvora.“²¹⁸

U nedostatku striktno definicije najbolji opis se može dati kroz teorijsku definiciju oblika sadržaja datom u izdvojenom draft predlogu - Područje 0:

„Tekst - Sadržaj izražen napisanim rečima, simbolima i brojevima. Takvi primeri su knjige (štampane ili elektronske), prepiska, baze podataka časopisa i mikrofilmovane novine.“²¹⁹

²¹⁷ Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *ISBD(ER) : Međunarodni standardni bibliografski opis elektronskih izvora : dopunjen na osnovu ISBD(CF) Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa računarskih datoteka*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006. str. 63.

²¹⁸ Slavnić, Srđan. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora na osnovu Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa (ISBD)*. Uvodno objedinjeno izdanje. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 73-74.

²¹⁹ Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Međunarodni standardni bibliografski opis (ISBD) : Područje 0 Oblik sadržaja i vrsta medija*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2011. str 7.

Tu je definisan tekst nezavisno od definicije vrste medija koji može biti elektronski ili štampan. Kao ispomoć u pokušaju da se eksplicitnije navedu različiti tipovi tekstova u elektronskom obliku može se iskoristiti ponuđena podela Opštih pomoćnih brojeva za oblik digitalnih dokumenata UDK klasifikacije. U toj podeli su u okviru Opštih pomoćnih brojeva za oblik dati kao specijalni pomoćni brojevi (0.034.2) - Digitalni dokumenti²²⁰. Ponuđeni brojevi za osnačavanje najvažnijih²²¹ tipova su poređani po abecednom redu tako da je neophodno selektovati odgovarajuće brojeve za pojedine oblike sadržaja. Od tekstualnih dokumenata u UDC tablicama su ponuđeni:

“(0.034.2A/Z) Primarni tekstualni digitalni dokumenti

(0.034.2ASP) Active Server Page (Microsoft)

(0.034.2DOC) Tekstualni dokument

(0.034.2HTML) Hypertext Markup Language

(0.034.2OEB) Open E-book

(0.034.2PDF) Portable Document Format (Adobe Acrobat)

(0.034.2PS) Post Script

(0.034.2RTF) Rich text format

(0.034.2SGML) Standard Generalized Markup Language

(0.034.2TXT) ASCII tekst

(0.034.2XML) Extensible Markup Language”²²²

Navedena lista ni u trenutku formiranja, a još manje u ovom trenutku, ne predstavlja, niti pokušava da predstavi, potpunu listu. Ustvari, iako u tablicama nije grafički naglašen, prvi ovde izdvojeni primer “(0.034.2A/Z) - Primarni tekstualni digitalni dokumenti” predstavlja generičku formulu za formiranje

²²⁰ *Univerzalana decimalna klasifikacija. Deo 1, Sistematske tablice.* [odgovorni urednik Svetlana Simonović-Mandić]. - 2. srphrv. srednje izd. - Beograd : YUBIN, 2004. str. 11.

²²¹ Najvažniji u ovom slučaju predstavlja presek najpopularnijih ili najviše korišćenih dokumenta u vremenu pojavljivanja ove verzije UDC standarda.

²²² *Univerzalana decimalna klasifikacija. Deo 1, Sistematske tablice.* [odgovorni urednik Svetlana Simonović-Mandić]. - 2. srphrv. srednje izd. - Beograd : YUBIN, 2004. str. 11.

UDC brojeva. Na broj 0.034.2 nadovezuje se skraćenica formata elektronskog izvora ili šire grupe kojoj pripada.

U Tabeli 4 uporedo sa tekstualnim dokumentima kao oblikom sadržaja elektronskih izvora dati su stari monografski izvori, štampane muzikalije, rukopisna građa i rukopisna muzikalija. Nije moguće doći u zabunu i ne uočiti izrazitu razliku između bilo kog elektronskog izvora i originalnih, starih i rukopisnih dela. Ono što ih povezuje je njihova digitalna prezervacija i kao kod zastarelih oblika medijuma pitanje da li ta grupa građe stvarno pripada bibliotečkoj ili muzejskoj građi. Logično se nameće, često primenjivano ali ne i sistemski prihvaćeno, da se digitalizovani sadržaji istih tretiraju kao biblioteka a originali kao muzejska građa. Do sada je granica između te dve kategorije postavljana na osnovu broja postojećih primeraka, kao i od vrednosti (istorijske ali i materijalne) dela. Sistematsko razdvajanje bibliotečke od muzejske građe je od izuzetnog značaja za uspostavljanje funkcionalnog BISRS. Nije potrebno isticati da takve odluke, iako prevazilaze segmenat klasifikacije BISRS imaju znatan uticaj na nju.

Prethodno pokazani prelazi iz jednog u drugi tip izvora sa dominantno tekstualnom sadržinom, u kombinaciji sa periodičnošću i postojanjem dva ili više nivoa u publikacijama, kao što su zbornici radova i časopisi podiže problematiku na novi nivo. Instrukivni primer prikazan je u radu „Проблеми дефинисања монографије и вишеструког ауторства при каталогизацији библиографских извора“²²³. U primeru, uz probleme višestrukog autorstva, obrađen je prelaz identičnog sadržaja, od članka iz elektronskog časopisa do štampane monografije. Kao i u brojnim prethodnim primerima, ispravan postupak – štampanje članka iz prestižnog stranog elektronskog časopisa od strane autora (renomiranog profesora) i poklanjanje NBS-u, prihvaćen bez sagledavanja posledica takvog čina u kompletnom sistemu ima dalekosežne efekte.

²²³ Славнић, Срџан. „Проблеми дефинисања монографије и вишеструког ауторства при каталогизацији библиографских извора“. *Глас библиотеке*, бр. 20 (2014): стр. 69-82.

“The PROJECT of Serbian Virtual Observatory and Data for Stellar Atmosphere Modeling / D.[Darko] Jevremović ... [et al.]. - [Amsterdam] : Elsevier, 2009 ([S. l. : s. n.]). - Str. 222-226 : graf. prikazi ; 30 cm

P. o.: New Astronomy Reviews ; 53, 2009.

004.946:520.1(497.11)

COBISS.SR-ID 177107980 ”

Članak koji se može videti na Slici 10²²⁴ predstavlja u isto vreme poseban otisak, ali i publikaciju štampanu na zahtev. U ovom primeru se ukrštaju brojni problemi za definiciju pojava monografija.

Korisnici BISRS mogu pripadati i pripadaju vrlo različitim grupama, od đaka i studenata, preko stručnjaka do naučnih radnika i istraživača svih struka, nauka i umetnosti. Problem leži u tome da se u isto vreme i na istom mestu pojam monografija koristi u tri različita značenja:

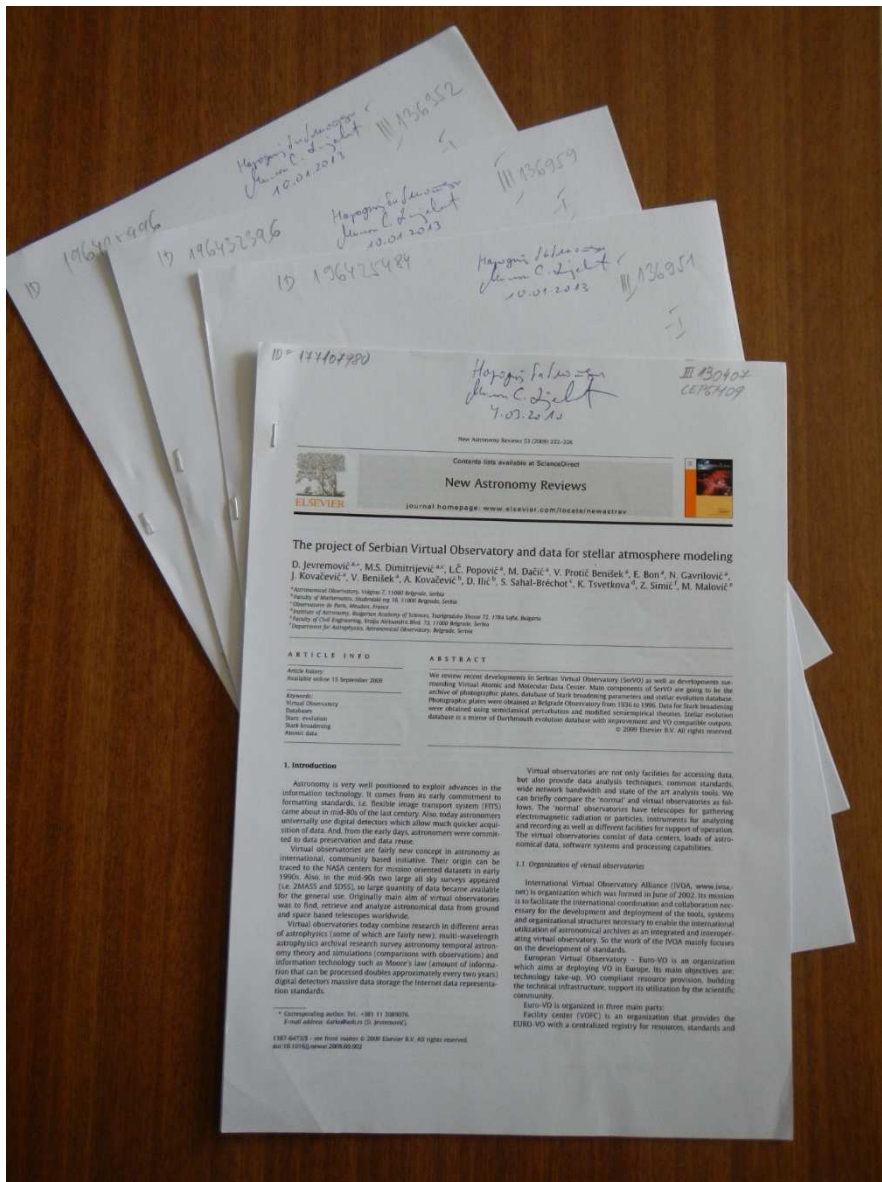
- monografija kao opšti pojam ne vezana za specifičnu klasifikaciju,
- monografija kao karakter periodičnosti i
- monografija kao vrednovanje na osnovu naučno-stručnih kriterijuma.

Monografija se najčešće koristi u smislu definicije date u popularnom leksikonu “Vujaklija” kao opšti pojam:

“**monografije** (grč. monos, graphfa pisanje) književna ili naučne rasprava koja se podrobno bavi samo jednim predmetom neke nauke, ili životom i radom samo jednog pisca, umetnika, filozofa, istorijske ličnosti itd.”²²⁵

²²⁴ U podnaslova slike je dato mesto objavljivanja ali je ovde dat original u boji za razliku od objavljenje crno-bele varijante.

²²⁵ Vujaklija, Milan. *Leksikon stranih reči i izraza* (Fototipsko izd. iz 1980.). Beograd : Prosveta, 1986, str. 581.

Slika 10 Posebni otisak - publikacija štampana na zahtev (Славнић, Срџан. „Проблеми дефинисања монографије и вишеструког ауторства при каталогизацији библиографских извора“. Глас библиотеке. Доступно и на: http://www.cacak-dis.rs/elektronska_izdanja/gb20/69-82-g

U decembru 2016. pretragom naslova u COBISRS.NBS monografija se javlja kao naslov (uključujući i podnaslov) 1544 puta a u COBISRS.SR 1963 puta. Monografija u naslovu nekog bibliografskog izvora nema formalnu težinu po nekoj od drugih klasifikacija (kao karakter periodičnosti ili kao vrednovanje na osnovu naučno-stručnih kriterijuma) ali pokazuje važnost autorima dela u kom god kontekstu oni poimali taj pojam.

Definicije date u pojmovniku "Od rukopisa do biblioteke" su u skladu sa druga dva značenja:

"MONOGRAFIJA - Rezultat ozbiljnog naučno-istraživačkog rada, jednog ili više autora, o određenoj temi.

MONOGRAFSKA PUBLIKACIJA - Publikacija, štampana ili elektronski dostupna, čije je izdavanje izvesno i zaokruženo u okviru jednog ili više tomova."²²⁶

Prva definicija jasno upućuje na naučno-istraživačke (ili naučno-stručne) kriterijume, dok druga definiše tip bibliotečke građe preko načina pojavljivanja i periodičnosti. O periodičnosti publikacija je već bilo ranije reči i ovde nisu potrebna dodatna objašnjenja ali vrednovanje na osnovu naučno-stručnih kriterijuma posebna tema od izuzetne važnosti.

Vrednovanja na osnovu naučno-stručnih kriterijuma je regulisano potuno drugom kategorijom zakonskih propisa i detaljno raščlanjeno "Pravilnikom o postupku i načinu vrednovanja, i kvantitativnom iskazivanju naučno-istraživačkih rezultata istraživača" objavljenom u Službenom glasniku RS, broj 38/2008. Publikacije različitih tipova građe, nezavisno od periodičnosti za potrebe Univerzeta²²⁷ morale bi da budu katalogizovane u BISRS. Bibliografije naučnih radnika se vode u sistemu COBISS.SR, iako u drugom segmentu sistema, a sam sistem COBISS omogućava unošenje podataka od relevantnog značaja za tu temu. Problem koji se u praksi dešava su očekivanja pojedinih autora i izdavača da njihove publikacije budu vrednovane od strane katalogizatora. Takav postupak je u suprotnosti kako sa osnovnim principima klasifikacije, koja kao takva pokušava da što objektivnije prikaže sadržaj i stručnu oblast kojom se određeno delo bavi, pri tome maksimalno izbegavajući vrednosne sudove o delu. Osim izraženog principa jako često se gubi iz vida da i ako regulisano Pravilnikom o postupku i načinu vrednovanja, samo

226 Vraneš, A.; Marković, LJ. *Od rukopisa do biblioteke : pojmovnik* (2. dopunjeno izd.). Beograd : Filološki fakultet. 2008. Str. 213

²²⁷ Kako državnog tako i privatnih.

vrednovanje vrše univerziteti i fakulteti, tj. njihova službena tela, u skladu sa svojim tumačenjem i drugim kriterijumima.

“Naučna monografija je knjiga koja samostalno i sveobuhvatno obrađuje određenu temu iz domena neke nauke metodološkim postupkom primerenim svojoj temi i prihvaćenim u datoj nauci.

Da bi se knjiga vrednovala kao naučna monografija pored tog opšteg uslova mora

- ispunjavati bibliografske uslove (ISBN i dr.);
- imati adekvatnu recenziju renomiranog izdavača, naučnog društva, renomirane naučne ustanove u svetu ili renomirane naučne ustanove u zemlji u čiji delokrug njena tema spada...²²⁸;
- imati obim ne manji od 50 stranica po autoru; [Kao jedinica mere obima stranica iznosi 1800 tekstovnih znakova. Jedan tabak iznosi 16 stranica.]”²²⁹

Bibliografski uslovi (ISBN, obim i sl.) koji predstavljaju sastavni deo bibliografskog opisa, su tu čvrsta veza i povezuju BISRS sa drugim sistemima i institucijama. To znači da BISRS kroz proces katalogizacije daje značnu količinu informacija neophodnu za vrednovanja pojedinih izvora ali u isto vreme to su razdvojeni procesi. Problem koji tu povremeno nastaje da sa primenom i/ili promenom kataloških pravila je da neki formalni kriterijumi kasnije utiču na vrednosne. Za povezivanje navedenih elemenata u jedinstvune celinu neophodno je još uvesti definicije posebnog otiska:

“POSEBNI OTISAK. Članak iz periodičke publikacije, zbornika ili enciklopedije (ili poglavlje iz neke publikacije) koji je izvornim slogom otisnut i izdan kao samostalna publikacija. Može se izdati s naslovom nad tekstom i s paginacijom izvorne publikacije, ili s novim, vlastitim naslovnim listom i vlastitom paginacijom.”²³⁰

ili

²²⁸ Zbog obima u samom navodu su unesena izvesna skraćenja označena sa ... (tri tačke) koja nisu od važnosti za ovaj tekst.

²²⁹ *Pravilnik o postupku i načinu vrednovanja, i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača*, Službeni glasnik RS, broj 38/2008. str. 11-12

²³⁰ Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga*. Dio 1, Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986. Str. 441

“POSEBNI OTISAK - Samostalna celina, koja predstavlja izvod iz već objavljene monografske ili serijske publikacije.”²³¹

Tako definisan, poseban otisak je i po opštim i po kriterijumima periodičnosti monografija.

Rezimirajući sve prethodno navedeno može se zaključiti sledeće. Navedeni članak je iz uglednog časopisa *New Astronomy Reviews*, znači analitika periodike. Iako se iz COBISS zapisa ne vidi, ali na samom separatu postoji podatak da je časopis dostupan onlajn (slika 10), što je i bio način produkcije (odštampan sa sajta), što znači da je delo izvorno elektronski izvor. Na taj način odštampan²³² članak postaje monografska publikacija. Iako, sve prethodno navedeno može da se tumači na različite načine, mislim da nije teško složiti se da je sadržinski nedvosmileno članak iz elektronskog časopisa postao formalno monografija.

Da navedeni primer ne predstavlja slučajnu grešku možemo utvrditi pregledom rezultata pretrage²³³ za jednog od autora gore navedenog članka.

- za AU=Dimitrijević, Milan S. dobija se 457 zapisa
- od toga u masi za analitiku²³⁴ 9 zapisa
- u masi za monografske publikacije²³⁵ 448 zapisa
- od toga poseban otisak približno²³⁶ 346 zapisa

²³¹ Vraneš, A.; Marković, LJ. *Od rukopisa do biblioteke : pojmovnik* (2. dopunjeno izd.). Beograd : Filološki fakultet. 2008. Str. 253.

²³² U nekom smislu i to bi moglo ekstenzijama definicija da se pripiše elektronskom izvoru jer su oni po definiciji računarski upravljivi (koriste se pomoću računara) a za računar su izlazne jedinice kako monitor tako i štampač (što uglavnom postaje standard i na sajtovima – vidite i odštampane).

²³³ U odnosu na pomenuti rad u kome je bilo reči o ovom primeru sve pretrage su ponovo urađene i sa izmenjenim parametrima pretrage. Na ta je način su dobijeni noviji i tačniji rezultati.

²³⁴ preko pretrage indikatora u polju 001c=a

²³⁵ preko pretrage indikatora u polju 001c=m

²³⁶ Poseban otisak se u različitim periodima obelažavao na različite načine, u različitim poljima, ali za razliku od klasične monografske publikacije u polju 215 daje opseg. Zbog raspona formulacija počinje sa skraćenicom Str. xxx-xxx (215a=Str.*) pa su po tom kriterijumu izdvojeni posebni otisci.

Ovde se mora posebno istaći dve stvari. Prvo, da ovo nije ocena naučnog i stručnog doprinosa datog autora, niti predstavlja kritiku postupaka štampanja po potrebi ili poklona biblioteci. Primer pokazuje da formalni kriterijumi, koji se ne sagledavaju u okviru celokupnog sistema, kumulativnim sitnim pomacima dovode do znatnih odstupanja. I drugo, da iako postoje teorijska rešenja, kao što je na primer polje 001t – tipologija dokumenta u COBISS-u, koje omogućava izdvajanje posebnih otisaka u posebnu kategoriju, navedeni primer pokazuje da to nije urađeno a takođe ostaje pitanje stručnosti katalogizatora za ocenu vrednosnih kriterijuma dela.

U kontekstu uticaja elektronskih izvora i ovim primerom se proširuje opseg njihove izražene osobine da prelaze iz jedne forme u drugu sa lakoćom. Kao rezultat, formalno, članak iz elektronskog časopisa postaje monografija i završava kao takva u bibliografiji monografskih publikacija umesto u bibliografiji periodike. To pokazuje da promene o kojima se ovde govori ne samo da imaju znatan uticaj na BISRS već se taj uticaj prenosi i na druge sisteme oslonjene na njega.

Puni	ISBD	COMARC	zapis [1/1]
Naslov	Mala šetnja centrom Beograda [Elektronski izvor] : [fotografije fasada i ulica grada] = Walking Through the Center of Belgrade / [fotografije Zoran Radović = photographs Zoran Radović ; program Nebojša Maričić = software Nebojša Maričić ; muzika Ivan Goloskoković = music Ivan Goloskoković ; prevod na engleski Maja Radović = translation Maja Radović]		
Uporedni stvarni naslov	Walking Through the Center of Belgrade		
Vrsta/sadržaj	☐ računarski CD/DVD		
Jezik	srpski		
Godina	2002		
Izdanje	Multimedijalno izd.		
Izdavanje i proizvodnja	Beograd : Print engineering, 2002		
Ostali autori	Radović, Zoran Maričić, Nebojša Goloskoković, Ivan Radović, Maja		
Fizički opis	1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst, zvuk ; 12 cm		
Karakteristike elektronskog izvora	Sistemske zahteve: Nisu navedeni.		
Napomene	Upor. tekst na srp. i engl. jeziku.		
ISBN	ISBN 86-903801-0-8		
Predmetne odrednice	Beograd - Digitalne fotografije		
UDK	908(497.11 Beograd)(0.034.2:084.12)		
COBISS.SR-ID	102741260		

Slika 11 Zapis za Digitalne fotografije

Sledeći oblik sadržaja naveden u Tabeli 4 su digitalne fotografije. U COBISS se nalazi samo jedan primer izvora definisan formalnom pododrednicom predmetnog kataloga kao digitalne fotografije (Slika 11²³⁷).

U teorijskom smislu digitalne fotografije imaju mnogo veći značaj nego što se to može pretpostaviti na osnovu trenutnog nedostatka izvora u fondu. Osnovano, iako diskutabilno, je reći da kao proces digitalna fotografija je definitivno preuzela primat od klasične. Iako, trajnost medija klasične fotografije prikazana u Prilogu 3 i dalje daje prednost nad većim brojem nosica digitalnih zapisa odnos se ubrzano menja u korist digitalne prezervacije. Takođe digitalna prezervacija omogućava, kao što je već ranije bilo napomenuto, neuporedivo veće mogućnosti u smislu dostupnosti i pretrage. U tom kontekstu, za očekivanje je da i drugi tipovi građe (grafička građa, slikovna građa, razglednice i plakati), dati u Tabeli 4 kao pandani digitalnoj fotografiji, sve više postaju muzejska građa a da za skoro sve druge potrebe počnu da se koriste njihove digitalizovane manifestacije.

Digitalne fotografije kao oblik sadržaja takođe ističu problem povlačenja granica od teksta i fotografija do kompletne multimedije. Kao što je već pokazano, u nedostatku jasnih kriterijuma, takva paušalna ocena ipak mora biti doneta od strane katalogizatora jer od nje zavisi koja specifična pravila će se primenjivati u opisu. Kao što se vidi u datom primeru, izdavač je u podacima o izdanju prikazao izvor kao multimedijalno izdanje dok u isto vreme sadržaj prikazan podnaslovom „fotografije fasada i ulica grada“ svrstavaju ovaj izvor u digitalne²³⁸ fotografije. Naravno, katalogizator je morao da se drži principa *de visu* (sa knjigom u ruci, sada CD-om u PC-u) pri zaključivanju a navedni podaci u podnaslovu i izdanju samo ilustruju dilemu sa kojom se sureće.

²³⁷ Za razliku od prethodnih ilustracija iz COBISS-a ova je data u formatu - Puni, zato što jedino u tom formatu se vide predmetne odrednice na osnovu kojih je ovaj zapis svrstan u Digitalne fotografije.

²³⁸ Ovde se ne vidi da li su fotografije izvorno kreirane kao digitalne ili su digitalizovane za publikaciju. U oba slučaja izvor sada sadrži digitalne fotografije.

Digitalne fotografije, kao i svi ostali oblici elektronskih izvora, javljaju se većem broju formata. Broj formata raste uporedo sa razvojem IT a najosnoviji se opet mogu navesti iz tablica Univerzalne decimalne klasifikacije.

“(0.034.2:084.12A/Z) Digitalne nepokretne fotografije (slike)

(0.034.2:084.12BMP) Bitmap image

(0.034.2:084.12GIF) Graphic Interchange Format (Format za razmenu grafičkih podataka) .GIF
(samo 256 boja)

(0.034.2:084.12JPEG) Joint Photographic Expert Group Napomena: Alternativno koristiti

(0.034.2:084.12JPG)

(0.034.2:084.12TIFF) TIFF Tag Image File Format

(0.034.2:084.12PNG) PNG Portable Network Graphics

(0.034.2:084.12PSD) Photoshop Document (Adobe Photoshop)”²³⁹

I u ovom slučaju prvi broj u nizu (0.034.2:084.12A/Z) – Digitalne nepokretne fotografije (slike) je generički i pokazuje obrazac za uvođenje novih formata koji se mogu pojaviti.

U nepokretne slike u širem smislu se može uvrstiti i mikrofilm, uključujući i mirkofiš. U fondu NBS se može naći 126 izvora tako definisanih tipom građe:

DW=Mikrofilm → 126

Mikrofilm u svim svojim oblicima zauzima posebno mesto u ovoj kategoriji. Prvi pokušaji datiraju iz prve polovine devetnaestog veka, i sa razvojem fotografske tehnike mikrooblici dobijaju sve više primena. U biblioteke ulazi krajem devetnaestog veka, i od tada postaje prvo sredstvo prezervacije sadržaja. Dnevne novine, koje sadrže značajne količine informacija ali i zauzimaju značajan prostor, pri čuvanju su, u svetu, u velikoj meri mikrofilmovane. Brojne debate o prednostima i manama mikrooblika još uvek nisu u potpunosti usahle a količina materijala koji je sačuvan u mikrooblicima

²³⁹ *Univerzalana decimalna klasifikacija. Deo 1, Sistematske tablice.* [odgovorni urednik Svetlana Simonović-Mandić]. - 2. srphrv. srednje izd. - Beograd : YUBIN, 2004. str. 11.

još dugo vremena neće biti digitalizovane u potpunosti. Ipak mišljenje je autora da IT, polako i u onim malobrojnim područjima koja su do skoro bila sporna (trajnost medija i zatevi za čuvanje), najnovijim dostignućima preuzima primat a prednosti pretraživanja, dostupnosti i lakoća upotrebe već duže vreme su neosporno u korist digitalizovanih sadržaja.

Tablice Univerzalne decimalne klasifikacije i za mikrooblike nude pomoćne brojeve ali oni nikada nisu bili u upotrebi:

“(0.035.22) Transparentni dokumenti u obliku trake. Mikrofilmovi

(0.035.23) Transparentni lisni dokumenti. Mikrofiše”²⁴⁰

Audio elektronski izvori predstavljaju elektronske izvore sa muzičkim sadržajem. Iako su veoma česti, zbog tradicije sakupljanja fonda muzikalija, koja postoji znatno pre pojave prvih računara, ulavnom zadržavaju svoje mesto u fondu neknjižne građe (deo muzikalije). Prvobitno razlog za to je bio da se za reprodukciju muzičkih sadržaja koriste osim računara i druge vrste hardvera (HIFI uređaji, kasetofoni, diskmeni, mp3-plejeri...), pa je najčešće iz izvora svaki drugi sadržaj sklonjen kako ne bi zbunjivao različite tipove hardvera. Univerzalna decimalna klasifikacija takođe definiše određeni broj formata:

“(0.034.2:086.7A/Z) Digitalni audio dockumenti

(0.034.2:086.7MP3) MPEG-1 Audio Layer-3

(0.034.2:086.7AU)Audio (format za zvučne fajlove u UNIX programu)

(0.034.2:086.7WAV) Windows zvučni fajl

(0.034.2:086.7RA) Real Audio”²⁴¹

U zaista eksplozivnom razvoju IT teško je predvideti budućnost i trendovi se pokazuju kao vrlo kratkotrajni. Ipak, trend inteligentnih uređaja

²⁴⁰ Ibid., str 12.

²⁴¹ *Univerzalana decimalna klasifikacija. Deo 1, Sistematske tablice.* [odgovorni urednik Svetlana Simonović-Mandić]. - 2. srphrv. srednje izd. - Beograd : YUBIN, 2004., str 11.

(tableta, televizora i mobilnih telefona) koji sad, bez obzira na veličinu, sadrže sve (ili makar većinu) funkcija personalnog računara, ponovo preuzimaju primat od stand alone uređaja za reprodukciju muzike. Da li će ta vrsta promene u kombinaciji sa vrlo malim životnim vekom pojedinih medija uticati na promene u katalogizaciji teško je predvideti. U ovom trenutku za tip građe Zvučni snimak koji su na nekom optičkom disku kao fizičkom nosiocu koristi se formalna pododrednica Kompakt diskovi. Ta formalna pododrednica označava fizički medij koji se najčešće koristi, ali kao takav ne definiše da li se radi o audio ili nekom drugom sadržaju. Umesto toga bilo bi ispravnije koristiti formalnu pododrednicu - Digitalni zvučni zapisi. I to ima smisla samo ukoliko se iz tipa građe Zvučni snimci prebace u Elektronske izvore, inače se oblik sadržaja u formalnom smislu na dva mesta definiše u istom zapisu.

U sličnoj situaciji je i kategorija Audio-vizuelnih sadržaja elektronskih izvora (filmovi, animacije). Bez mešanja sa drugim oblicima sadržaja prilagođeni su za samostalne uređaje tipa DVD ili BR plejera. I kod njih je broj formata raste iz dana u dan, i takođe čitaju ih sve više pametnih²⁴² uređaja. Primer najčešće korištenih formata se kao i u prethodnim slučajevima može preuzeti iz UDK tablica:

“(0.034.2:084.122A/Z) Digitalni audio-vizuelni dokumenti.

(0.034.2:084.122MPEG) Moving Pictures Expert Group

(0.034.2:084.122AVI) Audio-Visual Interface

(0.034.2:084.122QT) Apple Quick Time”²⁴³

Neophodno je napomenuti da se ovde govori o samostalnim audio-vizuelnim sadržajima, bez obzira da li su u lokalnom pristupu (na nekom

²⁴² Odnosi se praktično sve vrste uređaja koji sadrže integrisanu računarsku tehnologiju u sebi, od mobilnih telefona do televizora. Ovde je reč o samom formatu zapisa ne optičkim diskovima kao medijima.

²⁴³ *Univerzalana decimalna klasifikacija. Deo 1, Sistematske tablice.* [odgovorni urednik Svetlana Simonović-Mandić]. - 2. srphrv. srednje izd. - Beograd : YUBIN, 2004. str. 11.

samostalno nosiocu) ili u daljinskom (na nekom serveru ili u nekoj bazi). U slučaju da se mešaju sa drugim sadržajima biće svrstani u multimedije.

Odnos prema trenutnom razvoju hardvera u najvećoj meri definiše kriterijume za opredeljivanje u kom pravcu će krenuti klasifikacija prethodne dve grupe sadržaja, do katalogizacije po standardima Objedinjenog izdanja ISBD standarda.

Sledeće dve kategorije sadržaja prikazane u Tabeli 4 nemaju svoje pandane. Sa jedne strane Viševrsna građa, Brajevo pismo i kartografska građa imaju specifičnosti koje ih razdvajaju od elektronskih izvora a sa druge strane Multimediji i aplikativni programi izdvajaju karakteristike koje ih i čine elektronskim izvorima.

Svaka od navedinih grupa ima svoje specifične karakteristike. ISBD definiše Viševrsni izvor na sledeći način:

“Viševrsni izvor (Multimedia resource) Izvor koji se sastoji od dva ili više različitih oblika istog medijuma od kojih nijedan nema primarni značaj. Obično se koristi kao jedna jedinica. (Videti i Medijum).”²⁴⁴

Po datoj definiciji, koja se nije suštinski menjala kroz prethodne standarde, elektronski izvor može biti deo viševrsne građe ali njena suština je u objedinjavanju istog sadržaja na različitim medijumima. Interesantno je da to u stvari predstavlja prvi korak ka katalogizaciji dela umesto pojedninačnih manifestacija. Naravno to je olakšano time da su istovremenim objavljivanjem i drugi elementi kao što su vreme, mesto izdavanja, izdavač i sl. identični.

Brajevo pismo predstavlja specifičan oblik građe namenjen pomoći slepim i slabovidim osobama i kao takav ne može se zanemariti njegov fizički oblik. Ipak računarska tehnologija je okrenuta i ka tom segmentu korisnika i olakšava korišćenje elektronskih izvora kroz opšte prisutne sisteme kao što su

²⁴⁴ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. E-16.

već pomenuta funkcija "pročitaj glasno" do različitih hardverskih dodatka kao što su različiti tipovi Brajevih displeja (refreshable braille display ili braille terminal). U tom smislu može se reći da je generalni trend da IT omogućí korisnicima sa posebnim potrebama asistenciju u korišćenju standardnih izvora umesto produkcije manifestacija u specifičnim oblicima. To je značajno ne samo zbog toga što time mnogo veći deo fondova postaje dostupan i korisnicima sa specijalnim potrebama već ih time ponovo uključuje u šire socijalne interakcije.

Odnos Kartografske građe prema ostalim tipovima građe i oblicima sadržaja je malo složeniji:

"Kartografska građa (Cartographic resource) Građa sa prikazom Zemlje u celini ili nekog njenog dela ili nekog drugog nebeskog tela u bilo kojoj razmeri, kao što su dvodimenzionalne i trodimenzionalne karte i planovi; aeronautičke, nautičke i nebeske karte; globusi; blok dijagrami; sekcije karte; aerofotografije, satelitske fotografije i fotografije prostora; slike dobijene daljinskim opažanjem; atlasi; ptičje perspektive."²⁴⁵

Definicija suštinski taksativno nabroja grafičke prikaze sadržaja stvarnog prostora. Grafički prikazi kao takvi mogu biti digitalizovani i verovatno će kao i drugi tipove građe u nekom trenutku to i biti, u svhu digitalne prezervacije. Ipak kartografsku građu karakterišu specifični elementi kao što su podaci o razmeri, projekciji, koordinatama ... itd. Ta vrsta podataka u svim generacijama ISBD standarda ima svoje mesto 3. području opisa. U razvoju IT teško je prognozirati trendove, ali moguće je uočiti da se kartografska građa na globalnom nivou uglavnom integriše u informacione sisteme tipa GIS²⁴⁶. Pri tome sa jedne strane računari beleže i pamte podatke koje je kasnije moguće prikazati u veoma različitim formatima (2D, 3D, preseki ... itd.), a sa druge strane te vrste sistema su zbog ekonomije uglavnom zatvoreni za širu poulaciju korisnika i nije verovatno da će u tom obliku biti dostupne bibliotečkim fondovima. To u

²⁴⁵ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. E-6.

²⁴⁶ GIS – Geografski informacioni sistemi.

suštini znači da će kartografska građa u obliku u kome se do sada javljala kao deo fonda i dalje biti izdvojena kategorija bez obzira da li će formalno imati opštu oznaku građe tako imenovanu.

Poslednja kategorija oblika sadržaja elektronskih izvora data u Tabeli 4 – Multimediji, aplikativni programi predstavlja u užem smislu prave elektronske izvore. Prave zbog toga što zatevaju računar u kompletnom obsegu njegove funkcionalnosti. To znači da ih nije moguće koristiti na nekom stand alone uređaju kao što su muzički ili video plejeri ili neke od čitača tekstova kao što su Kindle ili slični uređaji. Takođe to znači da nemaju uporedne oblike sa drugim tipovima građe.

Kao i u svim prethodnim oblicima najveći problem predstavlja povlačenje granaci sa susednim kategorijama. Tipične predstavnike kao što su aplikativni programi²⁴⁷ je nešto lakše izdvojiti sigurnim kriterijumom kao što je neophodna instalacija softvera da bi aplikacija radila ali kategorija se širi i izvan tog kriterijuma. Programi se mogu pokretati direktno sa medija ili samo dati uputstva postojećim programima računara u upotrebi. Iako nigde nije to eksplicitno rečeno može se postaviti neka granica u zahtevu za postojanjem odgovarajućeg operativnog sistema na korišćenom računaru.

Aplikativnih programa po kriterijumu formalne pododrednice ima u bazi podataka NBS (COBISRS.SR:NBS) ima samo 4.

DW=Aplikativni programi → 4

Kako bi se izbegla moguća zabuna neophodno je napomenuti da se aplikativni programi javljaju kao tematska odrednica u 1169 zapisa a kao tematska pododrednica u 428 zapisa

TN=Aplikativni program*²⁴⁸ → 1169

DX=Aplikativni program* → 428

²⁴⁷ Ovde se pojam koristi u najširem opsegu značenja koje uključuje računarske igre i sve druge sadržaje koje imaju sopstveni softver za pokretanje.

²⁴⁸ Ovde je upotrebljen džoker znak (*) koji omogućava da pretraga obuhvati uz generalni pojam aplikativni programi i pojedinačne aplikativne programe koji se ispisuju u obrascu Aplikativni program „ime programa“. Npr. Aplikativni program „Word“.

Tematska odrednica i pododrednica definišu sadržaj izvora²⁴⁹ od formalne pododrednice koja definiše oblik sadržaja tj. stvarni aplikativni program kao elektronski izvor. Razlog za tako mali broj aplikativnih programa kao elektronskih izvora u fondu ima više. Primer dat na Slici 12 ilustruje jedan od problema. Po mišljenju autora već obrazloženom u poglavlju 3.4. gde se opisuju pojavni tipovi elektronskih izvora ova vrsta elektronskih izvora ne bi ni trebala da bude uvrštena u bibliotečke fondove već bi morala da bude tretirana kao patent sa licencama za korišćenje.

Puni	ISBD	COMARC	zapis [1/1]
Naslov	Ad acta [Elektronski izvor] : softver za evidenciju sudskih predmeta, nekretnina i obračun kamata		
Vrsta/sadržaj	računarski CD/DVD		
Jezik	srpski		
Godina	2009		
Izdavanje i proizvodnja	Beograd : ING-PRO, 2009 (Beograd : ING-PRO)		
Fizički opis	1 elektronski optički disk (CD-ROM) : slika, zvuk ; 12 cm		
Karakteristike elektronskog izvora	Sistemske zahteve: Nisu navedeni.		
Napomene	Tiraž 500.		
ISBN	ISBN 978-86-82881-38-4		
Predmetne odrednice	Ad acta - Aplikativni programi		
UDK	004.9(0.034.4)		
COBISS.SR-ID	155693068		

Slika 12 Aplikativni program bez podataka

Ipak nije moguće, a ni potrebno isključiti svaku vrstu sofvera iz fondova bibliotečke građe.

Puni	ISBD	COMARC	zapis [1/1]
Autor	Krpić, Dragomir		
Naslov	Uvod u numeričku fiziku i C/C++ Windows programiranje [Elektronski izvor] / Dragomir Krpić		
Vrsta/sadržaj	računarski CD/DVD		
Jezik	srpski		
Godina	2008		
Izdavanje i proizvodnja	Beograd : ICNT : Fizički fakultet : Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 2008 (Beograd : MST Gajić)		
Fizički opis	1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst, aplikativni programi ; 12 cm		
Napomene	Nasl. sa omota diska Tiraž 400.		
ISBN	ISBN 978-86-86531-42-1 (ICNT)		
Predmetne odrednice	3C - Aplikativni programi Fizika - Numerička analiza - Programiranje Programski jezik "C++"		
UDK	53:519.6]004.42(075.8)(0.034.4) 004.432.2C++(0.034.4) 004.42(0.034.4)		
COBISS.SR-ID	147034124		

Slika 13 Aplikativni program sa podacima

²⁴⁹ Koji ne mora, i najčešće nije elektronski izvor.

Na Slici 13 vidi se primer udžbenika sa stvarnim informativnim sadržajem uz koji su dati i aplaktivni programi koji se mogu ili trebaju koristiti u procesu savladavanja gradiva.

Takođe jedan deo aplikativnih programa je skriven u uže definisanom tipu računarskih igara.

FS=Računarske igrice	→	33
TN=Računarske igrice	→	330
TN=Računarske igre	→	45

Na ovom mestu neophodno je objasniti dobijene rezultate pretrage. U tezi se posmatraju i obrađuju samo problemi koji se javljaju na nivou sistema BISRS a zanemaruju se povremene greške u radu katalogizatora kojih u svakom realnom sistemu ima. Međutim realno je očekivati da tako složeni problemi na sistemskom nivo moraju da imaju reprekusije i na osnovnom nivou procesa katalogizacije. U ovom slučaju, dve objektivne greške u procesu katalogizacije ispraćene principom „kada grešiš, greši dosledno“, su dovele do sledeće situacije. Računarske igre kao sadržaj bilo kog izvora se javlja 45 puta i definisan je tematskom odrednicom „Računarske igre“. Pojam „Računarske igrice“ nije ispravno formiran u sistemu predmetnih odrednica jer dat u deminutivu. Bez, za ovu tezu nebitne informacije, ko je kao pojedinac prvi put načinio grešku, može se zaključiti da je ispravan termin „Računarke igre“. Druga greška koja se preplela sa prethodnom je lokacija podatka. Ukoliko bi se mesto termina „Računarske igrice“ upotrebio ispravan termin „Računarske igre“, unesen u polje predviđeno za tematsku odrednicu označava sadržaj bilo kog izvora, a ukoliko se unese u polje predviđeno za formalnu odrednicu, označava tip građe (stvarnu računarsku igru). To znači da bi ispravna redakcija zapisa prebacila 330 zapisa „Računaskih igrice“, unesenih u polje predviđeno za tematsku odrednicu, prenela iste u formalnu odrednicu i promenila u „Računarske igre“. Sumarno, rezultat i pravo stanje, bi trebalo izgledaju ovako:

FS=Računarske igre	→	363	(stvarne računarske igre)
--------------------	---	-----	---------------------------

TN=Računarske igre → 45 (publikacije koje sadržajno obrađuju računarske igre)

O multimediji kao tipu građe već je bilo reči u prethodnom poglavlju i više puta je istaknuto nepostojanje oštre granice između HTML strana²⁵⁰.

Na ovom mestu se može konstatovati stanje u fondu NBS za izvore klasifikovane kao multimediji:

DW=Multimediji → 505 (multimediji kao tip građe)

TN=Multimediji → 53 (publikacije koje sadržajno obrađuju multimediju)

U ovom trenutku moguće je, umesto granice, izvući samo generalne smernice za izdvajanje multimedije od „bogatog“ teksta u nacionalnoj kataloškoj praksi. Iako nepopularna, subjektivna procena dominantnog sadržaja od strane katalogizatora i klasifikatora je neizbežna.

U tom smislu najvažnija je procena koji je oblik sadržaja dominantan. Ukoliko se može izdvojiti koji je glavni nosilac informacije a koji je prateći, glavni će biti smešten u za to odgovarajuću kategoriju. Ranije u radu je dat primer digitalnih fotografija (Slika 11.) koja, kako se vidi iz zapisa sadrži tekst na srpskom i engleskom jeziku kao i prateću muziku. I pored toga nesumljivo glavni sadržaj predstavljaju digitalne fotografije fasada i ulica grada. Generalno prilično je čest slučaj da se sve veći prostor optičkih i drugih medija ispunjava muzičkom pozadinom. Ta vrsta muzičke pratnje koja nije tematski vezana za sadržaj može se zanemariti. Prateći muzički sadržaji koji su u funkciji dokumentovanja neke teme, npr. crkvena muzika uz temu o verskim obredima ili etno uz temu nekog etnografskog opisa mora se uzeti u obzir.

Slično se postupa i sa zbornicima radova sa različitih stručnih konferencija koje su zbog velikog obima, ponekad i preko 1000 stranica, možemo slobodno reći, bili predodređeni za elektronske izvore. I ako se uz njih

²⁵⁰ Bez obzira da li su u lokalnom ili daljinskom pristupu.

ponekad javljaju fotosi i video zapisi²⁵¹ koji prate konferencije, smisleno je i dalje ih smatrati oblikom elektronskih knjiga umesto multimedijom. Naravno bez uspostavljanja čvrstih kriterijuma moguće je raspravljati o ispravnosti ovakve logike i praktičnosti u procesu katalogizacije i klasifikacije.

Zbog već pomenute, takođe postepene granice od tekstova do programa smisleno je ignorisati česte prateće programe, kao što su programi za startovanje CD-a ili instalacije besplatnog Adobe Reader-a, neophodne za čitanje verovatno najčešćeg oblika elektronskih knjiga – pdf formata.

Takođe, u praksi katalogizacije i klasifikacije, već poznato pravilo da nije dobro čvrsto se oslanjanti na autorske sugestije date u naslovu ili predgovoru tipa: digitalni, elektronski, interaktivni i sl. O višeznačnosti ovih i sličnih pojmova već je dovoljno rečeno i kao primer može se navesti da i tekst urađen u Word-u sa par hiperlinkova može se smatrati interaktivnim jer se tekst može čitati redosledom koji odgovara korisniku. Kao većina prethodnih tema i ova se može produbljivati uočavanjem razlike između formalne interaktivnosti, okarakteresine karakteristikom programa koja omogućava hiperlinkove i sadržinske, koju poseduju npr. tekstovi sa različitim završecima u zavisnosti od načinjenih izbora u čitanju.

Multimediji i aplikativni programi izdvojeni svojim formalnim odredicama i pododredicama u UDK tablicama nisu izdvojeni u delu koji obrađuje digitalne dokumente (0.034.2) i u praksi se primenjuje (0.034.4):

“(0.034.4) Magnetni i optički mediji. Magnetna traka. Magnetni disk. CD-ROM”²⁵²

To nije idealno rešenje ali iskustvo autora je da korisnici i mlađi (neiskusniji) katalogizatori imaju često optimisitičko mišljenje da veliki sistemi,

²⁵¹ Ovde se misli na dokumentovanje same konferencije a ne na video prezentacije radova i predavanja.

²⁵² *Univerzalana decimalna klasifikacija. Deo 1, Sistematske tablice.* [odgovorni urednik Svetlana Simonović-Mandić]. - 2. srphrv. srednje izd. - Beograd : YUBIN, 2004. str. 11.

tj. razvijeni standardi kao što su ISBD, AACR ili UDK imaju sve situacije razrešene i da se samo radi o striktnom primenjivanju istih. Razvoj standarda kroz različite verzije i anekse pokazuje da su to živi sistemi koji se menjaju u pokušaju da razreše ako ne sve, onda što više problema koji se javu u praksi obrade.

Katalogizatore i klasifikatore može da povuče na izgled bolje rešenje:

“004.032.6 Multimedija”²⁵³

Broj 004.032.6 se koristi za prikazivanje multimedije kao sadržaja nekog izvora elektronskog ili štampanog, a pomoćni broj (0.034.4), dobro ili loše izabran, se odnosi na multimedijalni oblik bilo kog sadržaja.

Prikazano mešanje i prelaz oblika kako unutar kategorije elektronskih izvora, tako i drugih tipova građe, samo na prvi pogled oštro razgraničenih stvara ozbiljne probleme na sistemskom nivou. U našim specifičnim uslovima BISRS te objektivne probleme razvoja IT i različitih oblika elektronskih izvora znatno usložava i praksa obrade zasnovana na dve generacije standarda i sa većim brojem pojedinačnih u istovremenoj upotrebi. Iako je teško pretpostaviti koji od tih zasta objektivnih problema pojedinačno su kreatore novog izdanja standarda pokrenuli za uvođenje novog područja opisa, generalna slika se može dobiti iz uvoda izdvojenog dela standarda – Područje 0²⁵⁴.

“Kako je Tom Delsi (Tom Delsey) primetio u studiji logičke strukture prvog dela Angloameričkih kataloških pravila 1998. godine, termini koji se koriste kao opšta oznaka građe odražavaju zbunjenost kombinacijom fizičkih oblika, vrste građe, vrste nosioca i načina beleženja (na primer, Brajevo pismo). Štaviše, smatra se da određivanje mesta opšte oznake

²⁵³ *Univerzalana decimalna klasifikacija. Deo 1, Sistematske tablice.* [odgovorni urednik Svetlana Simonović-Mandić]. - 2. srphrv. srednje izd. - Beograd : YUBIN, 2004. str. 71.

²⁵⁴ U trenutku pisanja ove teze prevod Objedinjenog izdanja ISBD standarda je u pripremi za štampu tako da je za potrebe teze korišćeno originalno izdanje i izdvojeni prevod Podučja 0.

građe odmah nakon glavnog stvarnog naslova narušava logični redosled i niz podataka koji se odnose na naslov.”²⁵⁵

Koji god da su bili razlozi Objedinjeno izdanje ISBD standarda unosi temeljne izmene i time u velikoj meri narušava vertikalnu kompatibilnost ISBD familije standarda. Umesto dosadašnje razrađene tipologije građe (vidi Tabelu 4) uvodi se novo područje opisa koje smešta podatke o obliku sadržaja i vrsti medija na početak opisa.

“Svrha područja Oblik sadržaja i vrsta medija je da na samom početku zapisa ukaže na osnovni oblik ili oblike u kojima je izražen sadržaj izvora i vrstu ili vrste nosioca korišćenih za prenos tog sadržaja tako da korisnicima kataloga pomogne pri identifikaciji i selekciji izvora koji su im potrebni.”²⁵⁶

Područje Oblik sadržaja i vrsta medija definiše tri elementa opisa:

- Oblik sadržaja
- Karakteristika sadržaja
- Vrsta medija

Pre kratkog pregleda pojedinačnih elemenata opisa bitno je napomenuti da su tipovi građe, definisani prethodnim izdanjima standarda, sada razloženi pojedinačne aspekte koji samo u kombinaciji zadovoljavajuće opisuju izvor. Oblik sadržaja je obavezan a karakteristika sadržaja i vrsta medija su “uslovno” obavezni – ako su primenljivi.

Termini dati za oblik sadržaja sami po sebi ne unose izrazite promene:

- Skup podataka
- Slika

²⁵⁵ Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Međunarodni standardni bibliografski opis (ISBD) : Područje 0 Oblik sadržaja i vrsta medija*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 2.

²⁵⁶ Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Međunarodni standardni bibliografski opis (ISBD) : Područje 0 Oblik sadržaja i vrsta medija*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2011. str. 5.

- Pokret
- Muzika
- Objekat
- Program
- Zvukovi
- Živa reč
- Tekst
- Viševrsni oblik
- Drugi oblik sadržaja

Tek u obavezujućoj kombinaciji sa definisanjem karakteristike sadržaja i vrste medija dobija se potpuna zamena za nekadašnje tipove građe.

Karakteristika sadržaja je uslovno obavezna ukoliko se odnosi na izvor koji se opisuje. Mogu se izdvojiti četiri kategorije sa svojim međusobno ne zamenjivim specifikacijama sadržaja:

- Specifikacija vrste sadržaja. Deli se na: Kartografski, Notni i Izvedeni.
- Specifikacija pokreta, ograničen samo na oblik sadržaja „slika“. Deli se na: Pokretni i Nepokretni.
- Specifikacija veličine (prostornih dimenzija), takođe ograničena samo na oblik sadržaja „slika“. Deli se na: Dvodimenzionalni i Trodimenzionalni.
- Specifikacija osećaja. Deli se na: Slušni, Okusni, Mirisni, Taktilni i Vizuelni.

U teorijskom smislu pokušaj da se sistematski pokriju svi mogući aspekti sadržaja mora se tretirati u pozitivnoj konotaciji ali istovremeno nameće se više puta postavljeno pitanje gde povući granicu bibliotečke gređe. Ne treba činiti često ponovljenu grešku u iznošenju preuranjenih tvrdnji da okusni i mirisni sadržaji “nikad” neće imati mesto u za to predviđenim bibliotekama. Već u ovom trenutku su u upotrebi različite tehnologije bioskopskih sistema za više od 3D koje u ovom trenutku podrazumevaju osim stereoskopske vizije i neke od drugih čulnih efekata. Među najčešćim su pokretna sedišta, magle i dimovi, mirisni efekti, vetar i sl. Put od specijalnih promocijnih predstava do prosečnog

korisnika je sve brži. Od pomenutih tehnologija već se mogu naći stolice i prsluci koji u naprednijim računarskim igrama (koje već spadaju u nesumljiv deo bibliotečkih fondova) daju korisniku osećaj kretanja ili dodira (udarca, pritiska ili sl.). Pored svega navedenog mišljenje je autora da se predviđanje trendova kao neosporno pozitivan postupak ipak mora dovesti u neku vrstu ravnoteže sa pragmatičnim pristupom pojednostavljenja procesa katalogizacije za sve složenije oblike bibliotečkih izvora.

Poslednji elemenat opisa Područja 0 predstavlja vrstu medija. Takođe same po sebi mediji i nosioci ne uvode pojmove koji već nisu u većoj ili manjoj meri korišćeni:

- Audio,
- Elektronski,
- Mikrooblik,
- Mikroskopski,
- Projektovan,
- Stereografski,
- Video,
- Viševrsni oblik,
- Drugi mediji.

To u glavnom ne predstavlja problem u smislu prepoznavanja medija ali već u startu vodi ka dislokaciji elemenata opisa.

Opseg izmena Objedinjenog izdanja ISBD standarda je znatno obimniji ali predhodno navedene izmene su ključne. U kombinaciji sa prethodnim elementima, što je i predviđeno standardom, Područje 0 Oblik sadržaja i vrsta medija zamenjuju predefinisane tipa građe i time u znatnoj meri menjaju i strukturu zapisa. Bez određenog perioda praktične primene standarda teško je proceniti da li ta vrsta raščlanjenosti opisa pojednostavljuje ili usložava proces katalogizacije.

4.2. Forsirani izbor bibliotečko-informacionih ili telekomunikacionih standarda

Razvoj IT i specifično pojavnih oblika elektronskih izvora s razlogom su ispraćeni odgovarajućim promenama u standardima koji se odnose na bibliografskih opis. Usklađivanje nacionalne kataloške prakse sa izmenama, sa ili bez definisanih nacionalnih kataloških pravila, je normalan i očekivan postupak. Ta vrsta usaglašavanja, godinama vršena izmenama "u letu", sada dolazi do granice. Granice koju BISRS više ne može da apsorbuje bez značajnih sistematskih izmena koje uključuju i promenu osnovnih teorijskih postavki.

Da bi se shvatila važnost kontinuiranosti primene standarda mora se stalno imati u vidu kompletan uzročno-posledični niz u kome svaka promena standarda izaziva:

- promena standarda *zahteva*
- promenu nacionalnih kataloških pravila (prakse) *a ona zahteva*
- promenu (reprogramiranje) softvera *a ona zahteva*
- (do)obuku klasifikatora za izmenjena pravila i izmenjeni softver (tj. izmenjeni segmenat softvera) *a ona zahteva*
- redakciju starih zapisa po novim pravilima *a ona zahteva*
- edukaciju korisnika o izmenama (bitno za pretraživanje)

Svaka promena u standardu mora proći kroz kompletan niz iako nema svaka promena isti uticaj na svaku kariku u lancu.

U prethodnim poglavljima su detaljno objašnjene i obrazložene promene standarda i preostaje jedino da se pokaže koje promene onemogućavaju kontinuirani prelaz sa logike listnih kataloga na logiku baza podataka. Diskontinuitet se manifestuje u onim promenama koje remete vertikalnu kompatibilnost zapisa različitih generacija. Kao i u većini prethodnih slučajeva i ovu granicu je teško precizno povući. U teorijskoj analizi ISBD familije jasno je izdvojeno Objedinjeno izdanje ISBD standarda sa potpuno novim područjem

opisa (Područje 0) i prelaskom sa opisa izvora u zavisnosti od tipa građe na opis aspekata izvora. U praksi se pokazuje i da i teorijski znatno manje zahtevne izmene (dislokacija podatka opisa sa jednog mesta na drugo) ne mogu da prođu ceo ciklus u razumljivom vremenskom periodu.

Nedostatak nacionalnih kataloških pravila je najveći teorijski i faktički problem u celom nizu. Nacionalna kataloška praksa, iako zasnovana na dobroj osnovi (Jugoslovenska pravila), i u slučajevima kada se drži standarda to radi lokalno, do nivoa odeljenja jedne ustanove kao što je NBS. Pri tome u istovremenoj su upotrebi skoro svi standardi²⁵⁷ do Objedinjenog izdanja ISBD standarda. Prihvatanje međunarodnih standarda je logičan preduslov života i rada u civilizovanom društvu i zakonska obaveza prihvaćena Zakonom o bibliotečko-informacionoj delatnosti. Odabir standarda koji će se primenivati i njegova interpretacija je ključna za softver u kome se manifestuju. Takođe nacionalna kataloška pravila ili praksa moraju da regulišu pitanja srpskog jezika i pisma vezana za katalogizaciju u BISRS. Zbog izuzetne važnosti i specifičnog seta problema tom pitanju je posvećeno posebno poglavlje disertacije.

Softver, baza podataka je centralna tačka i u njemu se fokusiraju problemi svih ostalih elemenata. Iako, kao što je pokazano, poražavajuće stanje da samo 37% biblioteka u BISRS imaju bibliotečki softver, kompletna izdavačka produkcija Srbije se obrađuje u sistemu COBISS. Pri tome ne treba zaboraviti ni podatak da COBISS zauzima samo 20% bibliotečkog softvera u Srbiji. Uprkos svemu navedenom bibliografska baza podataka, u ovom slučaju COBISS je mesto gde se praktično kreiraju zapisi i koje služi za pretragu i pristup fondu bilo preko svojih Internet segmenata bilo kroz prisutnost CIP-a²⁵⁸ u knjigama. To je od izuzetnog značaja za percepciju problema o kojima se ovde govori. Posmatrajući sve u COBISS-u i kroz njega zaboravlja se da je hijerarhiski COBISS podređen Nacionalnim kataloškim pravilima kao što Nacionalna

²⁵⁷ Familije ISBD standarda.

²⁵⁸ CIP - Katalogizacija u publikaciji predstavlja važan izvor za onih 62% biblioteka u Srbiji koje nemaju prijavljen bibliotečki softver.

kataloška pravila bi morala da budu usklađena sa međunarodnom standardima koje prihvate²⁵⁹. U tom smislu svaka izmena u standardima koju ratifikuju i lokalizuju Nacionalna kataloška pravila morala bi biti omogućena reprogramiranjem softvera u kojem se katalogizacija vrši. U konkretnom slučaju situacija je još složenija jer BISRS koristi licencirani softver strane programerske firme IZUM koji isti softver koristi za više nacionalnih centara (Slovenija, Srbija, Makedonija, Bugarska ...). Neophodno je istaći da se ovde ne govori o paušalnoj oceni kvaliteta softvera koji se koristi ili koji se može alteranativno koristiti za BISRS (npr. BISIS, WinIsis, BIBLIO i dr.), već o rasponu faktora koji vrše uticaj na usaglašavanje promena softvera u skladu sa promenama standarda. To praktično znači da ukoliko se ukaže potreba, promenom Nacionalnih kataloških pravila ili izmenama u nacionalnoj kataloškoj praksi, za izmenom određenog segmenta COBISS katalogizacije neophodno je tražiti od IZUM-a da napravi izmene u softveru. Ako se pretpostavi da su izmene moguće u tehničkom smislu i dalje IZUM, koji je plasirao softver u više država (Srbija, Bugarska, Makedonija), donosi odluku da li potencijalne izmene imaju smisla za sve države, korisnice sistema. Istina, sve države korisnice COBISS-a u ovom trenutku zasnivaju svoja pravila i prakse na istoj ISBD familiji standarda ali i dalje ključna karika u sistemu nije pod kontrolom matičnih institucija BISRS. Opredeljivanje za varijantu softvera nije jednostavno i zavisi od većeg broja faktora od kojih je najbitniji zaokruženost i funkcionalnost softvera u svim segmentima (katalogizacija, inventura, razmena... itd.). Potrebno je naglasiti da se ovde ne govori o nužnosti opredeljivanja za određeni softver, već o sagledavanju činjenice da svaka izmena softvera u ovom trenutku nije direktno u rukama institucija u sastavu BISRS.

Obuka i doobuka klasifikatora za izmenjena pravila i izmenjeni segment softvera je nužna karika i u praksi se razrešava u zavisnosti od veličine izmene. Raspon može biti od obaveštenja korisnicima o izmenama

²⁵⁹ Moguće je teorijski napraviti izbor ISBD ili AACR ali kao što je rečeno u ranijim poglavljima u ovom trenutku racionalniji izbor je ISBD.

putem mejla ili sistemskih poruka²⁶⁰, preko predavanja u okviru sistema stručnog usavršavanja do višednevnih kurseva u konkretnoj bazi. Ono što je od izuzetnog značaja je da izmene standarda u nacionalnoj kataloškoj praksi su važeće za sve biblioteke članice BISRS. Zbog situacije da su matične institucije BISRS u COBISS sistemu često se stiče pograšan utisak da softverske izmene u COBISS-u definišu nacionalnu katalošku praksu²⁶¹, umesto da nacionalna kataloška praksa²⁶² definiše neophodne izmene u COBISS-u, ali i u drugim bibliotekskim informacionim sistemima zastupljenim u BISRS.

Redakcija starih zapisa po novim pravilima je neophodan postupak kako se skupovi odabrani po bilo kom kriterijumu ne bi rascepili na podskupove razdvojene po periodima do i posle izmena. U Tabeli 4 prikazan je primer razdvajanja tipa građe Video snimak (11383) i Video zapis (160) kao i tipa Zvučni snimak (11657) i Zvučni zapis (1939), koji pripadaju istom tipu građe ali su korišćeni različiti termina u različitim periodima, uglavnom od zavisnosti koji prevod standarda se koristio. Ovaj primer takođe pokazuje tip redakcije koji bi, bar u teoriji, trebala da bude softverski veoma lako konvertovana jer se vrši prosta zamena jednog termina drugim, u istom polju opisa²⁶³. To su promene koje ne remete vertikalnu kompatibilnost. Dovoljna je odluka za koji se termin opredeljuje i obaveštenje korisnicima u sistemu. Granica ka promenama koje remete vertikalnu kompatibilnost bi se trebala povući za one promene u standardu koje zahtevaju rekatalogizaciju izvora i/ili promenu mašinski čitljivih standarda²⁶⁴ (MARC, UNIMARC, COMARC, itd.) da bi mogle biti unesene. Promene koje zahtevaju rekatalogizaciju su one čija složenost onemogućava automatsku konverziju već zahteva ponovu katalogizaciju izvora od strane katalogizatora. Iako, u teoriji, se ne može se isključiti razvoj veštačke inteligencije koji u nekom trenutku može preuzeti složene procese obrade koje

²⁶⁰ Različite baze podataka imaju različite sisteme obaveštavanja korisnika.

²⁶¹ Pogrešan u smislu da je teorijski neopravdan položaj dominacije u postojećoj hijerarhiji bibliotečke regulative ali stvaran kao pojava.

²⁶² U nedostatku nacionalnih kataloških pravila.

²⁶³ Polje 200b u COMARC-u.

²⁶⁴ Tj. uvođenje novih polja u zapisu ili promenu funkcije polja.

danas rade katalogizatori, ta vrsta supstitucije još uvek je van praktične upotrebljivosti u ovoj oblasti.

Edukacija korisnika o izmenama je takođe bitan elemenat ali izlazi iz segmenta klasifikacije. U praksi korisnici mogu dobiti tu vrstu informacija iz dva osnovna izvora, bibliotekara informatora i raznim sistemima pomoću u okviru bibliografskog informativnog sistema. Bibliotekari informatori imaju istu obavezu obuke i stručnog usavršavanja kao i bibliotekari klasifikatori, a bibliotečki informacioni sitsemi i među njima COBISS omogućavaju raznovrsne pretrage šifrnika, daju pomoćna objašnjenja a unutar samih zapisa postoje pojedina uporedna polja za usvojene i neusvojene podatke.

Kada se ima u vidu prethodno definisani uzročno-posledični niz, od promene nekog elementa opisa u prihvaćenom standardu do realizacije u konkretnim zapisima, može se zapaziti vremenski period u kome ciklus nije završen.

U odnosu na stepen izmena koje promene standarda zahtevaju pri reprogramiranju softvera mogu se izdvojiti tri nivoa:

1. promene koje ne zahtevaju promenu softvera - promena termina ili načina opisa u već postojećim poljima,
2. promena namene postojećih polja - dislokacija podataka iz jednog u drugo postojeće polje opisa u bibliografskoj bazi podataka,
3. promene koje zahtevaju izmenu mašinski čitljivih formata²⁶⁵ i time remete vertikalnu kompatibilnost i zahtevaju ponovu katalogizaciju izvora od strane katalogizatora.

Promene koje ne zahtevaju promenu softvera se mogu uočiti u prethodno datom primeru tipova građe Zvučni zapis (1.939 zapisa) i Video zapis (160 zapisa) koji su dati prevodom Uvodnog objedinjenog ISBD standarda iz 2009. U 2017 je ostalo neispravljenih 11.383 zapisa sa terminom Video snimak i 11.657 zapisa sa terminom Zvučni snimak. Bez ulaska u komplikovanu analizu razloga, može se zapaziti je da period od osam godina nije bio dovoljan za

²⁶⁵ U slučaju BISRS to je COMARC/B.

redakciju koja ne zahteva dislokaciju podatka, softverske izmene formata zapisa ni rekatalogizaciju, samo prostu zamenu termina.

Sledeća, po stepenu složenosti je dislokacija podataka za elemente opisa. Najkarakterističniji primer predstavlja ranije pomenuta dislokacija elemenata opisa iz 3. područja opisa (Područje podataka specifičnih za građu ili vrstu izvora) koja je urađena u Uvodnom objedinjenom izdanju ISBD standarda u odnosu na prethodna pojedinačna izdanja ISBD(ER)-a i ISBD(CR)-a. Primer je značajan zato što se u njemu preklapa značajan broj ranije pojedinačno izdvojenih problema.

Područje podataka specifičnih za građu ili vrstu izvora definiše oznaku izvora:

“Oznaka izvora označava određenu vrstu izvora koji sačinjava(ju) delo i daje se na jeziku bibliografske agencije. Oznake za korišćenje u zapisima na srpskom jeziku su date u Dodatku C.”²⁶⁶

Osim što upućuje na Dodatak C u kome su date “Preporučene opšte oznake građe, oznake izvora i posebne oznake građe sa njihovim definicijama”²⁶⁷, ISBD(ER) takođe predlaže niz dodatnih oznaka dopunjenih rečju “elektronski” za podatke, programe i kombinaciju. To daje veliki broj potencijalnih termina koji se mogu upotrebiti kao opšte, posebne ili neke druge oznake za bilo koju svrhu. Ovde je od izuzetnog značaja lokacija podatka u COMARC/B formatu:

“230 PODRUČJE POSEBNIH PODATAKA: ELEKTRONSKI IZVORI – KARAKTERISTIKE

²⁶⁶ Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *ISBD(ER) : Međunarodni standardni bibliografski opis elektronskih izvora : dopunjen na osnovu ISBD(CF) Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa računarskih datoteka*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006. str. 62.

²⁶⁷ Ibid., str 103.

Polje sadrži podatke koji se odnose vrstu i opseg elektronskog izvora. Odgovara području vrste i opega izvora u ISBD(ER)-u. Polje obavezno za elektronske izvore s daljinskim pristupom.”²⁶⁸.

Takođe je bitno imati u vidu da se pod lokacijom podatka misli na specifično polje za unos ali da broj polja ne definiše nužno i mesto u prikazu određenog formata. Na Slici 14 možemo uočiti sadržaj u poljima²⁶⁹ u redosledu unošenja²⁷⁰.

Puni	ISBD	COMARC	zapis [1/1]
ID=144988172 K	V7	16.11.2007 NBS::SLOBODANKAK	Updated: 22.11.2013 NBS::IVANAK
001		a c - ispravljani zapis b l - elektronski izvori c s - serijska publikacija d 1 - zapis je na najvišem nivou 7 w - više pisama	
011		e 1820-6069	
100		b a - kontinuirani izvor koji još izlazi c 2007 d 9999 i b 1 - transliteracija COBISS za ćirilicu l b a - latinica h s r p - srpski e k - odrasli, ozbiljna (nije lepa knjiž.) g 0 - nemodifikovani zapis	
101	0	a s r p - srpski a e n g - engleski	
102		a s r b - Srbija b c s - Centralna Srbija	
110		a a - periodična publikacija b i - tri puta godišnje c a - redovno	
135		a d - tekst b i - online	
200	1	a Genetika b Elektronski izvor d Genetics f editor-in-chief Kosana Konstatinov	
210		a Zemun c Serbian Genetics Society d 2007-	
225	1	a Acta biologica lugoslavica. Serija F	
230		a Elektronski časopis	
300		a Tekst na srpskom i engleskom jeziku	
300	1	a Nasl. sa nasl. ekrana	
300		a Opis izvora dana 22. 11. 2013.	
326		a Triput godišnje.	
452	1	x 0534-0012 (KT=Genetika)	
510	1	a Genetics	
517	1	a Acta biologica lugoslavica. Serija F.	
517	1	a Acta biologica lugoslavica. Serija F, Genetika.	
530	1	a Genetika b Online	
531		a Genetika b Online	
620		d Beograd	
675		a 575 c 575 - Opšta genetika. Imunogenetika. Postanak vrsta. Filogenija. Citogenetika b 57 s 57	
856	4 0	u http://www.dqsgenetika.org.rs/izdavastvo-casopis.php	

Slika 14 Sadržaj polja 230 u ISBD formatu

Isti podaci, istog zapisa na slici 15 u ISBD formatu prikaza su sada prikazani u redosledu 200, 230, 210, 225, 856, 326, 300²⁷¹, 452, 011, 675, ID²⁷². ISBD format je od izuzetnog značaja jer predstavlja osnovu za CIP zapis koji koristi pomenutih 62% biblioteka u Srbiji koje nemaju prijavljen bibliotečki

²⁶⁸ COMARC/B Format za bibliografske podatke: Priručnik za korisnike. IZUM, 2012. str. 230 – 1.

²⁶⁹ Uključujući i podpolja.

²⁷⁰ Tj. klasifikator može unositi podatke u polja bilo kojim redom ali podaci ne menjaju poziciju.

²⁷¹ Polje koja se ponavljaju prikazuju se u redosledu datom u COMARC formatu.

²⁷² ID je dat iz zaglavljaja zapisa koje nije numerisano.

softver. Redosled polja u COMARC-u ne predstavlja problem za prikaz bilo kog definisanog formata za koji postoje dovoljni podaci ali postojanost njihove namene je od izuzetne važnosti.

Predhodno pomenuti zapis je od posebnog značaja jer je specifično za

Slika 15 Polje 230 u COMARC formatu

njega bio urađen primer u Uputstvu za katalogizaciju elektronskih izvora o čijem statusu je već bilo reči. Primer je bio urađen na osnovu Uvodnog objedinjenog izdanja ISBD standarda i u njemu izvršena dislokacija podatka “Elektronski časopis” iz trećeg u sedmo područje opisa:

„ [Primer] 4.

GENETIKA [Elektronski izvor] = Genetics / editor-in-chief
Kosana Konstatinov. - Zemun : Serbian Genetics Society,
2007-. - (Acta biologica Iugoslavica. Serija F)

Način pristupa (URL):

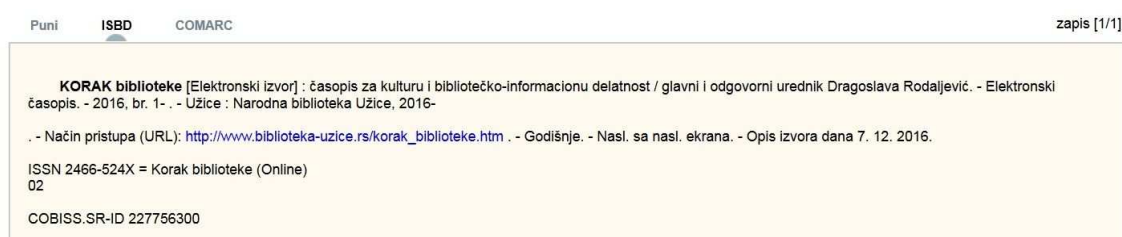
<http://www.dgsgenetika.org.rs/izdavastvo-casopis.php> - Tekst na
srpskom i engleskom jeziku. - Nasl. sa naslovnog ekrana. - Elektronski
časopis. - Opis izvora dana 16. 11. 2007. - Triput godišnje. - Drugo
izdanje na drugom medijumu: Genetika = ISSN 0534-0012

ISSN 1820-6069 = Genetika (Online)

COBISRS.SR-ID 144988172

Napomena: *Zapis u elektronskom katalogu Narodne biblioteke Srbije se razlikuje jer je u njemu iz 3. područja podatak "Elektronski časopis" premešten u 7. područje, iza podataka o izvoru glavnog stvarnog naslova.*"²⁷³

Završna napomena u primeru pokazuje da uprkos prihvatanja novog standarda nije bilo moguće u praksi sprovesti promene u matičnoj instituciji koja treba da predvodi u prihvatanju savremenih standarda. Pet godina kasnije i dalje se popunjava polje 230 sa lokacijom u 3. području opisa:

Slika 16 E-časopis zapis iz COBISS-a iz 2016.

Pretragom se može utvrditi sadašnje stanje za Elektronski časopis ali i za Elektronsku interaktivna multimedija :

GM=Elektronski izvor

skan 230a=Elektronska interaktivna multimedija → 536

skan 230a=Elektronski časopis → 460

Nije lako definisati razloge za toliku inerciju u primeni standarda, pogotovo za one promene koje je tehnički relativno lako razrešiti. U analiziranom slučaju čak i bez redefinisanja polja u COMARC-u moguće je dislocirati podatak iz polja 230a u polje 300a. S obzirom da su uprkos prihvaćenom²⁷⁴ Uvodnom objedinjenom izdanju ISBD standarda dosledno poštovana pravila iz prethodne generacije uzrok se može tražiti u nedostaku regulatornih tela na nivou BISRS. Takvo regulatorno telo ne bi bilo samo savetodavno. To znači da bi za institucije u okviru BISRS odluke koje takvo telo donese bile obavezne. To ne znači nužno da sve biblioteke u sistemu moraju

²⁷³ Slavnić, S. Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2011, str. 149.

²⁷⁴ Prihvaćenom u smislu da postoji prevod, uputstva data na osnovu prevoda i primeri privaćenih odrednica, npr. prihvaćene terminologije Zvučni zapis i Video zapis.

raditi na potpuno identičan način. Razlike u u sadržijama, ciljevima i načinima funkcionisanja nacionalne, univerzitetske, školskih i specijalnih biblioteka mogu i moraju biti uzete u obzir. Ipak, neohodno je da postojati zajednička osnova kako preuzimanje zapisa, CIP-a ili zapisa iz postojećih baza može biti efikasno sa minimumom softverskih konverzija. Jednoznačnost zapisa u različitim bazama ili listnim katalogima je neophodna osnova i za sistem međubibliotečke pozajmnice.

Teorijski nameće se pitanje, da postoji takvo telo BISRS i da kao najveći korisnik u COBISS sistemu podnese IZUM-u zahtev za sledećim izmenama, kakve bi to dalo efekte. Prvo da IZUM izvrši koverziju zapisa automatskim prebacivanjem sadržaja²⁷⁵ iz polja 230a u 300a a zatim da ukloni polje 230a jer njegov sadržaj više ne odgovara izabranom standardu.

Na prvi pogled izgleda preterana reakcija tražiti od IZUM-a da prave značajne izmene u softveru pre nego su načinjeni napor od strane institucija koje rade u COBISS-u da učine redakciju. Međutim, kada se pogledaju izmene koje nosi Objedinjeno izdanje ISBD standarda postaje jasno da prelazak na sledeću verziju standarda u COBISS okruženju postaje moguće tek sa znatnim prethodnim izmenama u softveru. Kopletno novo Područje 0 zahteva niz novih polja i potpolja da bi takav zapis mogao biti kreiran.

S obzirom da u ovom trenutku COMARC/B nema polja za unos koja prikazala podatke koji se prikazuju u Području 0 u uzajmnoj bazi ne postoje primeri. Primer kao bi takav zapis trebalo izgleda se može preuzeti iz dokumenta IFLA-e „Full ISBD Examples“ iz 2013. godine nam prikazuje da je tipologija građe (u ovom slučaju jasno Elektronski izvor po starom standardu) izbačena i sa drugim podacima dislocirana u Područje 0:

“English 5 – Web site

²⁷⁵ To prebacivanje je moguće da bude urađeno i ručno od strane redaktora ali ukoliko se prebacuje nepromenjen sadržaj za očekivanje je od svake ozbiljne baze da tu konverziju uradi mašinski.

- Area 0 Text (visual) : electronic
- Area 1 America's literacy directory : a service of the National Institute for Literacy and partners
- Area 2
- Area 3
- Area 4 [Washington, D.C.] : National Institute for Literacy, cop. 2008
- Area 5
- Area 6
- Area 7 Mode of access: World Wide Web. – URL: <http://www.literacydirectory.org/>. – Allows users to find local literacy providers in all 50 states and the U.S. territories. An online form is available to allow individual organizations to add new programs to the directory or update current information. – Description based on home page (viewed on Oct. 13, 2008)
- Area 8²⁷⁶

Prelaz na Objedinjeno izdanje ISBD standarda ne može se ostvariti u neizmenjenom COMARC/B formatu. To vodi do, u ovom trenutku nezbežnog, izbora da li se držati izabranog standarda bibliografskog opisa ili izabranog standarda mašinski čitljivih (MARC) formata. U praksi skoro je nemoguće odlučiti se za napuštanje baze sa 1.055.344 zapisa²⁷⁷ zarad prelaska na noviju verziju standarda. Takođe osim NBS u BISRS još 171 biblioteka pripada sistemu COBISS.

„У жељи да одговоре на потребе развоја информационе технологије стандарди библиографског описа, у овом примеру ИСБД, се мењају знатно у све краћим временским интервалима. Промене, иако смислене са стручне стране, све су теже за праћење како националној каталошкој пракси тако и пратећом програмском подршком. Као резултат тога поново се отвара „тихи рат“ између библиотекара и информатичара. Чак и тамо где је библиотечка јавност у неком смислу упозната са изменама стандарда

²⁷⁶ Full ISBD Examples : Supplement to the consolidated edition of the ISBD : International Standard Bibliographic Description. Compiled by the ISBD Examples Study Group for the ISBD Review Group, Original edition: August 2011. Revised: February 2013, str. 50.

²⁷⁷ Podatak preuzet sa automatskog brojača na sajtu za pretragu „Lokalna baza podataka: Narodna biblioteka Srbije, Beograd“ januara 2017.

узајамна базе података као крајња инстанца према корисницима диктира ниво усаглашавања са стандардима библиографског описа.“²⁷⁸

Iz tog ugla posmatranja ne zглеda da uopšte postoji izbor. Međutim posmatranje trenutnog stanja u donošenju dugoročnih odluka na sistemskom nivou mora sagledati kako rezultate dosadašnjih promena tako i iz njih izvučene trendove. Sumirano nameću se sledeći zaključci:

Izabrani bibliotečki informacioni sistem (u konkretnom slučaju COBISS) diktira mogućnosti unosa podataka u definisani mašinski čitljiv format (u konkretnom slučaju COMARC). To znači da nikakava odluka bilo kog postojećeg ili u budućnosti formiranog regulatornog tela ne može da bude sprovedena dok se u njemu ne izvrše potrebne izmene. Naravno, teorijski postoji opcija da IZUM unese izmene u COMARC/B format ali opravdano je očekivati da IZUM štiti svoje ekonomske interese i procenjuje stepen izmena sistema koji licencira u više država. U teoriji takva situacija se može na nivou BISRS razrešiti na dva načina. Jedan je usklađivanje ugovornih obaveza obeju strana (biblioteka koje koriste COBISS i IZUM-a) sa dogovorenim rokovima za neophodne izmene ili opredeljivanje za neki od domaćih bibliotečkih baza nad kojima bi Repulika Srbija imala potpunu kontrolu. Izbori COBISS, WinIsis, BISIS ili neki drugi softver nisu jednostavni, niti bi ih trebalo činiti u afektu.

Takođe neophodno je imati u vidu da zbog ekonomskih interesa svakog pojedinačnog softvera teško je dobiti pravu sliku njihove stvarne kompatibilnosti. Ipak neka nezavisna istraživanja su rađena:

“Koliko su kompatibilna dva formata? Da bismo proverili kompatibilnost, utvrdili smo koja polja i potpolja u WINISIS/B formatu odgovaraju COMARC/B formatu. Utvrdili smo da samo 41% WINISIS potpolja se konvertuju direktno i da se 33% potpolja ne konvertuju u

²⁷⁸ Славнић, Срџан. „Негативни аспекти брзине промена библиографских стандарда са посебним освртом на ISBD“ У *Дигиталне библиотеке и дигитални архиви*. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2015. стр. 286.

COMARC/B formatu. To znači da, iako su oba formata na zasnovan na UNIMARC formatu, samo su delimično kompatibilni.”²⁷⁹

Sa druge strane prihvatanje međunarodnih bibliografskih standarda (u konkretnom slučaju ISBD) i usaglašavanje sa izmenama koje prate razvoje elektronskih izvora i IT nije samo opredeljivanje za pozitivne međunarodne tokove već i nužnost funkcionisanja onih 62% biblioteka u Srbiji bez bibliotečkih informacionih sistema.

Teško je predvideti da li će, ili kada će, biti usklađeni važeći standard, nacionalna kataloška praksa i programska podrška za Centralni elektronski katalog Republike Srbije. Ukoliko bi to bilo razrešeno na neki način, u ovom trenutku bi bilo potrebno uraditi redakciju 4302 Elektronskih izvora, 11383 Video snimaka, 11657 Zvučnih snimaka, 11233 kartografske građe ...²⁸⁰ i to sve samo po kriterijumu zamenjene tipologije građe.

Mišljenje je autora da navedeni problemi moraju biti rešavani zajedno sa revizijom tj. formiranjem novih Nacionalnih kataloških pravila. Ono što čini crvenu nit svih prethodnih analiza je da složeni problemi kataloga BISRS mogu i moraju biti rešavani samo uz sagledavanje povezanosti svih pojedinačnih problema. Od toga za sistemsko rešavanje su od posebnog značaja produbljivanje matičnih funkcija biblioteka u sistemu u području kataloga i formiranje regulatornih tela na nivou BISRS koje nadilaze ingerencije pojedinačnih informacionih baza (COBISS, WinIsis, BISIS id.) i obuhvataju i nacionalnu katalošku praksu biblioteka bez njih.

²⁷⁹ “How compatible are the two formats? To verify the compatibility we determined which fields and subfields of the WINISIS/B format correspond to the COMARC/B format. We found that only 41% of the WINISIS subfields are converted directly and 33% of the subfields are not converted into the COMARC/B format. This means that even though both formats are based on the UNIMARC format, they are only partially compatible.” Buzo, Mirlona. *The Conversation of the Bibliographic Records from the WINISIS Format into the COMARC Format* (Master’s thesis, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Library and Information science and Book Studies, Ljubljana. 2012. str. 80.

²⁸⁰ Dati podaci se menjaju na dnevnom nivou a gore navedeni su uzeti iz Tabele 5.

Revizija matičnih funkcija biblioteka, formiranje novih regulatornih tela i nacionalnih kataloških pravila ne mogu da urade samo Narodna biblioteka Srbije, Biblioteka Matice srpske i Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković", iako njihovoj matičnoj funkciji i vodećoj ulozi sigurno pripada inicijacija i vođenje tako složenih projekata. Tako složen projekat sa dalekosežnim posedicama na bibliotekarstvo i biblioteke u Srbiji mora da bude u saradnji i sa drugim institucijama od značaja za data pitanja kao što su Univerzitet ili Srpska akademija nauka i umetnosti. Takođe u procesu traženja najboljih rešenja bilo bi poželjno nekoliko zaokruženih ciklusa naučnih i stručnih skupova koji bi se osvrnuli kako na pojedinačne probleme tako i na međuzavisnost rešenja. Iako po svojoj suštini dobar deo bibliografskih standarda i pravila predstavlja odedenu konvenciju to ne isključuje naučnu i stručnu logiku ponuđenih rešenja. Takođe po prirodi teme ovde zanemerana pitanja ukupne politike i ekonomije zemlje takođe imaju svoj, često ne mali, uticaj na probeme ali i na moguća rešenja.

Stvarni izbor, koji je pred nama, mora da prevaziđe dilemu bibliotečko-informacioni ili telekomunikacioni standardi i da se okrene ka problemu da li Srbija može da sakupi snagu za sistematska rešenje ili će nas nezbežne promene u IT bacati sa jednog na drugo privremno rešenje.

5. Indiraktan uticaj IT na BISRS

Google can bring you back 100,000 answers.

A librarian can bring you back the right one.

Neil Gaiman

Uticaj IT, iako posebno snažano izražen u bibliotekarstvu, proteže se na skoro sve oblasti života i rada. U tom kontekstu IT pojačava već postojeću interdisciplinarnost oblasti čije delovanje i interni procesi utiču na sistem bibliotečkih kataloga. Promene, problemi i rešenja, u takvim oblastima se dešavaju nezavisno od procesa koji se odvijaju u BISRS, ali rezultati takvog delovanja su izuzetno bitni na BISRS u celini.

5.1. Jezik i pismo

Jezik i pismo su od krucionalnog značaja za nacionalnu katalošku praksu i predstavljaju jedan od osnovnih elemenata za nadogradnju međunarodnih bibliografskih standarda do Nacionalnih kataloških pravila. Pored tako važne uloge jezik i pismo su izdvojeni kao posebna tema jer je odnos prema nacionalnim kataloškim pravilima jednostran, tj. jezik i pismo imaju svoju regulativu (pravopis, rečnike, odbore za standardizaciju srpskog jezika).

U teoriji katalogizacija i klasifikacija se rade na jeziku i pismu zemlje u kojoj se odvija. ISBD standard²⁸¹ definiše, za svako pojedinačno područje opisa, koji se podaci daju jezikom i pismom nacionalne agencije a koji se preuzimaju iz izvora. Takođe nepotrebno je naglasiti, da se očekuje da Nacionalna kataloška pravila moraju poštovati važeći pravopis. U praksi se pojavljuju dva veća problema. Jedan je ravnopravna upotreba dva pisma a drugi je već primećen

²⁸¹ Po ovom pitanju nema razlike u predhodno detljno razdvojenim generacijama familije ISBD standarda.

problem vremenski dugog ciklusa promena, na koji se nadograđuju promene u pravopisu i stručnoj terminologiji.

Upotreba dva pisma srpskog jezika u bibliotečko-informacionim sistemima manifestuje se na dva nivoa. Na jednom, mešanje pisama u zapisama bibliografskih baza podataka uslovljeno standardima i njima prilagođenim pravilima. Bibliotečke baze podataka u koje spada i COBIS po pravilu nude pristup i upotrebu korisnicima kako na ćirilici tako i na latinici²⁸², sa obično ponuđenim izborom na pristupnim stranama. Ta vrsta automatskog prevođenja delimično prekriva problem, ali je potrebno ukazati da zapisi u navedenim bazama često imaju više funkcija i da je pretraga i prikaz rezultata na sajtovima samo deo. Od značaja je pomenuti da se iz njih generišu bibliografije kao što su Tekuća bibliografija Srbije, Bibliografija Serbika, Bibliografiju CIP²⁸³-ova i sl. A to povlači, da je značaj inicijalnog unosa podataka u zapis, i njihov definisani oblik u samom zapisu, izuzetno velik na konačni prikaz u bilo kom obliku (raznovrsni formati ispisa na sajtu NBS ili u generisanim bibliografijama). Na dubljem nivou je mešanje ćirilice i latinice u samim izvorima.

ISBD standard definiše upotrebu jezika i pisma u relativno kratkom poglavlju:

“0.5 Jezik i pismo opisa

Elementi u područjima 1, 2, 4 i 6 se obično preuzimaju iz izvora i zbog toga se, kad god je to izvodljivo, unose na jeziku i/ili pismu na kome se pojavljuju. Interpolacije u ovim područjima se stavljaju u uglaste zagrade i navode se na jeziku i/ili pismu konteksta tog dela opisa, osim:

- propisanih skraćenica (videti 0.6) i propisanih interpolacija (videti 0.10, 0.11);
- opšte oznake građe (videti 1.2) i podatka o funkciji distributera (videti 4.3) i dodacima uz datum štampanja (videti 4.7.3) koji se unose na jeziku i /ili pismu koji je izabrala nacionalna kataloška agencija ili druge kataloške agencije.

Izrazi koji se koriste u područjima 3, 5, 7 i 8 se obično ne preuzimaju iz izvora i stoga se stavljaju u uglaste zagrade za interpolacije, i tako dalje. Unose se na jeziku i/ili pismu koji je izabrala nacionalna kataloška agencija ili druge kataloške agencije, osim:

²⁸² Latinicom se nude zapisi na srpskom jeziku i često varijanta na engleskom.

²⁸³ CIP - Cataloguing in Publication; Katalogizacija u publikaciji.

- kada se reprezentativni razlomak za razmeru ne pojavljuje u izvoru nego je naveden u području 3;
- kada je izvorni ili varijantni naslov naveden u području 7;
- kada su u područje 7 uneti citati;
- kada je ključni naslov naveden u području 8.

Opis izvora koji se pojavljuje na pismima različitim od onoga koji je izabrala nacionalna ili druge kataloške agencije agencije, ako je potrebno može se transliterisati ili transkribovati bez zagrada na pismo koje je izabrala nacionalna agencija.”²⁸⁴

Da bi se lakše uočili domeni upotrebe napravljena je pojednostavljena tabela koja prikazuje tretiranje područja opisa.

Tabela 6 Jezik i pismo različitih područja opisa

Područje	Jezik i pismo opisa
1. Stvarni naslovi i podaci o odgovornosti 2. Izdanje 4. Izdavanje, distribucija, i tako dalje 6. Izdavačka celina	Jezik i pismo izvora
3. Vrsta i opseg izvora 5. Materijalni opis 7. Napomene 8. Standardni broj (ili alternativa) i podaci o dostupnosti	Jezik i pismo nacionalne bibliografske agencije

Slavnić, Srđan. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2011. str 29

Tumačenje koje daje “Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga” Eve Verone prethodi seriji standarda o kojima se govori i neznatno se razlikuje:

“Član 181

²⁸⁴ Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD). Uvodno objedinjeno izd. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2009. str. 0-19-20.

Jezik i pismo³⁰

1. Elementi u skupinama 1, 2, 3, 4 i 6 u kataložni se opis u načelu preuzimaju s predloška, a pišu se jezikom i pismom koji je na predlošku.

...

³⁰ U primjerima koji će se dodavati uz dalja poglavlja ovoga Pravilnika svi su izrazi koji se, prema propisima pojedinih članova, u kataložnom opisu imaju navesti na jeziku i na pismu kataložnoga centra, u načelu pisani latinicom i hrvatskim književnim jezikom. Samo izuzetno navest će se uz neke propise i pojedini primjeri koji ilustriraju postupak ostalih kataložnih centara Jugoslavije s izrazima i kraticama o kojima je riječ u točki 3 ovoga člana i u članu 182, točka 4.”²⁸⁵

Može se primetiti da za 3. područje opisa Vrsta i opseg izvora ISBD standard daje opis jezikom i pismom bibliografske agencije, a Pravilnik jezikom i pismom izvora. Naravno, napomenu nema potrebe tumačiti ali je navedena da da bi se pokazalo sledeće. U ovom trenutku je česta praksa da se iz pravilnika preuzimaju tumačenja samo kada potvrđuju neki stav, iako je potpuno jasno da se ni na koji način “Jugoslovenska pravila” ne mogu prihvatiti kao Srpska nacionalna kataložna pravila.

U ovom trenutku u nacionalnoj kataložnoj praksi prihvaćen je princip korišćenja pisma izvora samo za stranu knjigu. To znači da je pismo opisa za sve srpske knjige pisane latinicom ćirilica i da će shodno tome približno pola opisa istog zapisa biti latinicom, a pola ćirilicom za izvore pisane latinicom.

Ćirilica, kao pismo, nije, i ne može biti sporna kao pismo srpskog jezika, ali u praksi ravnopravna upotreba ćirilice i latinice jeste često osporavana. Po tom pitanju mišljenja javnosti ali i stručnjaka jesu podeljena, a ta vrsta podele stvara probleme na svim nivoima.

U osnovi problema leži specifična uloga jezika u kreiranju nacionalnih ideologija. Konkretno, s pravom ili ne, jezički model nacionalne identifikacije je i dalje dominantan ne samo na ovim prostorima. Politička stvarnost cepanja

²⁸⁵ Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983. str. 33 (Napomena 30, po numeraciji iz navoda, je data na istoj strani u Pravilniku).

Jugoslavije je imala, i još uvek ima posledice koje se manifestuju na cepanje srpsko-hrvatskog (i/ili hrvatsko-srpskog) na srpski, hrvatski²⁸⁶ i na formiranje novih jezika kao što su bošnjački i crnogorski. Na žalost, na veoma složenu problematiku veoma utiču i subjektivni stavovi, politički, religiozni pa čak i pragmatični.

Naša društvena stvarnost čini nelagodnim i osetljivim svaku eskurziju u političku istoriju ovih prostora. Pitanje jezika i pisma je često korišćeno kao sredstvo za postizanje političkih i drugih interesa. Nažalost objektivna i stručna javnost nije imala uvek dovoljno snage da izdrži pritiske. Potrebno je naglasiti da se kao faktičko stanje mora prihvatiti da je u periodima, od 1918 do drugog svetskog rata kao Kraljevina, i od drugog svetskog rata do 1991 kao Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija postojalo veliko područje čija populacija je, sa manjim izuzecima, bila sposobna da čita i piše srpsko-hrvatsku (i/ili hrvatsko-srpsku) ćirilicu i latinicu.

U tom kontekstu, stav je autora da je period „dominacije“ srpsko-hrvatskog jezika bio pozitivan, u smislu da je znatno većoj populaciji bila dostupna znatno veća produkcija štampanih knjiga i time da je bila povećana kulturna razmena na znatno većoj teritoriji. Kao primer može poslužiti paralela sa engleskim jezikom i „američkim“ engleskim. Uz obostrano²⁸⁷ priznavanje razlika u slučaju engleskog jezika ne samo zemlje u kojima su to zvanični jezici već i druge zemlje prihvataju taj korpus publikacija sa punim uvažavanjem.

Prihvatanje latinice kao punopravnog pisma srpskog jezika ne negira primat ćirilice kao osnovnog. I pored toga što zauzima veliki deo korpusa dela pisanih na srpskom jeziku latinica znatno olakšava rad u mnogim oblastima u kojima primarno dominira zapadna naučno-stručna misao. Takođe prihvatanjem latinice kao ravnopravnog pisma moguće je izbeći problem mešanja ćirilice i

²⁸⁶ Mora se naglasiti da ovde nije priča o formiranju srpskoghrvatskog jezika i da, iako i u tom aspektu postoje značajna neslaganja, u ovom radu se polazi od pretpostavke da je srpsko-hrvatski pretstavljao u dužem periodu savremene istorije Srbije faktičko stanje na značajnom delu bivše Jugoslavije.

²⁸⁷ SAD i Velike Britanije.

latinice u istom tekstu do mere koja postaje alarmantna. Takođe treba naglasiti da nacionalni, a time i politički aspekt problema, iako nikad nije bio istican, uvek je bio priustan.

„У једно од битних питања — исписивање одреднице ћирилицом или латиницом — Комисија, из разлога који су исувише очигледни, није улазила. То питање треба да реши свака библиотека појединачно.“²⁸⁸

Problem nastaje kada latanica prihvaćena kao ravnopravna alternativa u srpsko-hrvatskom u srpskom jeziku počne da se tretira kao strano pismo. U korenu problema leži postojanje dve struje. Pristalice ravnopravne upotrebe oba pisama, koji teže da budu što bliži zapadnim tokovima evropskih integracija svesni dominacije naučno-stručne terminologije engleskog jezika i zastupnici ćirilice kao zaštite nacionalnog identiteta. Oba stava se mogu posmatrati sa uvažavanjem, ali u praksi često postoji nipodeštavanje suprotnog stanovišta.

U prikazu realnog stanja može se grubo generalizovati da autori i izdavači iz oblasti prirodnih i tehničkih nauka inkliniraju ka upotrebi latinice. Veliki broj pojmova savremene nauke i tehnike je preuzet iz "zapadnog sveta" i gube svoju tačnost često neadkvatnim prevodima stručne terminologije i nomenkulature. Uz to postoji praksa istraživača, naučnika i tehničara da iz takvih štiva koriste sirove podatke (obično date u latiničnom kontekstu) bez ulaska u teorijska objašnjenja. U isto vreme može se zapaziti da autori i izdavači iz oblasti društvenih nauka i beletristike češće upotrebljavaju ćirilicu.

Da bi se stekla slika izvršena je statistička analiza monografija publikovanih u Srbiji u prethodnih deset godina. Analiza je urađena u bazi podataka NBS za koju je već rečeno obrađuje tekuću izdavačku produkciju Srbije²⁸⁹ i koja je depozitna biblioteka za obavezni primerak. Bilo je moguće

²⁸⁸ Pravila za katalogizaciju. Beograd: Društvo bibliotekara NRS, 1957. str. 5.

²⁸⁹ Jedan deo zapisa se formira u Biblioteci Matice srpske ali se oni preuzimaju sa obaveznom primerkom i na taj način takođe ulaze u bazu NBS.

napraviti analizu i na hostu tj. COBISRS.SR koja objedinjuje najveći broj biblioteka u Srbiji ali povećani obim ne prikazuje izdavačku delatnost Srbije već kupovinu i razmenu publikacija sa iz drugih izvora i iz drugih godišta. Takođe zbog neusaglašenosti obrade po kriterijumima pretrage rezultati bi bili manje precizni .

Prva analiza je bila pretraga po sledećim kriterijumima:

PY=2007²⁹⁰ and UG=821.163.41^{*291}

a iz tog korpusa su skeniranjem²⁹² po kriterijumu:

100l=ba

izdvojene publikacije na latinici.

Tabela 7 Srpska književnost na ćirilici i latinici u periodu 2007-2016

godina	ukupno	od toga lat.	procenat %
2007	6272	1294	20.63
2008	6164	1109	17.99
2009	5544	1323	23.86
2010	5910	1384	23.42
2011	5385	1329	24.68
2012	5499	1499	27.26
2013	5777	1410	24.41
2014	5132	1397	27.22
2015	3710	1197	32.26
2016	3049	999	32.76
suma	52442	12941	24.68

²⁹⁰ Godina izdanja, sa ponovljenom pretragom za svaku sleduću godinu.

²⁹¹ UDK broj kojim se obeležava srpska književnost sa svim pripadajućim oblicima (romani, pesme, biografije itd.), pretražen u polju za UDK grupu.

²⁹² Pretraga po određenom kriterijumu unutar već napravljene selekcije po prethodno navedenim kriterijumima.

Tabela 7 pokazuje monografske publikacije izdate na području Srbije, u periodu zadnjih deset godina, koje su katalogski svrstane u srpsku književnost kao i izdvojeni deo publikacija na latinici. Neosnovanost glasova koji zastupaju isključivost ćirilice kao jedinog pisma srpskog jezika može se videti u korpusu od približno 13.000 publikacija ili skoro jedne četvrtine. Treba imati u vidu da postoji tendencija da se odricanjem od tog dela srpske kulture, taj deo praktično prebacuje nekoj od biših jugoslovenskih republika sa područja nekadašnjeg srpsko-hrvatskog govornog područja. Takođe može se primetiti i drastično i sistematično opadanje ukupnog broja publikacija srpske književnosti za skoro polovinu (sa 6272 na 3049). Pri tome može se zapaziti da je rast procenta publikacija na latinici posledica opadanja ukupnog broja publikacija a ne rast samo tog dela.

Da bi se dobila realna slika odnosa zastupljenosti ćiriličnog i latiničnog pisma u izdavačkoj delatnosti Srbije napravljena je analiza publikacija iz svih oblasti nauka, umetnosti, književnosti, religija itd. U sledećoj tabeli su prikazane monografske publikacije, ne uključujući prevode, publikovane u Srbiji u istom periodu. Pretraga je napravljena po sledećim parametrima:

PY=2007/MON²⁹³ not prevod²⁹⁴

a iz tog korpusa su skeniranjem po kriterijumu

102a=srb

izdvojene publikacije izdate ili proizvedene u Srbiji, a dodatnim kriterijumom

& 100l=ba

izdvojene su publikacije na latinici.

²⁹³ Godina izdanja, sa ponovljenom pretragom za svaku sleduću godinu. Ograničenje na monografske publikacije je uneto kako bi se izbegli veliki brojevi pogodaka tipova građe koje po svom karakteru ne bi mogli da rasvetle ovaj problem. Npr slikovna građa, zvučni i video zapisi nisu u tolikoj meri bitni za ovo pitanje. Elektronski izvori i pored definisane tipologije građe upadaju u korpus monografskih publikacija.

²⁹⁴ Izdvajanjem prevoda se ograničavamo na srpska dela ne samo proizvodnju.

Tabela 8 Ukupna srpska izdavačka produkcija na ćirilici i latinici u periodu 2007-2016

godina	ukupno	od toga lat.	procenat %
2007	13742	7589	55.22
2008	13454	7183	53.39
2009	12083	6277	51.95
2010	11967	5874	49.08
2011	11858	5805	48.95
2012	11756	5773	49.11
2013	11433	5288	46.25
2014	10898	4875	44.73
2015	11135	4655	41.81
2016	10267	4190	40.81
suma	118593	57509	48.49

Kriterijumi za pretragu tako širokog dijapazona publikacija mogu da sadrže neki procenat sistemske greške ali generalna slika faktičkog stanja potpuno je jasna. Tabela nedvosmisleno pokazuje da je latiničnom pismu pripada približno polovina srpskih publikacija. Dva trenda se mogu izvući iz tabele. Usaglašeno sa prethodnom tabelom ukupna izdavačka produkcija je u blagom opadanju a za razliku od prethodne tabele publikacije na latinici su u blagom ali konstantom opadanju.

Da postoji distanciranje prema latiničnom pismu i u nekom smislu forsiranje ćirilice može se videti ne samo u trendovima izdavačke deletnosti već i u dokumentima koji normiraju srpski jezik.

Odnos prema srpskoghrvatskom i latinici možemo videti kroz komparaciju zakonske regulative iz perioda SFRJ i RS. Zakon o službenoj upotebi jezika i pisama iz 1991. godine određuje:

„I Osnovne odredbe

Član 1.

U Republici Srbiji u službenoj je upotrebi srpsko-hrvatski jezik, koji se kada predstavlja srpski jezički izraz, ekavski ili ijekavski, naziva i srpskim jezikom (u daljem tekstu: srpski jezik).

U Republici Srbiji u službenoj je upotrebi ćirilično pismo, a latinično pismo na način utvrđen zakonom. ...“²⁹⁵

Iako se ćiriličnom pismu s pravom daje prioritet, latinici se kroz dalji tekst zakona daju skoro ista prava.

Dvadeset godina kasnije, posle cepanja Jugoslavije, ratova i agresija oseća se zaokret u politici Srbije prema nacionalnom identitetu a time i prema jeziku i pismu. Prvo u Ustavu iz 2010 definiše se jezik i pismo.

„Jezik i pismo

Član 10.

U Republici Srbiji u službenoj upotrebi su srpski jezik i ćiriličko pismo.

Službena upotreba drugih jezika i pisama uređuje se zakonom, na osnovu Ustava.“²⁹⁶

Zatim novim Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisama uređuje upotreba drugih jezika i pisama.

„I OSNOVNE ODREDBE

Član 1

U Republici Srbiji u službenoj je upotrebi srpski jezik.

U Republici Srbiji u službenoj je upotrebi ćiriličko pismo, a latinično pismo na način utvrđen ovim zakonom.“²⁹⁷

Službena upotreba latiničnog pismo data je kroz poglavlje koje sadrži dva brisana člana i jedan jedini postojeći:

²⁹⁵ *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama.* (Službeni Glasnik RS. br. 45/91), str. 1802

²⁹⁶ *Ustav republike Srbije, Jezik i pismo, Član 10.*

http://www.slistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf (preuzeto 18.07.2014)

²⁹⁷ *Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama.* (Službeni Glasnik RS. br. 30/2010)

Čl. 8 i 9

(Brisani)

Član 10

Kad se, u skladu sa odredbama ovog zakona tekst ispisuje i latiničkim pismom, tekst na latiničkom pismu ispisuje se posle teksta na ćirilickom pismu, ispod ili desno od njega.“²⁹⁸

Konkretizovanje srpskog jezika i njemu primarnog ćirilicknog pisma ima smisla pri definisanju nacionalnog identiteta ali izbegavanje definisanja latinice kao alternativnog ali punopravnog pisma ima i negativne implikacije. Na ovom mestu još je od značaja napomenuti da su ustav i zakoni okrenuti ka funkcionisanju državnih institucija i da je pravna regulaiva usmerena uglavnom na tu vrstu funkcija. Ipak ne treba zaboraviti da je Narodna biblioteka Srbije iako po imenu narodna (javna) po svojoj funkciji nacionalna biblioteka. Time njene matične funkcije u koje spada i definisanje i kreiranje nacionalnih kataloških pravila dobijaju dodatno na važnosti. Takav položaj stavlja NBS u situaciju da mora da usaglašava vrlo protivrečne zahteve. Sa jedne strane čuvanje nacionalnog indentiteta a sa druge strane širenje kulturne, stručne i naučne razmene sa celim svetom. Po svojoj prirodi to ne bi trebalo da predstavlja protivrečnost ali ono što bi trebalo da predstavlja dar, dva pisma koja se mogu upotrebljavati za isti jezik, često se u praksi pretvara u problem.

Promene uzrokovane istorijskim i političkim dešavanjima mogu se dalje pratiti u promenama u pravopisu srpskog jezika.

Pravopis srpskoga jezika, slično bibliografskim pravilima, često se smatra više standardizovanim nego što to stvarno jeste. Postoji veći broj monografija renomiranih lingvista od kojih se ističu izdanja Matice srpske ali

²⁹⁸ Ibid.

samo pretragom naslova u NBS dobijamo 21 monografiju „Pravopis srpskog jezika“ i 32 monografije „Pravopis srpskoga jezika“²⁹⁹. Stručna javnost, svesna problema, 1997 osniva Odbor za standardizaciju srpskog jezika.

„Odbor za standardizaciju srpskog jezika je zajedničko radno telo njegovih osnivača, koje treba da obezbedi sistematsko normiranje srpskog jezika, s ekavskim i ijekavskim izgovorom, sveobuhvatno i u pojedinostima, i izradu odgovarajućih dokumenata i priručnika, kao i donošenje akata koji bi obezbeđivali prohodnost merodavnih inovacija u normativistici i jezičkoj praksi“.

Osnovan je 12. decembra 1997. godine, u Beogradu.

Osnivači Odbora su:

Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU),

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti (CANU),

Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske (ANURS),

Matica srpska,

Institut za srpski jezik u Beogradu,

filološki fakulteti u Beogradu i Prištini,

filozofski fakulteti u Novom Sadu, Nikšiću, Nišu, Srpskom Sarajevu i Banjoj Luci,

Univerzitet u Kragujevcu,

Srpska književna zadruga u Beogradu“³⁰⁰

Navod preuzet 2014. godine nije više dostupan u navedenom obliku ali je zadržan u tom obliku iz više razloga. U verziji iz 2017. godine³⁰¹ ne postoji definicija odbora data u 2014. godini iako su ciljevi i struktura organizacije, nepromenjeni, dati kroz pojedine detaljnije definisane članove. Drugo, odbor i danas ne postoji kao zasebno telo već predstavlja zajedničku aktivnost navedenih institucija odnivača. Od izuzetnog značaja je i uočiti da postoji promena elektronskog dokumenta od izuzetne važnosti u manje od tri godine.

²⁹⁹ Rezultati pretraživanja naslova iz februara 2017. godine.

³⁰⁰ Пројекат Растко, Електронска библиотека српске културе. *Одбор за стандардизацију српског језика*. Доступно преко: http://www.rastko.org.rs/filologija/odbor/sporazum-potpisnici_c.html (preuzeto 18.07.2014)

³⁰¹ Пројекат Растко, Електронска библиотека српске културе. *Одбор за стандардизацију српског језика*. Доступно преко: https://www.rastko.rs/filologija/odbor/sporazum-potpisnici_c.html (preuzeto 20.02.2017)

Odbor sačinjen od ovako renomiranih osnivača trebao da ima velik uticaj na sve činioce koji donose odluke ali često prolazi nezapaženo da taj odbor nema nikakvu stvarnu juridistickiju već samo savetodavnu funkciju. Dodatno, slični odbori ali sa drugim pogledima se sasvim slobodno formiraju i 2002. godine se formira Nacionalno veće za srpski jezik i pismo.

„Nacionalno veće za srpski jezik i pismo je po svojoj definiciji zajedničko stručno telo osnovano 5. decembra 2002, a utemeljilo ga je stotinak ustanova - kulturnih, naučnih, društvenih, obrazovnih i drugih - sa ciljem društvene i tehničke standardizacije primene srpskog jezika i pisma u lokalnom i međunarodnom okruženju.

Pravno lice postaje članom Nacionalnog veća potpisivanjem Povelje o srpskom jeziku i pismu u XXI veku, koja predstavlja društveni sporazum o kulturnim standardima naziva našeg jezika, njegovog pisma, kao i ravnopravnosti dva narečja - ekavskog i ijekavskog (pogledati tekst Povelje u dodatku)

Između ostalih, utemeljujuće članice Nacionalnog veća su: Srpska pravoslavna crkva, Kongres srpskog ujedinjenja, Vukova zadužbina, Projekat Rastko - Biblioteka srpske kulture na Internetu, Jugoslovensko udruženje za multimediju, stručna informatička grupa „Naše pismo“, Udruženje za zaštitu ćirilice srpskog jezika „Ćirilica“, Akademska inicijativa - Beograd, Srpsko arheološko društvo, Srpsko biološko društvo, Slavističko društvo Srbije, Srpsko društvo za naučnu fantastiku, Foto-savez Jugoslavije, nekoliko fakulteta i stotinak drugih ustanova iz Srbije - Crne Gore i inostranstva.”³⁰²

Na prvi pogled dva udruženja izgledaju veoma slično i čine ga renomirane institucije sa velikim uticajem, ali iza površne sličnosti leže dijametralno suprotni ciljevi. Da bi se uočila razlika dovoljno je pročitati kratku povelju Nacionalnog veća za srpski jezik i pismo:

„POVELJA O SRPSKOM JEZIKU I PISMU U XXI VEKU

³⁰² Национално веће за српски језик и писмо. Dostupno preko: <http://www.jezik.org/> (preuzeto 18.07.2014)

Polazeći od potrebe da se u XXI veku standardizuje primena srpskog jezika i pisma u kulturnom, tehnološkom, obrazovnom, državnom, privrednom i svakom drugom javnom i službenom pogledu,

MI - ovde potpisane ustanove, udruženja, preduzeća i zajednice -

potpisujemo i prihvatamo ova načela budućeg ujedinjavanja srpskog kulturnog prostora:

1. Jezik srpskog naroda zove se srpski, bez obzira kako ga nazivaju nove etnokulturne grupe ili politički pokreti.
2. Standardno pismo srpskog naroda je ćirilica, čime se ukida privremeni društveni nered izazvan korišćenjem dva pisma.
3. Srpski jezik ima ijekavski i ekavski oblik kao ravnopravne u službenoj i javnoj upotrebi.

Svako kulturno, informatičko, tehničko, društveno i drugo rešenje mora da polazi od ovih premisa da bi dobilo opštu društvenu potvrdu i upotrebu.

Takođe, potpisnici ove Povelje ovim utemeljuju zajednicu pod nazivom Nacionalno veće za srpski jezik i pismo, koje će preko pojedinačnih poduhvata pomoći primenu navedenih načela u svim delovima srpskog kulturnog okruženja.

5. (22) decembar 2002.

Beograd - Banja Luka - Cetinje - Novi Sad - Herceg-Novi - Sarajevo - Niš „³⁰³

U povelji, kao što se može videti u 2. članu dominira neskrivena netrpeljivost prema latinici. Ono što se ne vidi na prvi pogled je to da javno mnjenje, ali naučni i stručni kadar stiče generalnu sliku o celom problemu u zavisnosti od takvih faktora kao što su pripadnost određenim društveno-političkim krugovima ili ekonomsko-marketinške sposobnosti organizacija koje stoje iza njih.

Ipak eminentni stručnjaci uspevaju da zadrže svoj stručnu integritet i da relno sagledavaju stvarno stanje. to se može uočiti kroz uvodna poglavlja Pravopisa srpskoga jezika Matice srpske iz 1994. i 2013. godine:

³⁰³ Национално веће за српски језик и писмо. *Повеља о српском језику и писму у XXI веку*. Dostupno preko: <http://www.jezik.org/dokumenti/povelja.html> (preuzeto 18.07.2014)

„Pismo

Naši školski programi premalo pažnje posvećuju pismu, njegovoj istoriji i službi. Da bi se to koliko-toliko nadomestilo, poglavlje o pismu u ovom priručniku ne ograničava se na normativne obrasce, nego izlaže ono što treba da uđe u opšta znanja pripadnika kulture koja je zasnovana na delu slovenskih prvoučitelja Ćirila i Metodija ili koja njihovo delo priznaje kao svoju bitnu sastavnicu. Ta znanja spadaju u obrazovni minimum za ljude koji teže svestranijem humanističkom obrazovanju i koji priznaju dvoazbučnost kao realnost svog kulturnog sveta, istovremeno slovenskog i evropskog - bez obzira na to daju li u ličnoj upotrebi prednost ćirilici ili latinici.”³⁰⁴

Da bi se uočilo stvarno delovanje različitih faktora uputno je uporediti isti pasus različitih izdanja gde se uočava formalno prilagođavanje političkoj korektnosti prikazanog vremena ali uz ipak sačuvanu suštinu.

„I. pismo

1.

Osnov savremene evropske pismenosti čine tri pisma – grčko, latinsko ili latiničko (latinica) i ćirilsko ili ćiršinko (ćirilica). Ćirilica je, no važnosti, prvo i osnovno srpsko pismo, od sedamdesetih godina XX veka zapostavljena, marginalizovana i zapuštena, od potiskivanja u službenoj i javnoj upotrebi do umetničke stagnacije. Ona u srpskoj tradiciji ima i nespornu simboličku funkciju i zato je opravdana njena favorizacija u službenoj, javnoj, prosvetnoj i kulturnoj delatnosti. Noviji kulturnoistorijski i politički razvoj, vezan pre svega za skoro jednoipovekovno srpsko-hrvatsko jezičko zajedništvo (sedamdesetak godina i državno), iz kojeg je nastalo bogato srpsko nasleđe pisano odnosno štampano latinicom (naravno, delom i starije od tog perioda), potom savremene potrebe kulture i nauke i komunikacije (s dominacijom latiničkih kultura) - učinili su da sigurno vladanje latinicom i u pisanju srpskim jezikom postane naša svakodnevna potreba. Takav, istina redak, suživot dvaju pisama, za nas s jedino prihvatljivim redosledom savladavanja i prioriteto upotrebe - ćirilica pa latinica,

³⁰⁴ Пешикан, Митар, Јован Јерковић, и Мато Пижурица, прир. *Правопис српскога језика*. (Нови Сад: Матица српска, 1994.), стр. 17

verujemo, ne može biti štetan po srpsku kulturu sve dotle dok ćirilica ne bi zaista bila egzistencijalno ugrožena.”³⁰⁵

Kao što se može uočiti izneti stavovi idu od „dvoazbučnost kao realnost svog kulturnog sveta, istovremeno slovenskog i evropskog“ do „Takav, istina redak, suživot dvaju pisama, za nas s jedino prihvatljivim redosledom savladavanja i prioriteto upotrebe - ćirilica pa latinica, verujemo, ne može biti štetan po srpsku kulturu sve dotle dok ćirilica ne bi zaista bila egzistencijalno ugrožena.“. Iako formalno definišu ćirilicu kao „jedino“ srpsko pismo, jasno se prihvata upotreba latinice.

Takva vrsta pritiska da ćirilica bude isključivo upotrebno pismo srpskog jezika dovodi do toga da se ona upotrebljava i u onim tekstovima i publikacijama u koje nužno obiluju latiničnim navodima. To vodi ka pomenutom mešanju ćirilice i latinice u samim izvorima. U to spadaju navodi vlastitih imena stranih autora, citati na jeziku i pismu izvora³⁰⁶ i često obilje anglicizma. Pravopis srpskog jezika, bez većih razlika u izdanjima, praktično dopušta mešanje ćirilice i latinice samo u retkim slučajevima:

“XI. PRILAGOĐENO PISANJE IMENA IZ STRANIH ŽIVIH JEZIKA (TRANSKRIPCIIJA)

Načelni pristup

195. U pisanju tuđih vlastitih imena u našem standardnom jeziku primenjuju ce dva postupka: prilagođeno pisanje (primenljivo i u ćirilici i u latinici) i izvorno pisanje (primenljivo u latinici).“³⁰⁷

Kada se sa načelnog pristupa pređe na konkretne slučajeve pojava latinične grafije³⁰⁸ u ćiriličnom pismu se svodi na sledeće:

³⁰⁵ Пешикан, Митар, Јован Јерковић, и Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*. (Нови Сад: Матица српска, 2013.), str. 17

³⁰⁶ Vrlo često nužni za naučne i stručne časopise.

³⁰⁷ Пешикан, Митар, Јован Јерковић, и Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*. (Нови Сад: Матица српска, 2013.), str. 171

³⁰⁸ Postoje izuzeci od navedenog pravila dati u delu koji se odnosi na skraćenice u koje spadaju simboli SI sistema, akronimi i sl.

“ a. Izuzetno ce i u ćirilćkom tekstu poneko ime moųe navesti i u izvornoj latinici. To je, ipak, samo izuzetan postupak, poput onog kad iz stilskih razloga u naųem tekstu ostavimo neprevedenu stranu reć ili izraz (npr. lat. sui generis, fr. c'est la vie). Na zadrųavanje strane grafije katkad je autor prinuđen time što nije uspeo da sazna kako je treba proćitati i preozvućiti, kao u ovom primeru: Među imenima upisani su i neki Wuyts i Bayzew, a Wuyts-ovo ime ponavlja ce i kasnije.”³⁰⁹

Stilski razlozi za upotrebu stranih reći nisu jedini koji postoje. U tekstovima sa znaćajnim pozivanjem na naućnu i strućnu terminologiju u kojoj nesumljivo dominiraju anglicizmi u najvećoj meri, transkripcija lićnih imena samo je mali deo problema. Tu vrstu problema najlakųe je uoćiti u oblasti raćunarstva i informatike. U priređenom magistarskom radu „Izgovor i pisanje raćunarskih anglicizama u srpskom jeziku” Sonja Filipović detaljno razrađuje tu temu. Kao i većina filologa, autorka se diskretno osvrnula na realno stanje:

“ ... Osim toga, u srpskom jeziku paralelno se koriste dva pisma, ćirilćno i latinićno...”³¹⁰

U svom radu autorka je detaljno prikazala pojavne oblike i razvrstala ih u sledeće grupe:

“ Anglicizmi su razvrstani u grupe prema grafoloćkim specifićnostima koje pokazuju:

- 1) anglicizmi napisani kao engleski modeli,
- 2) anglicizmi napisani kao hibridni grafoloćki oblici (engleski + srpski element),
- 3) anglicizmi obeleųeni dodatnim tipograćkim znacima,
- 4) anglicizmi napisani prema prilagođenom srpskom izgovoru,
- 5) anglicizmi sa flektivnim sufiksima.”³¹¹

³⁰⁹ Пешиќан, Митар, Јован Јерковић, и Мато Пијурница, *Правонис српскога језика*. (Нови Сад: Матица српска, 2013.), str. 172

³¹⁰ Filipović, Sonja. *Izgovor i pisanje raćunarskih anglicizama u srpskom jeziku*. (Beograd: Zaduzbina Andrejević, 2005), str. 77

³¹¹ Ibid., str. 78

U svom radu, autorka je pokazala značajan obim anglicizma pri tome trudeći se da zadrži neutralan odnos prema pitanju u kojoj su meri nužni. U nekom smislu izabrala je lakši put time što se opredelila da piše svoju monografiju latinicom. Izbor ćirilica ili latinica nije uvek ostavljen nekad sa pravom a nekad ne, autorima ili njihovim izdavačima.

Problem je najlakše prikazati kroz karakteristične primere. U Prilogu 4. koji prikazuje stranu udžbenika računarstva i informatike³¹² Zavoda za udžbenike na kojoj je markirana latinična grafija. Strana je izabrana kao instruktivna po kriterijumima raznolikosti vrste termina prikazanih latinicom ali ne i po količini. U tom kontekstu stranice sa programskim kodom (koji je uvek dat latinicom) često po obimu nose prevagu latinice nad ćirilicom. Na prikazanoj strani su zastupljene skoro sve grupe anglicizma prethodno navedene. Racionalnost korišćenja latiničnog pisma, u toj i sličnim oblastima, se nameće. Posebno zabrinjava što su navedeni primeri udžbenici što ima dalekosežne posledice na sistem u celini. Ekstrapolacija problema na dnevne listove i internet³¹³ ne može se postaviti kao pravilo bez detaljnih studija, ali ne priznavanje i ne reagovanje na postojanje problema vodi do vrlo zabrinjavajućih primera. U elektronskoj verziji časopisa Blic navodi se da za završni ispit za učenike osmog razreda 2012. godine prema uputstvu Ministarstvo prosvete nalaže:

“Đacima se kao greška neće računati ni mešanje ćirilice i latinice”³¹⁴

Uputstvo Ministarstva prosvete navodno je dato tokom obuke za pregledače testova u Čačku. Možda je sam događaj pod znakom pitanja ali

³¹² Клем, Никола. *Рачунарство и информатика : за први разред средње школе*. (Београд : Завод за уџбенике, 2006)

³¹³ Bez obzira što se u ovom trenutku samo mali deo kataligizuje, iz ranije navedenih razloga, ta kategorija predstavlja najbrojniji korpus elektronskih izvora.

³¹⁴ Blic. *Đacima se kao greška neće računati ni mešanje ћirilice i latinice*. Dostupno preko: <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/djacima-se-kao-greska-nece-racunati-ni-mesanje-cirilice-i-latinice/s771q92> (preuzeto 21.02.2017)

problem je očigledno stvaran na svim nivoima. Takođe problem koji je ovde prikriven je da ukoliko bi se biblioteka opredelila da datu stranu katalogizira³¹⁵ naslov koji je ovde dat namerno izmešan latinicom i ćirilicom, automatskim prevođenjem na jedno od dva pisma gubi svoju snažno izraženu poentu.

Da se problem ne zavšava na osnovnim i srednjem školama možemo videti u primeru Edicije „Tehničke nauke – udžbenici“ koji je već naveden u radu “Argumenti za neophodnost revizije nacionalnih kataloških pravila”:

“Koliko je taj problem složen može se videti i na primeru Edicije „Tehničke nauke – udžbenici“ izdavača Fakulteta tehničkih nauka iz Novog Sada. U želji da sa jedne strane odgovore nacionalnom interesu i da objavljuju na ćirilici i one publikacije koje su pisane latinicom iz osećaja potrebe autora i urednika za adekvatnim izražavanjem u naučno-tehničkoj terminologiji, imaju korice, naslovnu stranu, preliminarne strane i kolofon na ćirilici.”³¹⁶

Da u kompletnoj zbunjenosti izdavača nisu strani ni obrnuti slučajevi može se videti na primeru udžbenika “Rodić, Boško. *Poslovni informacioni sistemi* (Beograd : Fakultet za poslovnu informatiku, 2003)” kod koga se mogu uočiti korice date u latiničnom pismu dok su naslovna strana i tekst udžbenika na ćirilici.

Problemi mešanja ili izbora, ćirilicnog i latiničnog pisma osim u formatima ispisa i nesusaglašenosti teksta i podataka o izdanju, datih od strane izdavača, mogu se zapaziti u izborima prikaza oblika ličnih imena.

Tabela 9. Alternativni i varijantni oblici ličnih imena je pregledno dato sumiranje COBISS interpretacije nacionalnih kataloških pravila koja se primenjuju u NBS.

³¹⁵ Arhiviranje a time i katalogizacija fonda dnevnih novina u Srbiji je načelno i postavljeno kao zadatak NBS a razlozi zašto to nije moguće u potpunosti su ekonomska i kadrovski što je već objašnjeno.

³¹⁶ Slavnić, Srđan, “Argumenti za neophodnost revizije nacionalnih kataloških pravila”, *Beleznica*, God. 13, br. 23, 2011. str. 39-40

Tabela 9 Alternativni i varijantni oblici ličnih imena

Publikacija na srpskom jeziku	Strano latinično ime
700_1 fonetska transkripcija (ćir.)	Вајлд, Оскар 1854–1900
900_3 etimološki obilik (lat.)	Wilde, Oscar 1854–1900
900_9 drugi oblici (ćir.)	Уајлд, Оскар 1854–1900
Publikacija na srpskom jeziku	Strano ćirilično ime
700_1 etimološki oblik (strana ćir.)	Ломоносов, Михаил Васильевич 1711–1765
900_3 transliteracija na latinicu	Lomonosov, Mihail Vasil'evič 1711–1765
900_9 fonetska transkripcija (ćir.)	Ломоносов, Михаил Васильевич 1711–1765
Publikacija na stranoj latinici	Strano latinično ime
700_1 etimološki obilik (lat.)	Wilde, Oscar 1854–1900
900_4 fonetska transkripcija (ćir.)	Вајлд, Оскар 1854–1900
900_9 drugi oblici (ćir.)	Уајлд, Оскар 1854–1900
Publikacija na stranoj latinici	Strano ćirilično ime
700_1 transliteracija na latinicu	Lomonosov, Mihail Vasil'evič 1711–1765
900_4 etimološki oblik (strana ćir.)	Ломоносов, Михаил Васильевич 1711–1765
900_9 fonetska transkripcija (ćir.)	Ломоносов, Михаил Васильевич 1711–1765
Publikacija na stranoj ćirilici	Strano ćirilično ime
700_1 etimološki oblik (strana ćir.)	Ломоносов, Михаил Васильевич 1711–1765
900_3 transliteracija na latinicu	Lomonosov, Mihail Vasil'evič 1711–1765
900_9 fonetska transkripcija (ćir.)	Ломоносов, Михаил Васильевич 1711–1765
Publikacija na stranoj ćirilici	Strano latinično ime
700_1 fonetska transkripcija (ćir.)	Вајлд, Оскар 1854–1900
900_3 etimološki obilik (lat.)	Wilde, Oscar 1854–1900
900_9 drugi oblici (ćir.)	Уајлд, Оскар 1854–1900
Normativni oblici za imena domaćih autora	
Publikacija na srpskom jeziku	
700_1 etimološki obilik (ćir.)	Андрић, Иво 1892–1975
Publikacija na stranoj latinici	
700_1 etimološki obilik (lat.)	Andrić, Ivo 1892–1975
900_9 drugi oblici (lat.)	Andric, Ivo 1892–1975
Publikacija na stranoj ćirilici	
700_1 etimološki obilik (ćir.)	Андрић, Иво 1892–1975
900_9 drugi oblici (lat.)	Andrič, Ivo 1892–1975

U tabeli su prikazane različite kombinacije domaćih i stranih personalnih imena u domaćim i stranim knjigama na ćirilici i latinici. Brojevi polja 700 i 900 prikazuju usvojeni i neusvojeni oblik odrednice a indikatori od _1 do _9 različite oblike (etimološki, transkripciju, transliteraciju ali i oblike sa dvostrukim prezimenom i dr.). Pri tome neophodno je naglasiti nekoliko stvari.

Do 2014. godine u upotrebi³¹⁷ je bila varijanta COBISS 2 koja nije podržavala unikat kodne strane pa je konačni prikaz³¹⁸ zavisio od prethodno popunjenih polja za jezik i pismo teksta i/ili naslovne strane. U COBISS 3 verziji prikaz odgovara unosu do automatske konverzije izbora jezika u OPAC³¹⁹. Pri tome značajno je napomenuti da na primer Narodna biblioteka Srbije i Univerzitetska biblioteka "Svetozar Marković" su izabrale različite oblike kao usvojene i nesvojene. UBSM je izabrala etimološki oblik imena za strane autore kao usvojeno odrednicu.

Iz svega što je prethodno navedenog, ne može se negirati neophodnost upotrebe dva pisma u srpskom jeziku. Jedino racionalno rešenje za problem mešanja ćirilice i latinice na nivou zapisa je koristiti za sva područja opisa pismo bibliografskog izvora³²⁰.

To znači da se sva polja bibliografskog opisa za jedan zapis ispisuju pismom izvora. Sa prihvatnjem realnog stanja da se srpski jezik ravnopravno služi sa dva pisma to ne ruši koncept standarda ni za ona područja opisa koja se ispisuju jezikom i pismom nacionalne agencije prihvatanjem realnosti dva pisama istog jezika. Dodatno, neophodno je podvući da je sam standard tolerantan i da skoro na svakom mestu dodaje izuzetno često ponovljenu sintagmu "... kad god je to izvodljivo, ...". Prihvatanje tako jednostavnog pravila bi unifikovalo zapise u odnosu na pismo koje se koristi. Dodatno ta vrsta unifikacije bi olakšala automatsko prebacivanje s pisma na pismo omogućeno svim većim bibliotečko-informacionim sistemima, bez potrebe za unosom specifičnih diakritičkih znakova za izdvajanje pojedinih delova teksta ispisanih drugim pismom. Nije moguće tvrditi da su time razrešeni svi problemi, naročito kada su u pitanju druga pisma kao što su arapsko, kinesko itd., ali je

³¹⁷ Misli se u NBS jer prelazak sa verzije na verziju nije bio istovren za sve biblioteke u mreži ni generalno ni u Srbiji.

³¹⁸ Bilo kao format prikaza na nekom termilu ili štampanja na nekom izlaznom uređaju.

³¹⁹ OPAC - online public access catalog; mrežni javno dostupni katalog.

³²⁰ Ovo se odnosi specifično na ćirilicu i latinicu pismo ne na druga pisma kao što je arapsko, kinesko, japansko i sl. koja se za sada transliterišu na latinicu pismo.

očigledno rešenje za najveći korpus anglosaksonskih, evropskih i bibliotečkih izvora sa područja bivše Jugoslavije.

Osim pitanja upotrebe oba pisma od značaja su i sve druge promene pravopisa. Pre približno destak godina pri pisanju udvojenih ženskih prezimena odvojenih crticom promenje postupak i prezimena se razdvajaju bez crtice.

“95. – б. За удвојена женска презимена (по роду и по удаји, понекад и трострука), најцелисходније применити исти поступак – о д в о ј е н о писање: Олга Петровић Којић (Олги Петровић Којић итд.), Аница Савић Ребац, Ксенија Марицки Гаћански (Ксенији Марицки Гаћански), Нада Ђурица Марковић (Наде Ђурица Марковић, Нади Ђурици Марковић итд.), Љубица Поповић Бјелица (Љубици Поповић Бјелици итд.).”³²¹

Iako je pojave lakše uočiti kroz primere za sistem BISRS su od većeg značaja implikacije tih pojava od samog čina izuzimanja crtice. Kada se za neke primere iz navoda Pravopisa napravi pretraga u COBISS-u dobijamo sledeće rezultete:

AU=Maricki-Gađanski, Ksenija* → 95

AU=Maricki Gađanski, Ksenija* → 108

ili

Поповић-Бјелица, Љубица* → 45

Поповић Бјелица, Љубица* → 1

Ono što se iz prikazanih rezultata može zaključiti da svaka promena pravopisa koja se implementira u sistem kataloga, osim prihvatanja sadašnjeg stanja, zahteva i redakciju svih prethodnih zapisa rađenih po prethodnoj verziji pravopisa. Bez diskusije o stvarnim ekonomskim i kadrovskim mogućnostima kontinuirane revizije zapisa biblioteka u Srbiji, uključujući i NBS, što ne bi bilo

³²¹ Пешикан, Митар, Јован Јерковић, и Мато Пижурица, *Правопис српскога језика*. Измењено и допуњено екавско изд., 3 изд. (Нови Сад: Матица српска, 2016.), str. 84

bez osnova, možemo zapaziti da period izmene koji zahteva sama promena pravopisa se dodaje periodu izmene i revizije u BISRS-u. Pri tome izmene pravopisa se ne završavaju na reviziji, već utiču i na strukturiranje normativne baze podataka ličnih imena. Lična imena formirana u skladu sa pravopisom vode se i u brojnim ličnim dokumentima autora iz Srbije, što takođe ne može biti, ili bar ne bi trebalo biti zanemareno pri izboru načina upotrebe.

Ne treba zaboraviti da čak i "Pravopis" Matice srpske iako sigurno najvažniji dokument nije sam po sebi obavezujući. Ako se setimo primera nezavršene redakcije samih naziva tipova građe kao što su audio snimak u audio zapis i video snimak u video zapis, po pravopisu bi bilo ispravano video-zapis. Zbog čestih izmena pravopisa i lektori u pojedinim slučajevima daju prednost uspostavljenoj stručnoj terminologiji pa su u prevodu Objedinjenog izdanja ISBD standarda zadržani termini audio zapis i video zapis.

Bibliotečka i uže kataloška regulativa sprovedena kroz brojna dokumenta (zakone, standarde, uputstva, zaključke komisija) i odluke redaktora u pojedinim bibliografskim bazama ili izdvojenim katalozima su konvencije. Konvencije zasnovane na logici struke ali i tradiciji kataloga. Ključno mesto u tom stalnom usaglašavanju postojećih i novih elemenata pretstavljaju nacionalna kataloška pravila. U neophodnom formiranju novih nacionalnih pravila mora se uz puno uvažavanje važećeg pravopisa voditi računa i o svim ograničenjima i naročito trajanju ciklusa realizovanja izmena u pravopisu. Problem mešanja ćiriličnog i latiničnog pisma, na svim nivoima, iziskuje snažan pritisak stručne javnosti na priznavanje realnog stanja. A to je, da iako ćirilica ima neosporni primat kao prvo pismo srpskog jezika, da je upotreba latince legalna i vrlo često opravdana. Izbegavanje mešanja ćirilice i latinice u istom tekstu, biranjem adekvatnijeg pisma za dato delo ili publikaciju, ne može se zahtevati, jer predstavlja činjenično stanje, ali BISRS uz sve svoje osnovne funkcije, mora makar delom imati i obrazovnu funkciju. Mešanje ćirilice i latinice u zapisu je jednostavnije razrešiti jer bibliotečki standardi

dopuštaju upotrebu oba pisma i logično se nameće prihvatanje i primena pravila “Koristiti za sva područja opisa pismo bibliografskog izvora.”.

5.2. Digitalizacija i dostupnost sadržaja

Proces digitalizacije kao jedan od bitnih faktora razvoja IT, koji sam po sebi predstavlja temu mnogih naučnih i stručnih radova, na ovom mestu ima zadatak da odgovori na pitanje koje se s pravom može postaviti:

Da li priča o elektronskim izvorima i njihovom značaju ima osnovu kada se pogleda realno stanje u fondovima, i disproporcija od 4-5.000 elektronskih izvora u masi od preko 1.000.000³²² zapisa u lokalnoj bazi podataka NBS? Čak i sa proširenjem od preko 20.000 audio, video i drugih zapisa na digitalnim nosiocima (CD, DVD, BR i sl.) procenat se neznatno podiže sa 5 promila na 2 procenta. Postoje brojni razlozi za takvo stanje od kojih su neki navedeni u ranijim poglavljima ali važnost teme zahteva sumiranje tih razloga na jednom mestu.

Prvo, neophodno je uzeti u obzir ekonomske i kadrovske mogućnosti BISRS, koje se i bez detaljne analize mogu uočiti u već pomenutom procentu biblioteka koje nemaju elektronske kataloge. Takođe i Zakon o izmenama i dopunama Zakona o budžetskom sistemu („Sl. Glasnik RS“ br. 108/13) u velikoj meri ograničava mogućnosti zapošljavanja novih kadrova za prikupljanje i obradu novih oblika bibliotečko-informacione građe i izvora u koji spada i sadržaj internet domena Republike Srbije kao i formiranje digitalnih zbirki. Ograničenja te vrste po svojoj prirodi ne ulaze u oblast bibliotekarstva ali nužno ograničavaju mogućnosti BISRS da pozitivne trendove digitalizacije u svetu sprovedu i kod nas u punoj meri. To je veoma jak razlog da se rezultati prikazani kroz sadržaj kataloga ne prihvate kao krajna već kao početna tačka u definisanju stvarnih potreba i budućnosti digitalizacije u Srbiji.

Digitalizacija se najčešće kao pojam koristi u užem smislu:

³²² Podatak je preuzet iz pristupne maske onlajn pretrage kataloga NBS.

„Digitalizacija je proces prevođenja jednog objekta, slike, zvuka, dokumenta ili signala (obično analognog) u digitalni oblik. Rezultat ovog procesa je digitalni objekat, tj. digitalna slika za objekat, ili digitalna forma za signal. Bukvalno gledano, digitalizacija predstavlja beleženje analognog signala u digitalnom obliku. Što bi za dokument značilo da slika objekta prati vizuelni identitet, okvire i strukturu samog objekta.“³²³

U posmatranju uticaja digitalizacije na BISRS neophodno je pojmom digitalizacija obuhvatiti i sakupljanje digitalne građe³²⁴, formiranje digitalnih biblioteka kao i onlajn časopisa koji moraju predstavljati deo bibliotečkih fondova. Koji deo tog potencijala će realno biti uvršten zavisi od mnogih faktora. Nabavnom politkom pojedinačnih biblioteka, njihovim ekonomskim i kadrovskim mogućnostima, kao i statusom kopirajta svakog pojedinačnog izvora.

Tehnički problemi procesa digitalizacije u užem smislu sa razvojem IT postaju sve manji. Sa druge strane sve veća dostupnost u tehnološkom smislu elektronskih izvora potencira probleme autorskih prava i kopirajta³²⁵. Krajnje neravnopravna borba između korporacijskih vlasnika prava i zastupnika javnog domena direktno odlučuje o ulozi biblioteka koja se neminovno menja. BISRS kao i druge biblioteke i bibliotečki sistemi u svetu po svojoj prirodi opšteg dobra moraju biti dostupne javnosti ali i pridržavati se svih pozitivnih pravnih normi. Ciljevi postavljeni u okviru projekta i2010 Komisije Evropske unije i dalje mogu poslužiti kao vodič:

"Da bi se ovo postiglo Evropska komisija je identifikovala tri ključne oblasti u okviru kojih treba delovati:

- Digitalizacija analognih zbirki za njihovu širu upotrebu u informacionom društvu.
- Onlajn dostupnost, preduslov da građani, istraživači i kompanije najoptimalnije iskoriste informacije.

³²³ <https://sr.wikipedia.org/wiki/Digitalizacija>

³²⁴ Elektronskih izvora koji su formirani u digitalnom obliku.

³²⁵ Autorskim pravima se često prevodi termin „copyright“ što odgovara korporacijama koje uglavnom kupuju od autora prava i prenose na sebe pa se time diskretno prikriva činjenica da to nisu ista prava.

- Očuvanje i memorisanje, kako bi se budućim generacijama omogućio pristup digitalnom materijalu i sprečio gubitak dragocene građe.³²⁶

Digitalne biblioteke nisu više projekti već realnost. Biblioteka Europeana, nastala udruživanjem Fondacije Europeana i velikog broja kulturnih institucija iz Evrope među kojima je i NBS, sadrži 54,165,848³²⁷ umetničkih dela, objekata, knjiga, video i audio izvora. U pristupnoj masi pretraživača Europeane daje se podatak da sadrži preko 1.000.000 dokumenata punog teksta što je približno broj svih katalogiziranih jedinica, svih tipova građe, u elektronskom katalogu NBS.

Digitalne kolekcije Kongresne biblioteke (Library of Congress)³²⁸ otvorene su za javnost od 1994. godine i preko podataka datih u pretraživaču³²⁹ nudi preko 2.000.000 dokumenta u online formatima³³⁰.

Za sve nacionalne biblioteke i druge biblioteke od značaja kreiranje digitalnih biblioteka kao integralnih delova klasičnih postaje standard. Trend se pomera ka objedinjavanju i prikupljanju elektronskih izvora po širim kriterijumima, kako sadržinskim tako i formalnim. Kao primer Kongresna biblioteka uz svoje značajne digitalne kolekcije pokrenula je, uz podršku Uneska, projekat Svetska digitalna biblioteka (World Digital Library - WDL). U njoj se mogu naći elektronski izvori poreklom iz 193 zemlje³³¹.

Rast broja elektronskih publikacija dostupnih kroz digitalne biblioteke dovodi u žižu pitanja pretrage i pristupa. Većina biblioteka uključujući Kongresnu biblioteku i NBS opredelila se za povezivanje elektronskih publikacija linkovima sa izvorima koji su digitalizovani. To je racionalan

³²⁶ i2010: DIGITALNE biblioteke. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, God. 8, br. 1, 2006, str. 70.

³²⁷ Podatak je preuzet sa pristupne strane Biblioteke Europeane marta 2017. godine. Dostupno na: <http://www.europeana.eu/portal>.

³²⁸ Dostupno na: <https://www.loc.gov/collections/>.

³²⁹ Dostupno na: <https://www.loc.gov/search/?q>.

³³⁰ Zbirni naslov koji objedinjuje slike, pdf dokumente, web strane, online tekstove, audio i video formate.

³³¹ Podatak je preuzet sa pristupne strane Svetske digitalne biblioteke marta 2017. godine. Dostupno na: <https://www.wdl.org/en/>.

pristup koji ima stručna ali i ekonomska opravdanja. Ono što tu predstavlja problem je da se na nivou sistema tu sukobljavaju dve logike, obe sa veoma jakim razlozima.

Sa jedne strane to je realna praksa koja zahteva znatna ulaganja u prikupljanje i digitalizaciju izvora sa, za potrebe pretrage, racionalnim povezivanjem sa izvorom koja ne zahteva novu katalogizaciju.

Sa druge strane realnost je da je digitalizacijom nekog izvora fond obogaćen novom manifestacijom istog dela a po pravilima katalogizacije³³² to predstavljaju dva različita izvora koji se klasifikuju na različite načine i koji objektivno mogu biti korišćeni istovremeno. Negativna strana ovog pristupa je da iako je čvrsto ukorenjen u bibliotečkoj regulativi, zahteva dodatna ulaganja sredstava, kadrova i vremena u katalogizaciju digitalizovanih prnova. Takva ulaganja u ovom trenutku izgledaju neracionalna čak i za Kongresnu biblioteku a pogotovo za biblioteke u Srbiji.

Takva situacija, osim što nas vraća na revizuju, tj. formiranje novih nacionalnih kataloških pravila, znatno povećava važnost odluka koje se moraju donositi na sistemskom nivou. Uz priznavanje realnog stanja da ekonomski faktori u ovom trenutku diktiraju zanemarivanje kataloških pravila mora se napraviti napor ka usklađivanju te dve realnosti. Trend koji se logički nameće je prelazak sa katalogizacije manifestacije na katalogizaciju dela ali sa dotadnim opisom postojećih formata, kako elektronskih tako i fizičkih, vezanih sa jedinicama u fondu. Jedinice u fondu takođe mogu biti na fizičkim lokacijama materijalnih izvora (štampane građe) kao i na lokacijama elektronskih adresa u daljinskom pristupu.

Druga oblast delovanja identifikovana od strane Evropske komisije kao prioritet predstavlja onlajn dostupnost. Onlajn dostupnost se u ovom smislu odnosi na i naučne informacije dostupne kroz onlajn stručne časopise. Kao što je više puta napomenuto tehničke specifičnosti sve manje pretstavljaju problem u

³³² Na ovom mestu se misli na bibliografske standarde i nacionalnu katalošku praksu koji su po tom pitanju usklađeni.

bilo kom aspektu primene IT, ali olakšan pristup povećava redundaciju izvora nabavke. Takvo stanje, neprihvatljivo opet sa ekonomske strane, vodi ka novim vidovima udruživanja biblioteka.

“Konzorcijum biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku (KoBSON) je novi oblik organizovanja biblioteka Srbije. Inicijativu za formiranje Konzorcijuma su pokrenule novembra 2001. vodeće naučne biblioteke u Srbiji:

...

Osnovni ciljevi udruživanja su:

- optimizovana nabavka stranih naučnih informacija
- prelazak sa papirnih izdanja na elektronska
- unapređenje pristupa elektronskim informacijama
- promocija domaćeg naučnog izdavaštva³³³

Takav racionalan postupak omogućava prístup bibliotekama u BISRS dodatnom fondu čiji je obim se znatno uvećava na dnevnom nivou. Postavljeno pitanje da li se mogu smatrati fondom elektronski izvori koji nisu fizički na serverima biblioteke i dalje ostaje otvoreno. U tehničkom smislu dupliranje dostupnog sadržaja drugih učesnika uglavnom više ne predstavlja problem i formiranje “mirror” sajtova je jedan od standardnih postupaka. Suština problema koji se javlja su modusi pristupa. Pod modusima pristupa u ovom kontekstu se misli na to da li je dostupan puni tekst³³⁴ ili reklamni deo³³⁵, da li se direkto pristupa sadržaju ili linku³³⁶ i pod kojim uslovima³³⁷.

Kobinatorika mogućih modusa je složena i zavisi sa jedne strane od autorskih i prava kopirajta, a sa druge strana od politike i mogućnosti

³³³ Podatak je preuzet sa pristupne strane Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku, marta 2017. godine. Dostupno na: http://kobson.nb.rs/kobson/o_konzorcijumu.1.html

³³⁴ Misli se na izvor u svom punom obimu bez obzira da li je to tekst, audio, video ili neki drugi sadržaj.

³³⁵ Apstrakt, trejler ili neka druga informacija o izvoru.

³³⁶ Ili što jako često seriji linkova koji na svom kraju mogu ali i ne moraju imati početno ponuđeni sadržaj.

³³⁷ Da li je izvor u otvorenom pristupu ili se mora platiti za pristup, direktno ili prethodnim nabavkom pristupnih kodova.

institucija da obezbede puni pristup ponuđenim elektronskim izvorima. U monetarno orijentisanom ekonomskom sistemu sadašnjeg društava ne mogu zanemariti autorska i prava kopirajta organizacija koje publikuju izvore, ali se mora imati u vidu i pravo na informaciju. Inicijalno autorska prava su i uvedena u cilju balansiranja ekonomske koristi autora i slobodne upotrebe u javnom domenu:

“Da bi se podstaklo stvaranje i distribucija novih dela, autorska prava garantuju autorima niz ekskluzivnih prava u ograničenom vremenskom periodu, nakon čega delo postaje slobodno za upotrebu za sve (tj. prelazi u "javni domen"). Omogućavajući im ekonomsku korist od svojih kreacija, autorska prava obezbeđuju autorima podsticaj da stvaraju, objavljuju, i šire kreativne i originalne radove.”³³⁸

Pravo na informaciju osim što postaje sastavni deo ljudskih prava pruža onim društvima koja se izbore za njegov bolji položaj, prednost u okruženju savremnog IT društava. Rešavanje modusa pristupa elektronskim izvorima u velikoj meri će određivati mesto i ulogu savremene biblioteke u svetu a time BISRS.

Uloga biblioteka se menja i nesumljivo će se menjati značajno u periodu koji nastupa ali neki inicijalni principi kao što je očuvanje i memorisanje bibliotečke građe u cilju da se se budućim generacijama omogućio pristup neophodnom znanju ostaje okosnica biblioteka kakav god one oblik poprimile. Više se ne postavlja pitanje učešća digitalizacije u nastavi već samo koji obim će nove IT imati u tom procesu:

³³⁸ “To encourage the creation and distribution of new works, copyright law grants to creators a set of exclusive rights for a limited period of time, after which the work becomes free for everyone to use (i.e., it enters the “public domain”). By enabling them to benefit economically from their creations, copyright provides authors with an incentive to create, publish, and disseminate creative and original works.” Hirtle, Peter B., Emily Hudson, and Andrew T. Kenyon. *Copyright and Cultural Institutions: Guidelines for Digitization for US Libraries*. Ithaca , New York: Cornell University Library. 2009. Str 4.

„Сходно променама у свету, Национални просветни савет усвојио је Смернице за унапређивање информационо-комуникационих технологија у образовању,¹ документ у којем је наглашена потреба за осавремењивањем процеса наставе, за развојем различитих врста писмености 21. века и дигитализације у настави, односно, шире гледано, за успешном интеграцијом дигитализације у наставу.“³³⁹

Jedan od najvažnijih oblika digitalizacije implementiran u BISRS pretstavlja digitalna kopija obaveznog primerka. Primenjena u svom punom zakonskom obimu, digitalizaciju usmerava samo u pravcu zaštite izvora koji za sada ne postoje elektronskom obliku a sa principijelnom težnjom da “svi” izvori budu dostupni na zahtev, preko bilo kog oblika računara, tableta, telefona, terminala i sl. Naravno pravna, ekonomska i pa čak i fizička zaštita izvora moraju biti regulisane i, što je izgleda mnogo teže, međusobno usaglašeni. Ono što se u tom komplikovanom preklapanju procesa često previđa je da u sada već jasnoj masi elektronskih izvora, potencijalnih i stvarno dostupnih, mora postajati dobar sistem katalogizacije izvora. U fondu NBS od preko milion fizičkih jedinica, pogrešno umetnuta knjiga u smeštaju po signaturi smatra se izgubljenom³⁴⁰. I uz neporedivo bolje mogućnosti pretraživanja elektronskih izvora u memorijskim jedinicima gde se čuvaju masa ponuđenih izvora nekatalogiziran ili loše katalogiziran izvor se može smatrati izgubljenim.

„Dakle, u informatičkom društvu odabir postaje važniji od obskrbe.“³⁴¹

Digitalizacija kao izdvojen proces, sam mnogo zavisi od toga kako će se razvijati zakonska regulativa u oblasti kopirajta. Promene na tom polju mnogo

³³⁹ Огњен Ковачевић, Наташа Михаиловић, и Катарина Стаменић-Станојевић. *Приручник за примену дигитализованих историјских извора у настави*. Београд: Народна библиотека Србије, 2016. str. 12.

³⁴⁰ Практични проблеми ревизије фонда у овом тренутку реално омогућају само периодичне ревизије, ограничених делова фонда. Уз забрану запошљавања то значи да свака таква ревизија се спроводи на рачун неког другог редовног посла запослених.

³⁴¹ Nejbít, Džon. *Megatrendovi : deset novih smjerova razvoja koji mijenjaju naš život*. Zagreb : Globus, 1985. str. 32

će dublje i značajnije uticati na proces digitalizacije nego tehnička rešenja koja će neminovno biti sve bolja, racionalnija i verovatno elegantnija.

Osim pitanja kopirajta koji će preko procesa digitalizacije uticati na BISRS, od izuzetnog značaja predstavlja u teorijskom i praktičnom smislu revizija definicije bibliotečkih fondova. Ukoliko se ispušta zakonska obaveza dostavljanja digitalne kopije od 2011 sve štampane publikacije bi trebale da imaju svog digitalnog parnjaka a ogromni projekti digitalizacije kako u svetu tako i kod nas, brže ili sporije, bi trebalo da retrospektivno nadoknade ranije uvrštenu građu. Taj trend vodi ka tome da svi izvori u nekom trenutku bi trebali da postoje u digitalnoj formi a štampani i drugi oblici samo potrebi³⁴². Šta od toga će biti bibliotečki fond, zavisi od mnogih strateških ali i ekonomskih odluka. Takođe, kao što je u ranijim delovima disertacije pokazano, od vrste građe i izvora uvrštenih u fond zavisi i dalji razvoj kataloških pravila koja se odnose na njih.

“Први талас дигиталних хуманистичких наука крајем деведесетих година прошлог века и почетком 21. века био је превасходно усредсређен на велике пројекте дигитализације и успостављање технолошке инфраструктуре, док је садашњи други талас дигиталне хуманистике, који се може назвати „дигитална хуманистика 2.0“, дубоко генеративан.“ (Schnapp and Presner 2009)³⁴³

Zaključak koji se nameće je da proces digitalizacije u svom najširem opsegu značanja, sa svojim osnovnim produktom, elektronskim izvorima ne menja samo osnovne principe u bibliotekarstvu, menja civilizacijske norme. Iz ugla kataloške obrade tih izvora, to nacionalnim kataloškim pravilima, kao normativnoj osnovi, nameće da u svojim budućim oblicima mora da uz poštovanje međunarodnih bibliografskih standarda vodi računa o tome da i sami standardi trebaju određene periode vremena kako bi se prilagodili

³⁴² Uključujući u potrebu i muzejske primerke, pogotovo stare i retke knjige.

³⁴³ Вранеш, Александра. “Дигитална хуманистика” У *Дигиталне библиотеке и дигитални архиви*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић. стр 15-23. Београд : Филолошки факултет, 2015. стр. 18

promenama. Odluke koje se budu donosile o ulozi biblioteka će uticati na vrstu i obim fondova koji će joj realno pripadati ali i obratno. Fondovi koji realno budu dostupni bibliotekama i modusi njihovog korišćenja će direktno uticati na ulogu biblioteka u sadašnjem i vremenu koje dolazi.

5.3. Web 2.0 – Biblioteka 2.0

Početak i kraj prikazanih ciklusa promena u bibliotečkoj regulativi, izazvanih razvojem IT, predstavljaju potrebe korisnika. Koncept Web 2.0 i primena tog koncepta u bibliotekastvu, izražena kroz termine biblioteka 2.0 i bibliotekar 2.0, predstvalja trenutni presek novih potreba korisnika u jednom periodu promena.

„Koncept Web 2.0 je nastao u pokušaju da se identifikuju koncepti, metode i tehnologije koje izdvajaju najuspešnije organizacije koje posluju putem Intereneta od konkurencije (O’Reilly, 2005).“³⁴⁴

Široka upotreba pojma od trenutka njegovog pojavljivanja, daje širinu mogućih definicija ali neke ključne karakteristike se mogu izdvojiti.

Masovno učešće korisnika kroz različite socijalne mreže uz upotrebu blogova i foruma. Masovno učešće ne označava samo povećan broj korisnika već i aktivnu ulogu korisnika u kreiranju sadržaja i personalizovanu razmenu informacija.

Uključivanje novih softveriskih tehnologija koje to omogućuju, kao što su SaaS³⁴⁵ omogućuju lakši i autorizovani pristup ponuđenim sadržajima. To se odnosi, kako na olakšanu nabavku softvera, tako i na olakšanu upotrebu softvera, koja u isto vreme pruža sve više mogućnosti i postaje sve intuitivnija.

Kombinacija prethodnih faktora omogućila je potpuno nove koncepcije i prakse. Personalizacija pristupa i razmena informacija u oba smera (korisnik i web sadržaj) su omogućili označavanje sadržaja od interesa od strane korisnika i time formirali nov sistem klasifikacije, folskonomiju, socijalno ili zajedničko označavanje ili indeksiranje (tagovanje).

³⁴⁴ Sofronijević, Adam. “Web 2.0 i bibliotekarstvo u Srbiji: šansa za razvoj ili nepoznanica” *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, God. 9, br. 1, (2007)[št. 2008], str. 16.

³⁴⁵ SaaS - Software as a service; Softver kao servis.

“Jasno, svaka od tehnologija pomenutih iznad u Web 2.0 – RSS³⁴⁶, Wikis, blogovanje, personalizacija, podcasting, striming mediji, rejting, upozorenja, folksonomije, označavanje, softver za društveno umrežavanje, i ostalo – može biti korisna u poslovnom, institucionalnom ili društvenom okruženju i može biti nametnuta ili uvedena od strane biblioteke.”³⁴⁷

Promene, nastale sa uvođenjem koncepta Web 2.0 i pogodnostima koje nosi u oblasti bibliotekarstva, se ne unose samo novim sadržajem dostupnim preko interneta već i promenama navika korisnika. Nove generacije korisnika odrasle u ovakvom okruženju sada sa punim pravom očekuju i od biblioteka iste pogodnosti.

“Termin Biblioteka 2.0 prvi je promovisao Majkl Kejsi (Michael Casey) putem svog bloga LibraryCrunch (wiki/Library_2.0). Ovaj termin treba da označi potpunu inovaciju bibliotečkih usluga, što je i sugerisano brojevima 2.0.”³⁴⁸

Usluga korisnika kao prva funkcija i smisao čuvanja bibliotečkog blaga, u ekonomski okrenutom društvu, pomera težište inicijalno željene uloge biblioteka sa obrazovne, kulturne i naučne na ekonomsku.

“Biblioteke nisu među prvima ispratile promene u poslovanju, koje su nastupile devedesetih godina dvadesetog veka. Logično, usled svoje neprofitne prirode one su među poslednjima počele da uvode promene. Organizaciona struktura pruža nam dobar primer za ovo. Funkcionalna organizaciona struktura se i danas vrlo često sreće u bibliotekama, posebno u manje razvijenim zemljama. Biblioteke razvijenih zemalja učinile su neka unapređenja na ovom polju, ali i najsofisticiranije biblioteke današnjice imaju organizacionu strukturu karakterističnu za profitne poslovne sisteme sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka.”³⁴⁹

³⁴⁶ RSS - Rich Site Summary predstavlja Web format metapodataka koji omogućava serviranje prethodno izabranih sajtova.

³⁴⁷ Ebram, Stiven. “Web 2.0, Biblioteka 2.0 i Bibliotekar 2.0: priprema za 2.0 Svet”. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, God. 9, br. 1 (2007)[št. 2008], str. 115.

³⁴⁸ Sofronijević, Adam. “Web 2.0 i bibliotekarstvo u Srbiji: šansa za razvoj ili nepoznanica” *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, God. 9, br. 1, (2007)[št. 2008], str. 20.

³⁴⁹ Ibid., str. 16.

U tom kontekstu uloga biblioteka, od izuzetnog značaja za društvo u celini, ne bi se smela u potpunosti prepustiti trenutnim trendovima društva u razvoju. Neophodno je sagledati i negativne efekte takvih trendova uz potpuno priznavanje evolucionarnog napretka društva u celini kao rezultata razvoja IT tehnologija.

“Biblioteka 2.0 diskurs je eksplicitan u zahtevu za novim nadležnostima, posebno u smislu sposobnosti ili svojstva da deluje u kontekstu digitalnih i društvenih medija. Doduše postoji znatno manje rasprave o željenim praktičnim rezultatima. Sa tačke gledišta nadležnosti, tom pristupu može se prigovoriti da je zasnovan na olakšavajućoj ulozi tehničkih i društvenih veština bez dubljeg razmatranja šta bi trebalo da bude rezultat Bibliotekarstva 2.0.

Kao zaključak, rezultati ovog istraživanja su pokazali da se ideje bibliotekara o njihovim poželjnim, budućim veštinama odnose na rad i kretanje po Internetu, i da je potrebno da budu otvoreni za interakciju sa korisnicima na Internetu. Ali, u isto vreme rezultati pokazuju da je predstava Bibliotekara 2.0 čvrsto usidrena u tradicionalnim osnovnim vrednostima i nadležnostima bibliotekarstva.”³⁵⁰

U vremenu temeljnih promena teško je striktno definisati koje su to osnovne vrednosti koje biblioteka mora da sačuva u procesu prihvatanja novih. Harrison i Beenham u knjizi “The Basics of Librarianship” su izdvojili četiri grupa funkcija koje bi savremene javne biblioteke morale da ispune:

“1. Obrazovanje

Da podstakne i obezbedi sredstva za razvoj individue/grupe na svim nivoima obrazovnih mogućnosti.

³⁵⁰ “The Library 2.0 discourse has been explicit about a demand for new competences especially in the first sense as abilities or capacities to act in the context of digital and social media. There has been, however, considerably less discussion about desired practical outcomes. From the point of view of competence, the approach may be argued to be biased towards the facilitating role of technical and social skills without in-depth consideration of what is the supposed outcome of Librarianship 2.0.

In conclusion, the results of this research showed that librarians’ ideas of their desirable future skills relate to operating and navigating on the Internet, and they should be open to interaction with the users on the Internet. But at the same time the results show that the notion of Librarian 2.0 is firmly anchored in the traditional core values and competences of librarianship.” Huvila, Isto, Kim Holmberg, Maria Kronqvist-Berg, Outi Nivakoski, and Gunilla Widén. “What is Librarian 2.0—New competencies or interactive relations? A library professional viewpoint”. *Journal of Librarianship and Information Science*, Vol. 45, iss. 3, (2013): pg. 204.

2. Informacije

Da pruži korisniku brz pristup tačnoj informaciji u punom opsegu ljudskog znanja.

3. Kultura

Da bude glavni centar kulturnog života i da aktivno promoviše učešće i poštovanje svih umetnosti.

4. Odmor i rekreacija

Da igra pozitivnu ulogu u podsticanju aktivnog korišćenja slobodnog vremena i rekreacije.”³⁵¹

Za očekivanje je da u redefinisaju uloga biblioteka bude učinjen napor ka očuvanju osnovnih vrednosti uz prihvatanje novih. U tom procesu neophodno je prihvatiti činjenicu da zahtevi korisnika, iako prioritet, moraju biti kanalisani kroz mogućnosti pojedinih biblioteka i sistema u celini.

Kada se sumiraju uticaji direktnih i posrednih faktora razvoja IT na BISRS najvažniji problemi koji su se iskristalisali na teorijskom nivou su:

- (re)definisanje bibliotečkog fonda,
- modusi pristupa fondu,
- izbor da li će se katalogizirati i klasifikovati delo ili manifestacija, kako za fond tako i za moduse pristupa,

Svaka izmena bibliotečke regulative, na bilo kom nivou³⁵², bez jasnog načelnog opredeljenja za rešenje svakog od navedenih problema predstavljala samo privremenu meru sa često kontra efektom na duge staze.

Bibliotečki fond formiran bilo kojim klasičnim vidom nabavke kao što su obavezni primerak, poklon, razmena i kupovina predstavlja osnovu svake

³⁵¹ “1. *Education*

To foster and provide means for the development of the individual/group at all levels of educational ability.

2. *Information*

To give the user quick access to accurate information over the whole range of human knowledge.

3. *Culture*

To be a chief centre for cultural life and to actively promote participation and appreciation of all the arts.

4. *Leisure and recreation*

To play a positive part in encouraging an active use of leisure and recreational time.”

Harrison C.; Beenham, R. (1985) *The Basics of Librarianship*. 2nd ed. - London : Clive Bingley. str. 2-3

³⁵² Nivo međunarodnih standarda, nacionalne kataloške prakse i implementacije u neki onblajn bibliotečko-informacioni sistem.

biblioteke. Elektronski izvori na više načina remete klasičnu shemu bibliotečkog izvora sa svojom signaturom smeštaja gde se čuva ili izlaže.

Prvo elektronski izvori u daljinskom pristupu nisu izvorno³⁵³ fizički na serverima biblioteka i dosadašnji rezultati pokazuju izuzetno mali procenat dostupnosti istih posle samo nekoliko godina. Iako je za očekivati da proces bekapovanja elektronskih izvora u daljinskom pristupu bude sve jednostavniji, racionalniji i jeftiniji, povećanje broja potencijalnih izvora na mreži koji svojim sadržajem mogu i trebaju da budu u fondovima biblioteke raste eksponencijalno. Selekcija i bekap elektronskih izvora u daljinskom pristupu i principi po kojima će se obavljati moraju biti jasno defenisani pri tome usaglašavajući potrebe i težnje biblioteka sa njihovim realnim ekonomskim i kadrovskim mogućnostima. Iz sadržaja internet domena R. Srbije, koji je uvršten u bibliotečko-informacionu građu i izvore u Zakonu o bibliotečko-informacionoj delatnosti, nužno je praviti selekciju u skladu sa realnim mogućnostima sistema.

Drugo zaštita obaveznog primerka i digitalizacija postojećih neelektronskih izvora formira dodatni dragoceni fond koji zbog različitih prikazanih procesa nije pretraživ ili ne pod istim uslovima³⁵⁴ kao i ostatak "redovnog" fonda. U obilju materijala koji postoji onaj koji nije pretraživ na racionalana način može se smatrati izgubljenim.

Treće podaci o trajnosti medijuma za elektronske izvore u direktnom pristupu pokazuju da veći deo tog fonda više nije realno u upotrebi. Započet proces čuvanja tog dela fonda prebacivanjem na za to predviđene savremenije memorijske jedinice³⁵⁵ je pozitivan trend ali takođe ima svoje implikacije. Sa jedne strane stvara se novi sadržaj (manifestacija), koja može u tom obiliku biti upotrebljiva ali i ne mora. Npr. računarske igre kao sastavni deo fonda

³⁵³ Ukoliko biblioteka ne napravi kopije ili mirror sajtove za koje je neophodno obezbediti hardver, softver, dozvole za prava kopiranja i kadrove da sve to urade.

³⁵⁴ Na ovom mestu se pod uslovima misli na zapis formiran po standardima u skladu sa nacionalnom kataloškom praksom a ne uslove korišćenja koji se regulišu propisima vezanim za kopiranje.

³⁵⁵ Uglavnom hard diskove i eventualno nove medije sa dužim vekom trajanja.

elektronskih izvora ne dozvoljavaju (tehnički) tu vrstu bekapa zbog zaštite ugrađene u same medije³⁵⁶. Sa druge strane to menja ulogu biblioteke u muzeji koji sada praktično čuva hardver³⁵⁷ memorijskih jedinaca bez realne upotrebne vrednosti³⁵⁸.

Kada se procene realne mogućnosti BISRS i donesu odluke koji deo potencijalog fonda se može tretirati kao realan za normalno funkcionisanje sistema, dolazi do drugog problema snažno izraženog kod elektronskih izvora. To su modusi pristupa. Jedna od prvo navedenih osobina elektronskih saržaja je izuzetno lako umnožavanje bez ikakvog gubitka kvaliteta. Iznesana knjiga iz biblioteke se može kopirati ili skenirati, ali racio uloženog truda i kvaliteta kopije će više nego pravna zaštita čuvati knjigu od umnožavnja. "Copy" elektronskog izvora koji je jednom u rukama korisnika daje praktično u sekundi identičnu kopiju izvora. Pravni i tehnički problemi zaštite će se sigurno rešavati, možda ne potpuno, ali sigurno većim delom van institucija BISRS, i rešenja donesena, kako u međunarodnoj zajednici tako i u Srbiji će morati da budu ispoštovana. Ali jedan deo odluka će ostati u domenu BISRS i pojedinanih biblioteka u sistemu. Tekstovi i drugi sadžaji koji u nekom trenutku biće dostupni javnom domenu³⁵⁹. Trend biblioteke van zidova³⁶⁰ koji će nesumljivo jačati sa promenjenim navikama korisnika u mnogo čemu će oblikovati mesto i ulogu biblioteka u izmenjenom IT razvijenom društvu. Teško je predvideti pun opseg promena, ali u prvom trenutku je ključni elemenat da li će i pod kojim uslovima biblioteka pružati puni tekst, audio, video ili neki drugi sadržaj ili

³⁵⁶ Ovde se misli na softversku zaštitu koja se može određenim softverom prevazići ali do dodatno produbljuju probleme kopirajta.

³⁵⁷ Slobodno se može pretpostaviti da više ni jedan primerak flopi diska od 5 in. nije realno upotrebljiv a sa svakom godinom taj spisak se priširuje na sledeće faze razvoja memorijskih jedinaca. Za detalje videti Prilog 3.

³⁵⁸ Upotrebna vrednost u smislu prvobitne namene i upotrebljivosti sadržaja a ostaje ili se stiče vrednost kao artefakta jednog vremena.

³⁵⁹ Iako u ovom trenutku obeshrabrujuće dužina autorskih prava koja se različitim zemljama u Evropi i Americi proteže okvirno između 50 i 100 godina od smrti autora se može pod pritiskom javnosti smanjiti ali i sa tim ogromnim zaostatom svake godine se oslobađaju nova dela za javni domen.

³⁶⁰ Misli se na dostupnost elektronskih izvora biblioteka na mreži bez obzira na korišćeni hardver (umreženi računar, tablet ili telefon).

samo podatak o njemu u vidu zapisa. Rešavanje problema metapodaka i često problem trgovine metapodacima, kao i pristupu punim sadržajima, će biti od ključnog značaja za redefiniciju fondova. Taj problem se može zapaziti u sistemima kao što je KoBSON koji, iako u sastavu BISRS ipak predstavlja sistem za sebe. Iako nesumljivo elektronski izvori, članci iz ponuđenih časopisa u sistemu KoBSON se ne mogu tretirati kao deo fonda dokle god postoje tehnički i pravni problemi da u bilo kom trenutku budu korišteni od strane biblioteke a to znači da budu na serverima biblioteke.

Smeštaja podataka u cilju bekapovanja više ne predstavlja realni problem ali funcionisanje jednog sistema u okviru drugog (KoBSON u okviru BISRS) praktično podiže na kvadrat probleme modusa pristupa. Izvorno, časopis koji se nalazi u sistemu KoBSON, prema svom opredeljenju, može ponuditi članak (elektronski izvor) u otvorenom pristupu ili se mora platiti za pristup, direktno ili prethodnim nabavkom pristupnih kodova. Ono što se ovde postavlja kao pitanje da li biblioteka u BISRS, koja ovde pretstavlja korisnika, samo prosleđuje kao posrednik moduse časopisa ili sad postupa po svojim. Složen problem se legalno razrešava različitim pravnim rešenjima svih učesnika u procesu, ali ono što je za sistem katalogizacije od značaja je da svi problemi moraju biti rešeni kako bi se zapis izrađen za elektronski izvor mogao vezati za njegovu stvarnu lokaciju.

Uz racionalnu pretpostavku da je razrešavanje ovih problema, što predstavlja proces koji se dinamički odvija i u ovom trenutku, u interesu svih učesnika, i da to obezbeđuje stvarnu dostupnost izvora, odluka da li katalogizirati delo ili manifestaciju postaje još značajnija. U ovom trenutku međunarodni standardi klasifikacije i nacionalna kataloška praksa nalažu da se za svaku manifestaciju radi jedinstveni zapis. Postepena inklinacija ka katalogizaciji dela se već može zapaziti kroz praksu vezivanja digitalizovanih izvora za građu koja je digitalizovana, linkom ka elektronskom izvoru. Slobodna procena autora je, da u ovom trenutku razlozi za to više leže u organizacionim i kadrovskim mogućnostima, nego u opredeljenju za

preoblikovanje sistema. Ista logika se može primeniti i na digitalna kopiju obaveznog primerka štampanih publikacija, uz dodatno ograničenje da je dostupnost tim dokumentima ograničena u zavisnosti od opredeljenja izdavača. Za njih se u ovom trenutku ne primenjuje povezivanje linkom ali nesumljivo predstavljaju isto delo u elektronskom i štampanom obliku i definitivno u fizičkom pristupu biblioteke.

Za one elektronske izvore koji su u javnom domenu, što znači potunu dostupnost, standardno je da su ponuđeni u obilju formata (pdf, doc, txt, itd.). Ukoliko bi bili prevaziđeni svi prethodno navedeni problemi, po sadašnjem sistemu katalogizacije bi bila obaveza biblioteka da se svaki format katalogizuje kao izdvojena manifestacija. Prelazak na katalogizaciju dela umesto manifestacije se čini kao logičan korak napred.

Presek trenutnog stanja, dat kroz koncepte Web 2.0 i Biblioteka 2.0 predstavlja samo uvod u lik stvari koje dolaze. Semantički Web, Internet stvari i računarstvo u oblaku su tehnologije koje će nesumljivo svaka iz svog ugla menjati sve već navedeno. Semantički Web će uticati na načine pretrage, Internet stvari na nove sadržaje budućih fondova biblioteke a računarstvo u oblaku na tehnologije pristupa i čuvanja podataka.

“Iako biblioteke, koje žele da sprovedu ove nove, mrežno opredeljene, usluge bogate podacima, mogu imati koristi od mogućnosti da traže rešenja izvan tradicionalnih, internih, IT rešenja za hosting i podršku platforme, često se pri tome nađu u situaciji da je jedan skup komplikacija zamenjen za drugi. Nove faktore koje treba razmotriti prilikom vrednovanja provajdera u okruženju tehnologije oblaka uključuju bezbednost, poverljivost i privatnost, zakonsku odgovornost i organizacionu stabilnost.”³⁶¹

³⁶¹ “Although libraries seeking to implement these new data-rich and networkcentric services can benefit from being able to look outside traditional in-house IT solutions for hosting and platform support, they often find themselves exchanging one set of complications for another. New factors to be considered when evaluating a cloud-based service provider include security, confidentiality and privacy, legal liability, and organizational stability.” Mitchell, Erik T. *Cloud-Based Services for Your Library*. Vol. 22. American Library Association, 2013. str. 12

U osvrtu na uticaj novih tehnologija Mitchel daje pošteno zapažanje da u tim dinamičnim promenama jedan set komplikacija se zamenjuje drugim. Najšire sagledavanje trenutnog stanja u bibliotekarstvu kao nauči nameće snažnu paralelu sa procesima zapaženim u savremenoj evolutivnoj biologiji poznatim kao „Hipoteza Crvene Kraljice“.

Hipotezu je inicijalno postavio Leigh Van Valen (1935-2010) pokušavajući da prikaže da je za opstanak vrste (stajanje u mestu) neophodno da se stalno razvija u okruženju kompeticije (predatora i parazita) koja i sama evoluira. Pojam je preuzeo iz romana Lewis Carroll-a „Through the Looking Glass“ u kome Alisa jureći Crvenu Kraljicu primećuje:

„Draga moja, ovde moramo trčati koliko god možemo brzo, samo da bi ostali u mestu. I ako želiš bilo gde da stigneš, moraš trčati duplo brže od toga.“

Princip Crvene Kraljice je apstraktan, ali voma dobro prikazuje položaj bibliotekarstva u IT okruženju. Iako, u ovom procesu ne postoji mogućnost da se zastane za trenutak, neophodno sagledati širu sliku i napraviti napor ka sistemskim rešenjima. To nije nova ideja i to je proces koji se kontinuirano odigrava. Ono što je novo je neophodnost da se napravi revizija izvornih i osnovnih postavki kataloga u skladu logikom informacionih sistema, ali i sa potrebama bibliotekarstva kao struke.

Smernice razvoja novog modela kataloga BISRS

Sistem kataloga u svom sadašnjem obliku nije u mogućnosti da isprati sve promene IT razvoja, a ni promene standarda proistekle iz njega. Nov model sistema kataloga ne može biti delo jednog autora, već ozbiljana revizija svih postojećih principa od strane svih učesnika u procesu. Ipak, moguće dati neke smernice na osnovu analize dosadašnjeg razvoja i preseka sadašnjeg stanja.

Kao racionalan pristup rešavanju svih prikazanih problema nameću se sledeće smernice:

- Kreiranje novih kataloških pravila i uspostavljanje institucija kontrole na nivou BISRS,
- uspostaviti modularnu strukturu sistema, i
- polako smanjivati ulogu materijalnog opisa u korist sadržinske obrade sa istovremenim povećanjem onlajn dostupnosti sadržaja.

Razlozi za neophodnost kreiranja novih kataloških pravila dati su detaljno u poglavlju 2.1. Na ovom mestu je samo potrebno dodati da za uvođenje i kasnije sprovođenje istih je neophodno i formiranje institucija kontrole na nivou BISRS. U ovom trenutku postoje različite komisije u okviru VBS-a, BDS-a i stručni redaktori koji imaju jedan deo njihovih ingerencija u matičnim bibliotekama, ali kao što je pokazano obrada se u pojedinim elementima radi različito čak i u različitim odeljenjima jedne institucije kao što je NBS.

Ukoliko bi se institucije kontrole (komisije za katalogizaciju i klasifikaciju) uspostavile na nivou BISRS i dalje bi morali da imamo u vidu da u sistemu postoje biblioteke sa različitim ciljevima (javne, univerzitieske, specijalne itd.), i sa različitim softverom u upotrebi, ali bi usaglašenjem zajedničkih potreba³⁶² bilo u velikoj meri olakšano preuzimanje zapisa i međubibliotečka pozajmnica. Takođe treba imati u vidu da različiti bibliotečki softver nužno mora da međusobnu konverziju zapisa podigne sa 41% kompatibilnosti na 100% ili što bliže toj cifri. Centralizovanje institucija kontrole ne isključuje postojanje i rad komisija koje sad postoje, ali je nužno međusobno uskladiti njihove zaključke koji se sprovede u istom sistemu. S obzirom na složenost pokazanog uticaja IT bilo bi poželjno da u radu takvih komisija učestvuju svi relevantni subjekti kao što su matične biblioteke, univerzitet,

³⁶² Potrebe diktiraju rešenja pri tumačenju ili formiranju kataloških pravila. Npr. usvojeni oblik imena stranih autora je u UBSM etimološki dok je u NBS transkribovan.

ministarstvo, SANU i komisije za normiranje srpskog jezika sa svojim najstručnijim kadrom.

Modularna struktura sistema omogućava da se pojedini problemi rešavaju nezavisno jedan od drugog, i svaka izmena u sistemu ne zahteva korekciju kompletnog sistema. Modularnost sistema ne treba se uočavati iz perspektive krajnog korisnika, ali se njeni zametci se mogu zapaziti i u ovom trenutku u strukturi sistema. Najinstruktivniji primer u ovom trenutku može biti baza podataka o izdavačima ISNB agencije.

ISBN je jedan od identifikatora publikacije koji se primenjuje u celom svetu i predstavlja standardni deo opisa. U teoriji, moguće je podatke smeštene u bazu ISNB agencije preuzeti u zapisu COBISRS-a. Takva vrsta povezivanja kod koje bi na ulazu (baza ISBN) bio unet naziv i mesto izdavača, dati strogo formalno, prema pravnoj legislativi, a na izlazu odgovarjući ISNB broj izdavača bi omogućila sledeće. Unošenjem ISBN broja u COBISS zapis, u polju 010 Međunarodni standardni br. knjige, automatski bi bili preuzeti podaci o nazivu izdavača i mestu izdavanja u polja 210 \$a i \$b. S obzirom da se za pojedine veće izdavače, u bazi javlja i više desetina oblika naziva izdavača, takav način unosa bi smanjio redundaciju podataka, povećao tačnost, olakšao ispravke i smanjio rasipanje u procesu pretrage.

Ovo racionalno rešenje integrisano u pravila katalogizacije i softver koji se primenjuje ukida potrebu za opis podataka o izdavaču i definisanje istih u dva nezavisna standarda³⁶³. Kada se pogleda šira slika, može se primetiti da ingerencije većeg broja standarda koji se primenjuju u bibliotekarstvu preklapaju. Jedan broj međunarodnih standarda se bavi opisom građe kao što su ISBD (International Standard Bibliographic Description), AACR (Anglo-American Cataloguing Rules), drugi sadržinskim opisom kao su UDC (Universal Decimal Classification), DDC (Dewey Decimal Classification) ali su u opis izvora uključeni i standardi koji se bave samo nekim aspektom kao što su ISBN (International Standard Book Number), ISSN (International Standard

³⁶³ ISBN i ISBD.

Serial Number) ili DOI (Digital object identifier). Svi prethodno navedni standardi su široko prihvaćeni (iako nijedan nije univerzalno prihvaćen) i definitivno unose red i olakšavaju razmenu informacija između onih učesnika koji ih koriste. Međutim, ako se na njih primene principi logike automatske obrade, i jedna od osnovnih zakonitosti a to je izbegavanje redundancije (nepotrebnog ponavljanja) informacija neophodno je smanjiti je na minimalnu meru. Ono što je bitno naglasiti da preuzimanje podataka iz ISBN baze ne bi narušilo poštovanje ISBD standarda, koji se može koristiti za prikaz rezultata. Praktično time se samo onemogućava da izdavač prijavi jedne podatke ISBN agenciji a druge upiše u publikaciju.

U sistemu COBISS je započet rad na jednom sličnom modulu formiranjem baze normativnih datoteka ličnih imena:

„Године 2008. библиотеке које раде у систему COBISRS.SR, почеле су са означавањем записа који би чинили радну основу за будућу нормативну датотеку личних имена. До сада је означено преко 80.000 записа који ће бити редиговани на основу Упутства за редакцију нормативних записа у бази CONOR.SR.”³⁶⁴

Približno deset godina³⁶⁵ od početka rada na bazi CONOR.SR baza još uvek nije operativna, ali princip je uočen, i prihvaćen mnogo ranije i mnogo šire.

„Broj nedavnih projekata i inicijativa koje su se bavile pitanjem podataka o odgovornosti na ovaj ili onaj način je značajan. Ovde treba pomenuti dve važna trenutne inicijative: Name Authority Cooperative (NACO) i Virtual International Authority File (VIAF).”³⁶⁶

³⁶⁴ Тртовац А. Јединствена одредница личног имена, пракса у узајамном каталогу COBIB.SR. *Библиотекар*. год. LVI, св. 1 (2014), стр. 21

³⁶⁵ Početak rada na formiranju je u periodu između 2003. i 2005. godine ali dokumenti o tome su interni dokumenti instituta Izum iz Ljubljane.

³⁶⁶ „The number of recent projects and initiatives that have addressed the issue of authority control in one way or another is considerable. Two important current initiatives should be mentioned here: The Name Authority Cooperative (NACO) and Virtual International Authority File (VIAF).“ Kaiser, Max, Hans-Jörg Lieder, Kurt Majcen, and Heribert Vallant. "New Ways of Sharing and Using Authority Information." *D-lib Magazine* 9, no. 11 (2003): pg. 2.

Kod nas je kao sredstvo kontrole u većoj upotrebi VIAF (<http://viaf.org/>), koji za tu svrhu ima podršku svih većih nacionalnih biblioteka u svetu. Prednost ujedinjene međunarodne baze tog tipa bi bila u tome da svaka nacija učesnica imala mogućnost da definiše za svoje autore etimološki oblik imena i kao takav bi mogao biti univerzalno prihvaćen.

Modularnost sistema se može manifestovati kako formalno³⁶⁷, tako i sadržinski. Predmetni i stručni katalog, i ako u ovom trenutku predstavljaju samo polja u jedinstvenoj bazi, su produkti rada stručnjaka iz datih stručnih oblasti i rađeni su po svojim zasebnim standardima (pravilima za formiranje predmetnog kataloga i UDC standarda). Svaki modul može i trebalo bi da ima svoje programsko rešenje ali generalna ideja je se elementi sistema rade jedanput i na jednom mestu, a po potrebi preuzimaju na svim ostalim.

U ovom slučaju to bi funkcionisalo na sledeći način: kada se jednom izdavač obrati ISBN agenciji i za svoju publikaciju dobije ISBN broj preuzimanje tog broja daje sve podatke o izdavaču, mestu izdavanja i to u obliku kako je registrovan. U slučaju jedinstvene odrednice ličnog imena, kada se jednom utvrdi autor, njegov etimološki oblik imena bi se preuzimao direktno iz nacionalne članice (početna pretpostavka bi bila da je to nacionalna biblioteka porekla autora) VIFA ili slične kišobran³⁶⁸ organizacije. Pozitivan efekat tako odvojenih modula bi bio u tome da se na jednom mestu, ono koje bi moglo da obezbedi najkvalitetniju obradu datog modula, jedanput to uradi a zatim se preuzima nepromenjen za bilo koju potrebnu funkciju. Osim smanjenja redundancije same obrade smanjio bi se i broj alternativnih oblika koji se dobijaju različitom obradom sada zasebnih činioca.

Smanjivanje uloge materijalnog opisa nije transparentna pojava ali se kroz posmatranje šire slike i pažljivo analiziranje može uočiti čvrsta logika koja nameće taj trend.

³⁶⁷ Prikazano kroz softverske module u lokalnu (normativna datoka ličnih imena) ili eksterno (ISBN baza).

³⁶⁸ Kišobran organizacije, koje objedinjuje više članica učesnica.

Broj publikacija koje ulaze u fondove bibliotečke građe (bibliotečkih izvora) se uvećao ne samo zbog uvećane produkcije, već i zbog uvećane razmene, i najviše zbog digitalizacije koja ima za cilj da sačuva i učini dostupnim sve druge tipove građe. To predstavlja more potencijalnih izvora na usluzi krajnjem korisniku. Ako se stavimo u ulogu krajnjeg korisnika, grubo možemo da podelimo svoju pretragu na dva tipa:

- tačno određenu publikaciju za koju znamo da želimo, i
- određeni za nas značajan sadržaj u bilo kojoj publikaciji koja ga sadrži.

Uz svu detaljnost i predpostavimo pedantnost katalogizatora koji radi po bilo kom od navedenih sistema, svaki izvor će na kraju biti definisan nekim od ključeva³⁶⁹ kao što su ISBN, DOI ili u slučaju NBS to je COBISRS ID³⁷⁰. Svaki od njih vodi direktno do traženog izvora. To sa jedne strane smanjuje potrebu za formalnim opisima, a sa druge strane prenosi težinu pretrage na informacije koje sadrže izvori koji su u trenutku pretrage nepoznati korisniku. Tu vrstu informacije nose sadržinski katalozi – predmetni i stručni. Najčešće korišćeni u uzajmnoj kombinaciji. Sve gore navedeno predstavlja jedan predpostavljeni trend razvoja i ni na koji način ne isključuje i druge potrebe, npr izdanja pojedinih štampara u periodu ... i sl. Pun obim³⁷¹ mogućih informacija o izvorima se ne mora sužavati, već samo smanjivati nepotrebnu obradu istih elemenata više puta, na više mesta. Takođe pokazani trend pomeranja opisa manifestacija ka opisu dela ide u prilog dobijanju na značaju sadržinske obrade.

Ukoliko bi se podržali ponuđeni trendovi, kroz stvarnu realizaciju novih nacionalnih kataloških pravila umesto postojećih višegodišnjih ciklusa (IT promena, standard, praksa, softver, redakcija ...), bilo bi omogućeno ono što se u informacionim naukama zove paralelno procesuiranje. Problem ispravljen u jednom segmentu se automatski prenosi na ostale. Naravno u ovako

³⁶⁹ Ključ u kontekstu terminologije baza podataka za jedinstven identifikator jedinice (u ovom slučaju izvora).

³⁷⁰ Identifikacioni broj zapisa u COBISS sistemu.

³⁷¹ Uz poštovanje različitih potreba koje mogu imati arheografski opisi retkih i starih knjiga, detljnosti specijalnih (stručnih biblioteke) i biblioteka opšteg tipa.

dinamičkim sistemima se ne može očekivati konačno rešenje ali ove i/ili neke druge racionalizacije u procesu restrukturiranja sistema bi mogle da trku sa Crvenom Kraljicom učine znatno ravnopravnijom.

Prihvatanje novih oblika komunikacija je nužnost savremenog vremena ali isto tako i zadržavanje dubine i klasične vrednosti bibliotečkih sadržaja. Tako značajnu vezu je moguće realizovati samo naporom svih činioca u BISRS.

6. Zaključak

Ako se planeta ne pojavljuje

u arhivi, znači da ne postoji!

Zvezdani ratovi: Epizoda II – Napad klonova

Informaciona tehnologija i elektronski izvori kao njeni istaknuti pretstavnici u oblasti bibliotekarstva, dovode u situaciju sve oblasti ljudskog života, a posebno nauke sa kojima dolaze u dodir, da „trče da bi ostali u mestu“. Bibliotekarstvo, i posebno katalozi kao ključni deo, se menjaju svakodnevno održavajući se u toj trci. Te promene, zbog svoje brzine i dubine, više su trenutni odgovor nego sistematsko rešenje. Neke od njih su neposredne, sa trenutnim dejstvom, a neke posredne sa naizgled manjim ali zato dugoročnim uticajem.

Neposredne promene, pojave većeg broja novih tipova elektronskih izvora, u vidu novih medija i formata, direktno su rezultirale promenama u standardima. ISBD standard, kao konkretno odabrani standard prihvaćen u Srbiji, kroz niz svojih revizija pokušava da odgovori na problem, ali učestanost i dubina tih promena u standardu, ruše vertikalnu kompatibilnost samog standarda. Te vrste promena sa svoje strane iziskuju promene u nacionalnim kataloškim pravilima i značajne promene u softveru uzajamnih baza podataka. Nemogućnost BISRS-a da odgovori adekvatno na te promene dovodi ga u situaciju da bira između standarda bibliotečke obrade i standarda mrežnog povezivanja uzajamnih baza podataka. Takav izbor je veoma opasan jer napuštanja standarda struke daje samo privid razrešenih problema koji se time prikrivaju i produbljuju. Detaljna analiza problema i procesa je u nekoj meri pomerila težište sa odnosa standard – bibliografska baza podataka na redefinisane fonda i na trend prelaza sa katalogizacije manifestacije na katalogizaciju dela.

Nedostatak nacionalnih kataloških pravila igra veliku ulogu, kako u genezi problema tako i u mogućem sistemskom rešenju. Tradicionalno bibliotekarstvo, sa bogatom istorijom kataloga, godinama je odgovaralo na sve potrebe kako lokalno tako i u svetu, ali revizije standarda nisu uspele da promene logiku listnih kataloga u logiku uzajamnih baza podataka. Iako formalno listni katalogi više ne egzistiraju³⁷² u sistemu uzajamnih baza podataka ali njihova logika područja opisa i formata ispisa je dominantna. U tom kontekstu, generalno veoma loša situacija nepostojanja nacionalnih kataloških pravila, može se shvatiti i kao prilika za formiranje novih na novim principima.

Posredne promene je teže dokazati ali se ipak mogu uočiti. Pitanje jezika i pisma, na žalost u ovom trenutku, više kao posledica nacionalnih i političkih pogleda na egzistencijalnu stvarnost, nego kao naučno zasnovan problem istorije i prakse upotrebe dva pisma, ima za posledicu mešanje grafija u zabrinjavajućoj meri. Tu vrstu problema nije teško rešiti iz naučno-stručnog ugla bibliotečke regulative ali za očekivati je da nacionalno-politički pogledi odgovornih lica³⁷³ i dalje budu imali svoji težinu bez obzira na stepen objektivnosti.

Takođe od velike važnosti za sva prethodna pitanja ima i nedostatak regulatornih tela sa striktno definisanim delokrugom. Pri tome ne treba zaboraviti da i postojeća regulatorna tela³⁷⁴ imaju samo savetodavnu funkciju. Ukoliko bi došlo do formiranja novih nacionalnih kataloških pravila, pitanje formiranja regulatornih tela, određivanje njihovog delokruga i stepen juridistickije bi takođe moralo da bude uvršteno u proces.

Digitalizacija, dostupnost sadržaja i odnos prema korisniku imaju posredni uticaj zbog toga što se ne mogu kvantifikovati kroz bibliotečku

³⁷² Formalno u smislu da su u sistemu uzajamnih kataloga povezane baze podataka ali to ne isključuje postojanje listnih kataloga (manjih biblioteka) u Srbiji u potpunosti.

³⁷³ Ne treba zaboraviti da odluke u Narodnoj biblioteci Srbije kao matične ustanove donosi upravnik izabran od strane Ministarstva kulture a da ministarstvo takođe mora da potvrdi sve odluke.

³⁷⁴ Komisije za katalogizaciju i klasifikaciju biblioteka i bibliotečkih društava, Odbor za standardizaciju srpskog jezika SANU, i sl.

regulativu ali imaju istovremno i ulogu pokretača svih prethodno navedenih pojava i predstavljaju krajnji cilj dobro osmišljenog sistema. To je mesto gde se zatvara pun krug uzroka i posledica razvoja IT i popularnosti elektronskih izvora. Opasnost leži u tome da se pri ugađanju korisniku, kroz lakoću dostupnosti i brzinu usluga, to često radi na račun kvaliteta informacija unesenih u uzajamne baze podataka. U datom trenutku to zasta daje privremeni rezultat, ali na duge staze vodi ka degradaciji pa čak i kolapsu sistema. Kvalitet kataloga se postiže uspostavljanjem i poštovanjem bibliotečke regulative, a posebno principima formiranja kataloga.

Analiza dosadašnjih promena može ukazati na neke nužne smernice u razvoju bibliotečke regulative. Kao rezultat nameće se revizija izvornih i osnovnih postavki kataloga u skladu sa logikom informacioni sistema ali i sa potrebama bibliotekarstva kao struke. U ovom trenutku modularnost sistema i smanjivanje uloge materijalnog opisa na račun sadržinske obrade imaju najviše smisla. Redefinisanje sistema na tom najvišem nivou, ni u kom slučaju nije jednostavno a još manje zagarantovano.

Ono što je takođe bitno je da težnja da se svi aspekti objedine u jedan jedinstven sistem, je logična i praktična, ali da je neophodno napraviti razliku u objedinjavanju, u onoj tački u kojoj korisnik (bilo kao bibliotekar koji traži lokaciju publikacije u magacinu ili krajnji korisnik koji traži određeno delo u nekoj od biblioteka) pristupa interfejsu sistema, i objedinjenosti ili segmentiranosti strukture sistema. U tom kontekstu bi sistem kataloga, kao jedan od modula bibliotečkog sistema i sam mogao biti struktuiran iz više nezavisnih strukturnih modula. Za korisnike ne treba da postoji razlika u pristupu i načinu korišćenja ali modularnom strukturom sistema bi se rešio jedan deo velikih problema u povezivanju velikih sistema što je razumljivi opšti trend.

7. Literatura

Abecedni imenski katalog. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1947 (štampano 1948)

Agnew, Grace. *Digital Rights Management : a librarian's guide to technology and practise*. Oxford: Chandos Publishing, 2008.

ISBN 1-84334-125-5

Бараћ, Драган. *Право у области књиге*. Београд : Народна библиотека Србије, 2014

ISBN 978-86-7035-319-0

Benbasat, Izak, David K. Goldstein, and Melissa Mead. "The case research strategy in studies of information systems". *MIS Quarterly*, Vol. 11, Iss. 311/3 (1987): pg. 369–386.

DOI 10.2307/248684

Brešar, Tadeja. "Primerjava formatov MARC 21 - UNIMARC - COMARC". *Organizacija znanja*, god 9, br. 3 (2004), str 105-112. Dostupno i na:

http://home.izum.si/cobiss/OZ/2004_3/Html/clanek_04.html (preuzeto 02.06.2016).

DOI: 10.3359/oz0403105

Bridges, Karl. *Beyond the browser : Web 2.0 and librarianship*. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited, an imprint of ABC-CLIO, LLC, 2012.

ISBN 978-1-59158-816-0

Brković, Ljiljana. *Predmetna klasifikacija - Predmetni katalog: rukopis*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1994.

Buzo, Mirlona. *The Conversation of thr Bibliographic Records from the WINISIS Format into the COMARC Format* (Master's thesis). University of Ljubljana, Faculty of Arts, Departament of Library and Information science and Book Studies, Ljubljana. 2012. Dostupno i na: <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=72231&lang=slv> (preuzeto 16.04.2017).

Coeckelbergh, Mark. „Computer games, Education, and the Good Life“. U *Educational Games: Design, Learning and Applications*, str. 323-329. Nova Science Publishers. 2010., Dostupno i na: <http://www.utwente.nl/bms/wijsb/organization/coeckelbergh/publications/34.pdf> (preuzeto 23.05.2014)

ISBN 978-1-60876-692-5

Crawford, Walt and Michael Gorman. *Future Libraries : dreams, madness, and reality*. Chicago [etc.]: American Library Association, 1995.

ISBN 0-8389-0647-8

Ebram, Stiven. "Web 2.0, Biblioteka 2.0 i Bibliotekar 2.0: priprema za 2.0 Svet". *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, God. 9, br. 1 (2007)[št. 2008], str. 113-117.

ISSN 1450-8915

Dostupno i na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=2252 (preuzeto 04.05.2015).

ISSN 1820-1245 (e-izdanje)

Filipović, Sonja. *Izgovor i pisanje racunarskih anglicizama u srpskom jeziku*.

Beograd: Zaduzbina Andrejević, 2005.

ISBN 86-7244-481-7

Gugemos, Verner-Kristijan. "Elektronske knjige". *Godišnjak Biblioteke Matice srpske* (2007) [št. 2008], str. 131-135.

ISSN 0351-3580

Harris, Leslet Ellen. *Licensing Digital Content : a practical guide for librarians*.

Chicago: American Library Association, 2009.

ISBN 978-0-8389-0992-8

Harrison, Colin Thomas, and Rosemary Beenham. *The basics of librarianship*.

London: Bingley, 1985.

Hirtle, Peter B., Emily Hudson, and Andrew T. Kenyon. *Copyright and Cultural Institutions: Guidelines for Digitization for US Libraries*. Ithaca , New York: Cornell

University Library. 2009. Dostupno i na: https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/14142/Hirtle-Copyright_final_RGB_lowres-cover1.%20pdf;jsessionid=C20A00251E8C0B1FE3E11A831A829266?sequence=2 (preuzeto 20.03.2017).

Hopkinson, Alan. "Establishing an E-print Repository : economic issues and practicalities" U *Ekonomska uloga biblioteka u savremenom društvu : zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa održanog u Beogradu od 7. do 9. oktobra 2004.*

godine, urednici Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković. str. 55-63. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta, 2005.

ISBN 86-80267-87-2

Huvila, Isto, Kim Holmberg, Maria Kronqvist-Berg, Outi Nivakoski, and

Gunilla Widén. "What is Librarian 2.0–New competencies or interactive relations? A library professional viewpoint". *Journal of Librarianship and Information Science*, Vol. 45, iss. 3, (2013): pg. 198-205.

DOI 10.1177/0961000613477122

Ињац, Весна. "Пут од националне дигиталне библиотеке ка пројекту "Bibliotheca universalis"" У *Bibliotekarstvo na kraju veka. 3 : [Knjiga i drugi mediji, Menadžment i marketing u bibliotečko-informacionoj delatnosti]* : zbornik radova, Beograd : Bibliotekarsko društvo Srbije, 1999.

Јанчић, Светлана. „Национална каталожка правила”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, год. 5, бр. 1, (2003), стр. 9-24. ISSN 1450-8915 Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=55 (преузето 04.05.2015).
ISSN 1820-1245 (е-издање)

Јанчић, Светлана. "Funkcionalni zahtevi za bibliografske zapise-novi pristup kataloškom konceptu." *Glas biblioteke*, god. 12 (2005): 21-26. Dostupno i na: http://eprints.rclis.org/7654/1/Funkcionalni_zahtevi_za_bibliografske_zapise.pdf. (preuzeto 26.09.2016).

Јовановић, Весна, прев. „i2010: DIGITALNE biblioteke”. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, God. 8, br. 1 (2006): str. 69-82. ISSN 1450-8915, Dostupno i na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1811. (преузето 04.05.2015).
ISSN 1820-1245 (е-изданје)

Kalan, Pavle. *Abecedni imenski katalog*. Ljubljana : Društvo bibliotekarjev Slovenije : Narodna in univerzitetna knjižnica, 1967

Kleining, Gerhard, Harald Witt "The qualitative heuristic approach: A methodology for discovery in psychology and the social sciences". *Forum Qualitative Sozialforschung* [On-line Journal], Vol 1, No 1 (2000) Dostupno na: <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/1-00/1-00kleiningwitt-e.htm> (preuzeto 23.05.2015).
ISSN 1438-5627

Комненић, Слободанка, Љиљана Драгичевић. *Упутство за примену стандарда ISBD(CR)*. Београд : Народна библиотека Србије, 2006

ISBN 86-7035-142-0

Kovacs, Diane and Michael Kovacs. *The Cybrarian's Guide to Developing Successful Internet Programs and Services*. New York [etc.]: Neal-Schuman Publishers, 1997.

ISBN 1-55570-287-2

Kovačević, Ljiljana. „Pozdrav Gutenbergu! - e-publikacije na Internetu i kako ih naći“. *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, God. 3, br. 1, (2001). str. 263-274. ISSN 1450-8915 Dostupno i na: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=162 (preuzeto 04.05.2015).

ISSN 1820-1245 (e-izdanje)

Kuzmanović Jovanović, Ana, Maja Andrijević, Jelena Filipović. *Priručnik iz akademskog pisanja : uputstva i sugestije za izradu seminarskih, naučnih, stručnih radova*. Београд: Čigoja štampa, 2012.

ISBN 978-86-7558-880-1

Lunt, Barry M. "How Long Is Long-Term Data Storage?." In *Archiving Conference*, vol. 2011, no. 1, pp. 29-33. Society for Imaging Science and Technology, 2011.

Miller, William and Rita Pellen, ed. *Adapting to E-books*. London [etc.]: Routledge, 2009.

ISBN 978-0-415-48378-0

Microsoft Računarski rečnik. Prevod 5. izd. Danica Kovačević, Dejan Živković. Београд : CET, 2003.

ISBN 86-7991-169-0

Mihailović, Dobrivoje. *Metodologija naučnih istraživanja* (3. izd). Beograd: Fakultet organizacionih nauka. 2012.

ISBN 978-86-7680-265-4

Minčić-Obradović, Ksenija. *E-books in Academic Libraries*. Oxford [etc.]: Chandos Publishing, 2011.

ISBN 978-1-84334-586-2

Mitchell, Erik T. *Cloud-Based Services for Your Library*. Vol. 22. American Library Association, 2013.

ISBN 978-1-55570-878-8

Nabavna politika. Predlog, [Interni materijal] Narodna biblioteka SR Srbije. Beograd, 197?

Настић, Александра. „Поређење формата MARC 21 - UNIMARC – COMARC“. *Инфотека : часопис за информатику и библиотекарство*, Год. 6, бр. 1/2 (2005), стр. 140-148.

ISSN 1450-9687

Nejzbit, Džon. *Megatrendovi : deset novih smjerova razvoja koji mijenjaju naš život*. Zagreb : Globus, 1985.

Njutn, Hari. *Njutnov rečnik : obuhvata telekomunikacije, umrežavanje, informacione tehnologije, Internet, Web, kompjutere, bežične i optičke tehnologije*. Prevod 20. ažuriranog izd. Dijana Ivanišević. 1. izd., Čačak: Kompjuter biblioteka, 2005.

ISBN 86-7310-319-3

Okrugli sto Klasična ili elektronska knjiga: za i protiv (2012 ; Бар), *Zbornik radova*. Bar: Kulturni centar, 2012.

ISBN 978-86-7004-057-1

Opačić Mladen M., Veinović Mladen Đ. „Veb 2.0 tehnologije u službi menadžmenta znanja“. *Tehnika*, God. 68, br. 4 (2013)

ISSN 0040-2176

Огњен Ковачевић, Наташа Михаиловић, и Катарина Стаменић-Станојевић. *Приручник за примену дигитализованих историјских извора у настави*. Београд: Народна библиотека Србије, 2016.

ISBN 978-86-7035-367-1

Perunović, Nevenka. *Principi nabavne politike u bibliotekama*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 1997

ISBN 86-7244-026-9

Peter Godwin and Jo Parker, edit. *Information literacy meets library 2.0*. London: Facet Pub., 2008. ISBN 978-1-85604-637-4

Пешикан, Митар, Јован Јерковић, и Мато Пижурица, прир. *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 1994.

ISBN 86-363-0296-X

Пешикан, Митар, Јован Јерковић, и Мато Пижурица. *Правопис српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.

ISBN 978-86-7946-105-6

Пешикан, Митар, Јован Јерковић, и Мато Пижурица. *Правонис српскога језика*. Измењено и допуњено екавско изд., 3 изд. Нови Сад: Матица српска, 2016.

ISBN 978-86-7946-105-6

Piter Brofi i Dženi Krejvn. "Dostupnost preko veba". *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, God. 10, br. 1, 2008. str. 131-151. ISSN 1450-8915 Dostupno i na:

https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=2600 (preuzeto 04.05.2015).

ISSN 1820-1245 (e-izdanje)

Polanka, Sue, ed. *No shelf required: e-books in libraries*. Chicago: American Library Association, 2011.

ISBN 978-0-8389-1054-2

Polanka, Sue, ed. *No shelf required 2: use and management of electronic books*.

Chicago: American Library Association, 2012.

ISBN 978-0-8389-1145-7

Pravila za katalogizaciju. Beograd: Društvo bibliotekara NRS, 1957.

Програмски план одељења обавезног примерка за 2016. годину, [Interni materijal]

Narodna biblioteka SR Srbije. Beograd, 2015.

Selihar, Karla. "Savremeni međunarodni principi za bibliografsku obradu u odnosu na dosadašnje bibliografske standarde". *Norma* 18, no. 1 (2013): 143-151.

ISSN 0353-7129

Singh, Bhupender. "Z39. 50 AND LIBRARIES." *International Journal of Scientific Research* 5, no. 3 (2016): str. 164-165. Dostupno i na:

<http://worldwidejournals.in/ojs/index.php/ijsr/article/download/341/332>
(preuzeto 02.06.2016).

Славнић, Срђан. „Класификација електронских извора”. *Гласник Народне библиотеке Србије*, год. 7, бр. 1 (2005): стр. 89-100. ISSN 1450-8915, Доступно и на: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1257 (преузето 04.05.2015).

ISSN 1820-1245 (е-издање)

Slavnić, Srđan. „Klase ciljnih pogodaka u bibliografskoj bazi podataka kao faktor kontrole i strukturiranja kataloga predmetnih odrednica”. *Savremena Biblioteka, Godišnjak narodne biblioteke Kruševac, Godina XX, 2008, Br. 25, str. 12-16.*

ISSN 0353-0655

Slavnić, Srđan. *Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora na osnovu Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa (ISBD). Uvodno objedinjeno izdanje.*

Београд: Народна библиотека Србије, 2011.

ISBN 978-86-7035-234-6

Славнић, Срђан. „Аргументи за неопходност ревизије националних каталожких правила”. *Бележница*, Год. 13, бр. 23 (2011): стр. 36-42. Доступно и на: <http://biblioteka-bor.org.rs/pdf/beleznica23.pdf> (преузето 04.05.2015).

ISSN 1451-2378

Славнић, Срђан. „Рачунарске игре као културна категорија”. У *Комunikација и културни uticaji*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић. стр. 439-451. Београд : Филолошки факултет Универзитета, 2013.

ISBN 978-86-6153-183-5

Славнић, Срђан. „Специфичности обраде електронских извора у СОМАРС окружењу за потребе библиотека општег типа“. *Библиотекар* (Беогр.), год. 56, св. 1 (2014): стр. 77-86.
ISSN 0006-1816

Славнић, Срђан. „Проблеми дефинисања монографије и вишеструког ауторства при каталогизацији библиографских извора“. *Глас библиотеке*, бр. 20 (2014): стр. 69-82. ISSN 0353-7595, Доступно и на: http://www.cacak-dis.rs/elektronska_izdanja/gb20/69-82-gb20-srdjan-slavnic.pdf (преузето 04.05.2015).
ISSN 2217-9747 (е-издање)

Славнић, Срђан. „Негативни аспекти брзине промена библиографских стандарда са посебним освртом на ISBD“ У *Дигиталне библиотеке и дигитални архиви*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић. стр. 271-288. Београд: Филолошки факултет Универзитета, 2015.
ISBN 978-86-6153-282-5

Slavnić, Srđan. *Problemi i sugestije rešenja za tretiranje i obradu elektronskih publikacija u daljinskom pristupu*, [Interni materijal] Narodna biblioteka SR Srbije. Beograd, 2015

Sofronijević, Adam. “Web 2.0 i bibliotekarstvo u Srbiji: šansa za razvoj ili nepoznanica” *Glasnik Narodne biblioteke Srbije*, God. 9, br. 1, (2007)[št. 2008], str. 15-33. ISSN 1450-8915 Dostupno i na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=2244 (preuzeto 04.05.2015).
ISSN 1820-1245 (e-izdanje)

Sofronijević, Adam. “Nova paradigma saradnje u bibliotekama: više od Web 2.0 tehnologija”. *Kultura*, Br. 129 (2010), str. 34-62.

ISSN 0023-5164

Stojanović, Miroljub. "Narodna biblioteka Srbije". Rad predstavljen na *KONFERENCA COBISS 2011*, Maribor, 15- 16. novembar, 2011. Dostupno i na: http://home.izum.si/cobiss/konference/konf_2011/prezentacije/sreda/Stojanovic.pdf (preuzeto 11.05.2016).

Svenonijus, Ilejn. *Intelektualna osnova organizovanja informacija*. Beograd : Narodna biblioteka Srbije : Clio, 2007
ISBN 978-86-7102-264-4

Šamić, Midhat. *Kako nastaje naučno djelo : uvođenje u metodologiju i tehniku naučnoistraživačkog rada - opšti pristup*. (8. izd.). Sarajevo: Svijetlost. 1990.
ISBN 86-01-01750-9

Tramullas, Jesus and Piedad Garrido, [ed.] *Library automation and OPAC 2.0 : information access and services in the 2.0 landscape*. Hershey PA: Information Science Reference, 2013.
ISBN 978-1-4666-1912-8

Tillett, Barbara. *What is FRBR? A conceptual model for the bibliographic universe*. Library of Congress Cataloging Distribution Service [on-line]. Dostupno preko: <https://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF> (preuzeto 26.09.2016).

Тртовац Александра. "Јединствена одредница личног имена, пракса у узајамном каталогу СОБИВ.СР". *Библиотекар*. (Беогр.), год. LVI, св. 1 (2014): стр. 13-24.
ISSN 0006-1816

Трифуновић, Богдан. "Електронске књиге". *Глас библиотеке*. бр. 12, (2005), стр. 5-19. ISSN 0353-7595 (Штампано изд.), Доступно и на:

http://www.cacak-dis.rs/elektronska_izdanja/Glas_biblioteke_12/pdf_gb_12/Bogdan%20Trifunovic-Elektronske%20knjige.pdf (преузето 04.05.2015).

ISSN 2217-9747 (e-izdanje)

Umeh, Jude C. *The World Beyond Digital Rights Management*. Swindon: British Computer Society, cop. 2007.

ISBN 978-1-902505-87-9

Vasiljević, Nataša. "Електронске публикације и библиотеке - пресек стања". *Infoteka : časopis za informatiku i bibliotekarstvo*, God. 7, br. 1/2 (2006), str. 75-80.

ISSN: 1450-9687

Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice*. Zagreb: Društvo bibliotekara Hrvatske, 1970

Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1, Odrednice i redalice*. 2. izmijenjeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.

Verona, Eva. *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 2, Kataložni opis*. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1983

Vraneš, Aleksandra, Ljiljana Marković. *Od rukopisa do biblioteke: pojmovnik* (2. dopunjeno izd.). Beograd: Filološki fakultet, 2008.

ISBN 978-86-86419-57-6

Вранеш, Александра. *Основи теорије и историје библиографије*. Бањалука: Народна и универзитетска билиотека Републике Српске; Београд: Филолошки факултет. 2010.
ISBN 978-99938-30-38-2 (НУБРС); ISBN 978-86-86419-83-5 (ФФ)

Vraneš, Aleksandra. *Библиографија*. Beograd: Filološki fakultet. 2013.
ISBN 978-86-6153-213-9

Вранеш, Александра. "Дигитална хуманистика" У *Дигиталне библиотеке и дигитални архиви*, уредници Александра Вранеш, Љиљана Марковић. стр 15-23. Београд : Филолошки факултет, 2015
ISBN 978-86-6153-282-5

Wildemuth, Barbara M. *Applications of social research methods to questions in information and library science*. Libraries Unlimited, 2009.
ISBN 978-1-59158-503-9

Witten, Ian H. "Examples of practical digital libraries: Collections built internationally using greenstone". *D-Lib Magazine*, vol. 9 br. 3 (2003) [on-line].
Dostupno preko: www.dlib.org/dlib/march03/witten/03witten.html
(preuzeto 23.05.2015).
ISSN 1082-9873

Zaječaranović, Gligorije. *Основи методологије науке* (3. изд.). Београд: Научна књига. 1987.

Zelenika, Ratko. *Методологија и технологија израде зnanstvenog i стручног djela*. Београд: Savremeno Pakovanje. 1988.
ISBN 86-81345-01-X

Zakoni, pravilnici i standardi

COMARC/B *Format za bibliografske podatke: Priručnik za korisnike*. IZUM, 2012.

Full ISBD Examples : Supplement to the consolidated edition of the ISBD :

International Standard Bibliographic Description. Compiled by the ISBD Examples Study Group for the ISBD Review Group, Original edition: August 2011.

Revised: February 2013 [on-line]. Dostupno preko:

http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/isbd/isbd-examples_2013.pdf

(preuzeto 25.06.2015)

International Federation Of Library Associations And Institutions. *FRBR-Library Reference Model*. [on-line]. Dostupno preko:

http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/frbr-lrm_20160225.pdf

(preuzeto 31.06.2016)

International Federation Of Library Associations And Institutions. *ISBD(M) : International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications*. London : IFLA Committee on Cataloging, 1974.

ISBN 0-903043-02-5

International Federation Of Library Associations And Institutions. *ISBD(ER) :*

International Standard Bibliographic Description. 2004 revision. Dostupno preko:

<http://www.ifla.org/VII/s13/guide/isbder04.htm> (preuzeto 03.09.2008)

International Federation Of Library Associations And Institutions. *ISBD: International Standard Bibliographic Description. Preliminary Consolidated Edition*.

Munich: K.G. Saur, 2007

ISBN 978-3-598-24280-9

International Federation Of Library Associations And Institutions. *ISBD : international standard bibliographic description. Consolidated edition.* Berlin ; Boston : De Gruyter Saur, 2011.
ISBN 978-3-11-026379-4

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *ISBD(G) : Opšti međunarodni standardni bibliografski opis.* Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2005.
ISBN 86-7035-124-2

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *ISBD(ER) : Međunarodni standardni bibliografski opis elektronskih izvora : dopunjen na osnovu ISBD(CF) Međunarodnog standardnog bibliografskog opisa računarskih datoteka.* Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006.
ISBN 86-7035-145-5

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *ISBD(M) : Međunarodni standardni bibliografski opis monografskih publikacija.* Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2004.
ISBN 86-7035-100-5

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *ISBD(NBM) : Međunarodni standardni bibliografski opis neknjižne građe.* Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006.
ISBN 86-7035-149-8

Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Međunarodni standardni bibliografski opis (ISBD) : Područje 0 Oblik sadržaja i vrsta medija.* Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2011. [on-line]. Dostupno preko: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=2912 (preuzeto 25.06.2015)

Međunarodni standardni bibliografski opis : (ISBD) : po preporukama Radne grupe za ISBD odobrio Stalni odbor Sekcije IFLA-e za katalogizaciju. Uvodno objedinjeno izd.
Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2009.
ISBN 978-86-7035-208-7

MEDUNARODNI standardni bibliografski opis : (ISBD) : po preporukama Radne grupe za ISBD odobrio Stalni odbor Sekcije IFLA-e za katalogizaciju / [priređivač] Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. Objedinjeno izd.
Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2016
ISBN 978-86-7035-381-7

Правилник о достављању обавезног примерка електронских публикација депозитним библиотекама и њиховом коришћењу. Службени гласник РС, бр. 98/11

Pravilnik o postupku i načinu vrednovanja, i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača, Službeni glasnik RS, broj 38/2008 i [on-line]. Dostupno preko: http://kobson.nb.rs/upload/documents/MNTR/Dokumenti/2008_pravilnik_o_nacinu_vrednovanja.pdf (preuzeto 25.06.2015)

Правилник о достављању обавезног примерка електронских публикација депозитним библиотекама и њиховом коришћењу. Службени гласник РС, бр. 98/11 i [on-line]. Dostupno preko: <http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/pravilnik-o-dostavljanju-obaveznog-primerka-elektronskih-publikacija-depozitnim-bibliotekama-i-njihovom-koriscenju.doc> (preuzeto 25.06.2015)

Стручно упутство за каталогизацију у публикацији (CIP). Службени гласник РС, бр. 86/2012

Ustav republike Srbije. Dostupno preko:

http://www.slistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf

(preuzeto 25.06.2015)

Univerzalna decimalna klasifikacija. Deo 1, Sistematske tablice. [odgovorni urednik Svetlana Simonović-Mandić]. - 2. srphrv. srednje izd. - Beograd : YUBIN, 2004
ISBN 978-86-7187-012-2

Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti. Službeni Glasnik RS. br. 52/11 i [on-line]. Dostupno preko: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=3047

(preuzeto 25.06.2015)

Zakon o bibliotečkoj delatnosti. Službeni Glasnik RS. br. 34/94, 101/2005 i [on-line]. Dostupno preko:

http://demo.paragraf.rs/combined/Old/t/t2005_12/t12_0171.htm (preuzeto 12.05.2016)

Zakon o izdavaњу публикација. Службени гласник РС, бр. 37/91, 53/93, 67/93, 48/94, 135/2004 и 101/2005 [on-line]. Dostupno preko:

<http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/zakon-o-izdavanju-publikacija.doc> (preuzeto 25.06.2016)

Zakon o obaveznom primerku публикација. Службени гласник РС, бр. 52/11 и 13/2016 [on-line]. Dostupno preko:

http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_obaveznom_primerku_publicacija.html (preuzeto 25.06.2016)

Закон о ауторском и сродним правима. Службени гласник РС, бр. 104/2009, 99/2011 и 119/2012 [on-line]. Dostupno preko:

http://www.paragraf.rs/propisi_download/zakon_o_autorskom_i_srodnim_p_ravima.pdf (preuzeto 25.06.2016)

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama. Službeni Glasnik RS. br. 45/91

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama. Službeni Glasnik RS. br. 30/2010.

Dostupno preko: http://www.paragraf.rs/propisi_download/zakon_o_sluzbenoj_upotrebi_jezika_i_pisama.pdf (preuzeto 25.06.2015)

Internet strane

COBISRS (Kooperativni on-line bibliografski sistem i servisi). *Baza podataka u sistemu COBISRS.SR: NBS* [on-line]. Dostupno preko:

<http://www.vbs.rs/scripts/coBISRS?command=CONNECT&base=70000&lani=sr&scri=cyr> (preuzeto 25.06.2015)

COBISRS (Kooperativni on-line bibliografski sistem i servisi). *Statistike, pokazatelji rasta ...* Dostupno preko:

http://vbshome.vbs.rs/sr/o_cobissu/statistike_pokazatelji.asp (preuzeto 14.04.2017)

International Federation Of Library Associations And Institutions. *Superseded ISBDs.* Dostupno preko: <http://www.ifla.org/VI/3/nd1/isbdlist.htm> (preuzeto 25.06.2015)

Mike Wirth Art. *The Lifespan of Storage Media.* Dostupno preko:

<http://www.mikewirthart.com/projects/the-lifespan-of-storage-media/>

(preuzeto 14.04.2017)

Национално веће за српски језик и писмо. *Повеља о српском језику и писму у XXI веку*. Dostupno preko: <http://www.jezik.org/dokumenti/povelja.html>

(preuzeto 25.06.2015)

Narodna biblioteka Srbije. *Obavezni primerak*. Dostupno preko:

<https://www.nb.rs/pages/article.php?id=1166> (preuzeto 17.04.2017)

Пројекат Растко, Електронска библиотека српске културе. *Одбор за стандардизацију српског језика*. Dostupno preko:

http://www.rastko.org.rs/filologija/odbor/index_c.html (preuzeto 25.06.2015)

Wikipedia, the free encyclopedia. *Comparison of e-book formats*. Dostupno preko:

https://en.wikipedia.org/wiki/Comparison_of_e-book_formats (preuzeto 17.04.2017)

Wikipedia, the free encyclopedia. *E-book*. Dostupno preko:

http://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_book (preuzeto 25.06.2015)

Wikipedia, the free encyclopedia. *Global Internet usage*. Dostupno preko:

https://en.wikipedia.org/wiki/Global_Internet_usage (preuzeto 25.06.2015)

Wikipedia, the free encyclopedia. *PC game*. Dostupno preko:

http://en.wikipedia.org/wiki/PC_game (preuzeto 25.06.2015)

Wikipedia, the free encyclopedia. *Red Queen hypothesis*. Dostupno preko:

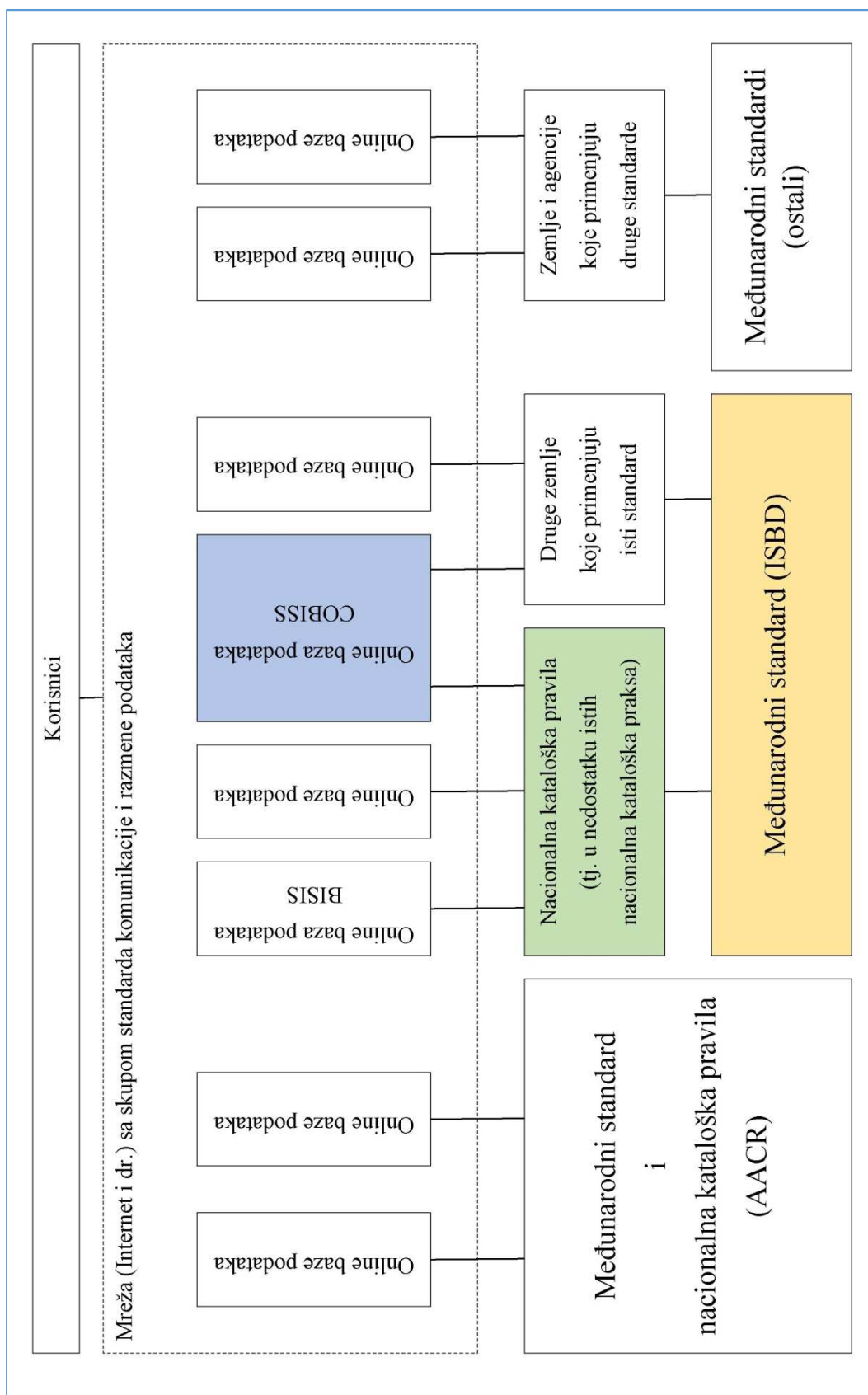
http://en.wikipedia.org/wiki/Red_Queen_hypothesis (preuzeto 25.06.2015)

Wikipedia, the free encyclopedia. *Second Life*. Dostupno preko:
https://en.wikipedia.org/wiki/Second_Life (preuzeto 17.04.2007)

Wikipedia, the free encyclopedia. *Style guide*. Dostupno preko:
http://en.wikipedia.org/wiki/Style_guide (preuzeto 25.06.2015)

Wiktionary, the free dictionary. *List of best-selling books*. Dostupno preko:
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_best-selling_books (preuzeto 17.04.2007)

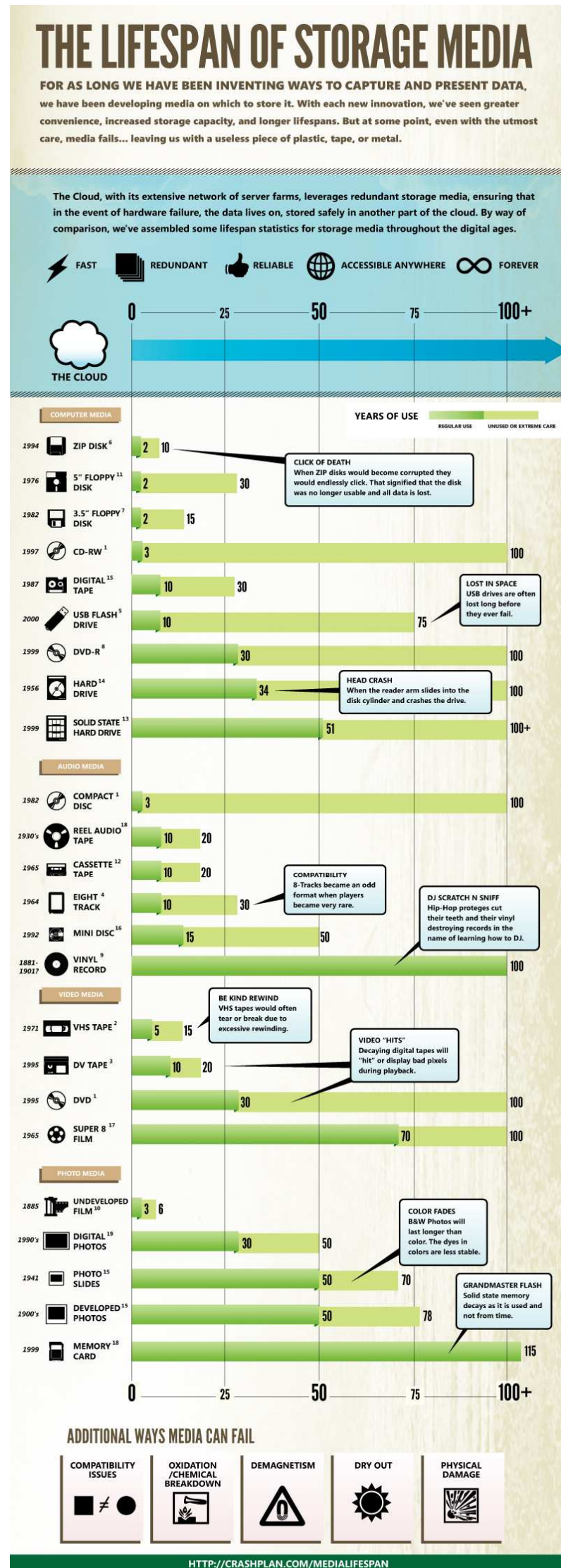
8. Prilozi

Prilog 2 Priređeni podaci zastupljenosti softvera u bibliotekama Srbije prikupljeni za anketu Mreža biblioteka Srbije za 2014. godinu

paket bibliotečkog poslovanja	broj bibl. korisnica	ukupni %	% bibl. sa softverom
Nemaju prijavljen softver	1417	62.92	-
COBISS	166	7.37	19.88
WinIsis	110	4.88	13.17
BISIS	88	3.91	10.54
Interni programi	79	3.51	9.46
Raznorodni softver*	76	3.37	9.10
BIBLIO	64	2.84	7.66
MPA - inženjering	33	1.47	3.95
IBG	32	1.42	3.83
B++	22	0.98	2.63
Bibliotekar	21	0.93	2.51
Litteris	19	0.84	2.28
Biblioteka	17	0.75	2.04
Nibis	13	0.58	1.56
Elektronska biblioteka	10	0.44	1.20
SIREN	10	0.44	1.20
Access	8	0.36	0.96
PERGAM	8	0.36	0.96
Sziren	7	0.31	0.84
Moljac	7	0.31	0.84
Book DB	6	0.27	0.72
Excel	6	0.27	0.72
MMARC	6	0.27	0.72
BIBL MPA	5	0.22	0.60
IBG Miloša Pantelića	5	0.22	0.60
In Libriss	4	0.18	0.48
Evok biblioteke	3	0.13	0.36
GOWI	3	0.13	0.36
Isis	3	0.13	0.36
SATIS	2	0.09	0.24
Link software za biblioteku	2	0.09	0.24
Ukupno	2252	100.00	100.00

* U ovu kategoriju svrstane su biblioteke sa softverom koji je specifičan samo za tu biblioteku ili prelaze sa jednog na drugi softver.

SOURCES:
 1 active.gpe.osta.org 2 videotransfer.boston.com/hell-life-of-video-tape/
 www.audiokarma.org 3 http://www.fir.org/pubs/reports/pub54/4file_expectancy.html 4 www.dcsresource.com 5,6,7,8 webdeccac.edu/halvin/Storage_Quick_Reference.pdf
 http://webdeccac.edu/halvin/Storage.htm 9 http://www.musicstack.com/articles/can-vinyl-last-forever-eps-oreare/vinyl-records_10
 engineering.dartmouth.edu/microeng/processimg.../NRS3000/P.pdf 11 http://www.ataimagazines.com/creative/Vol12/05_Floppy_disk_handling_and_php
 12 www.audiokarma.org 13 http://www.storagecenter.com/dryout/endurance.html
 14 The Western Digital MTBF specification is 300,000 hours. 15 http://www.caps-project.org/cache/DigitalMediaLifeExpectancyAndCare.html
 16 http://forums.sonyinsider.com/topic/23903-mini-disc-lifespan/ 17 http://www.bostonfilm.com/super8reality.asp
 18 http://www.ahadigitalcameras.com/requirements/ahad/51204/understanding-memory-cards.html
 19 http://www.whatbestforum.com/showthread.php?1619-Reel-to-Reel-Tape-Lifespan 20 http://writers.tiptonreviews.com/photo-only/how-to-make-your-photos-last-longer.htm

©2012 CODE 42 SOFTWARE, INC., ALL RIGHTS RESERVED

1983. – IBM представља нови рачунар IBM PC/XT (Extended Technology) с меморијом од 128 до 256 кВ и диском од 10 МВ.

1984. – IBM представља рачунар AT (Advanced Technology), базиран на Интеловом процесору 80286, коме је касније додат и копроцесор 80287. Меморија је могла да буде до 512 кВ и диск до 20 МВ. Рачунар је имао и дискетне јединице од 360 кВ и 1,2 МВ. Овај модел је постао стандард за личне рачунаре.

PC рачунаре почеле су да производе и многе друге фирме, а називају их IBM компатибилним PC рачунарима.

1986. – Compaq уводи први PC базиран на процесору Intel 80386.

1987. – IBM уводи своју фамилију PS/2 и продаје преко милион комада до краја године.

1989. – Уводе се први рачунари базирани на процесору 80486.

1990. – Microsoft уводи Windows 3.0.

1991. – Више произвођача уводи notebook PC рачунаре.

1992. – Microsoft уводи Windows 3.1 и продаје преко 10 милиона примерака.

1993. – Починје испорука рачунара базираних на процесору Pentium.

3.8. Неке чувене заблуде

„Све што је могло бити пронађено, већ је пронађено“, Charles H. Duell, директор Патентног уреда САД, 1899.

„Ја мислим да постоји светско тржиште за можда пет рачунара“, Thomas Watson, председник IBM-а, 1943.

„Рачунари у будућности неће бити тежи од 1,5 тоне“, Popular Mechanics, у предвиђањима немилосрдног напретка у науци, 1949.

„Ја сам путовао уздуж и попреко по овој земљи и разговарао с најбољим људима и могу вас уверити да је обрада података мода која неће трајати дуже од једне године“, уредник задужен за књиге о бизнису у Prentice Hall-у, 1957.

„Али.... чему ће то служити“, инжењер у Advanced Computing Systems Division у IBM-у, коментаришући микрочип, 1968.

„Не постоји ниједан разлог да би неко пожелео рачунар у својој кући“, Ken Olson, председник, директор и оснивач Digital Equipment Corporation, 1977.

„DOS адресира само 1 мегабајт RAM-а зато што ми не можемо ни да замислимо било коју апликацију којој би требало више“, Microsoft о развоју DOS-а, 1980.

„640 к би требало да буде довољно за било кога“, Bill Gates, 1981.

„Windows NT адресира 2 гигабајта RAM-а, што је више него што ће било којој апликација икада затребати“, Microsoft о развоју Windows-а NT, 1992.

Питања

1. Предмет изучавања информатике

1. Које су нове научне области настале развојем рачунара?
2. Шта подразумева термин рачунарска писменост?
3. Шта је податак, а шта информација?
4. Која су подручја примене савремених рачунара?

2. Значај информатике у савременом друштву

1. Колики је значај информације у савременом друштву? Наведи примере.
2. Шта је информационо друштво?
3. Шта је то доживотно учење (Life long learning – L³) и због чега је оно потребно?

Biografija kandidata

Obrazovanje:

Završio sam osnovnu školu Braća Ribar (sada Kralj Petar) i srednju elektrotehničku školu Nikola Tesla u Beogradu.

Diplomirao sam na Rudarsko-geološkom fakultetu u Beogradu 08.05.1992. godine na Geološkom odseku, Grupi za regionalnu geologiju i paleontologiju; usmerenje na regionalnu geologiju, geološke struke sa stručnim zvanjem Diplomiranog inženjera Geologije (zvanje je sada u rangu Master) .

Na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu završio sam diplomske akademske studije - master na studiskom programu Bibliotekarstvo i informatika sa prosečnom ocenom 10 (deset) i 23.10.2010. godine stekao zvanje Diplomirani bibliotekar-informatičar - Master.

Radno iskustvo:

Radio sam u Saobraćajnom institutu - CIP, Beograd od 01.06.1993. godine do 31.07.1999. godine na poslovima projektanta saradnika i projektanta.

Položio sam stručni ispit propisan za Diplomiranog inženjera geologije - regionalna geologija 05.12.1995. godine.

Zaposlen sam u Narodnoj biblioteci Srbije od 01.08.1999. godine.

Položio sam stručni ispit po Programu stručnog ispita u bibliotečkoj delatnosti 22.11.2000. godine i stekao zvanje bibliotekar.

Od 1999. do 2004. radio sam u Odeljenju predmetne i stručne klasifikacije na poslovima stručnog saradnika.

Od 2004. godine sam radio na radnom mestu Viši stručni saradnik za katalogizaciju i predmetnu i stručnu klasifikaciju monografskih publikacija u Odeljenju monografskih publikacija.

Stekao sam stručno zvanje Viši bibliotekar 09.09.2009. godine.

Stekao sam stručno zvanje Diplomirani bibliotekar savetnik 12.11.2014. godine.

U tom periodu sam obavljao sledeće poslove:

1. Katalogizaciju i predmetnu i stručnu klasifikaciju monografskih publikacija i elektronskih izvora. Predmetnu i stručnu klasifikaciju obavljam u sklopu tima za prirodne i tehničke nauke i obrađujem

- publikacije iz oblasti: rudarstva, geologije, sporta, računarstva, elektrotehnike, fizike i drugih prirodnih i tehničkih nauka;
2. katalogizaciju u publikaciji (CIP) monografskih publikacija;
 3. redakciju bibliografske baze podataka;
 4. redakciju tekuće nacionalne bibliografije, bibliografije Srbije i bibliografije CIP-ova;
 5. od 03.10.2008 sam odgovorni urednik za seriju 2008/1 Bibliografije Srbije. Monografske publikacije;
 6. od decembra 2010 sam odgovorni urednik za Bibliografiju CIP (monografske publikacije);
 7. predavanja po pozivu iz oblasti katalogizacije i klasifikacije (predmetne i stručne) monografskih publikacija i elektronskih izvora;
 8. instruktorski rad sa pripravnicima u Odeljenju monografskih publikacija
 9. instruktorski rad sa studentima Grupe za bibliotekarstvo i informatiku Filološkog fakulteta;
 10. obuku zaposlenih za retrospektivni unos fonda Narodne biblioteke Srbije.

Završio sam više kurseva za rad u uzajamnoj bazi bibliografskih podataka COBISSS:

1. COBISS/Katalogizacija – monografske publikacije
2. COBISS/Katalogizacija – redakcija
3. COBISS/Katalogizacija – bibliografije istraživača
4. COBISS/Katalogizacija – integrativni izvori
5. COBISS2/Katalogizacija - preuzimanje zapisa iz formata MARC 21
6. Priprema baze podataka CONOR.SR
7. Upotreba programske opreme Prelazak na COBISS3/Katalogizaciju

Posedijem licencu za katalogizaciju u sistemu uzajmne katalogizacije COBISS.SR sa korisničkim nalogom NBS::SRDJANS.

ECDL sertifikat za sve module sam dobio 20.10.2008. godine.

Bio sam član Komisije VBS za sadržinsku obradu 2009. godine

Bio sam član komisije Bibliotekarskog društva Srbije za predmetnu i stručnu klasifikaciju.

Završio sam kurs za Obradu elektronski izvora (Obdelava elektronskih virov) Narodne i univerzitieske biblioteke (Narodna in univerzitetna knjižnica) u Ljubljani 2006. god.

Autor sam monografije „Uputstvo za katalogizaciju elektronskih izvora“ u okviru Edicije Savremena biblioteka Narodne biblioteke Srbije, i više stručnih radova, predavanja i radionica.

Od 19.03.2015 sam zamenik ispitivača za predmet „Katalogizacija i predmetna i stručna klasifikacija“ za deo predmeta „Predmetna i stručna klasifikacija“ Komisije za polaganje stručnog ispita u Narodnoj biblioteci Srbije.

Ostala znanja/veštine: (poznavanje jezika, rad na računaru, programski jezici)

Prevodim sa engleskog jezika i od 13.11.2012. god. član sam Stručnog tima u okviru teme iz delokruga Stručnog saveta – Prevođenje Skraćenog izdanja UDK-a sa izmenama i dopunama.

U okviru Stručnog tima urađen je prevod za sajt UDK konzorcijuma i objavljena je monografska publikcija Univerzalna decimalna klasifikacija: sažete tablice.

Prilog 1.

Izjava o autorstvu

Potpisani-a _____ Srđan M. Slavnić _____

broj indeksa _____ 12100Д _____

Izjavljujem

da je doktorska disertacija pod naslovom

Elektronski izvori kao pokretači promena u sistemu kataloga Bibliotečko-informacionog sistema Srbije

- rezultat sopstvenog istraživačkog rada,
- da predložena disertacija u celini ni u delovima nije bila predložena za dobijanje bilo koje diplome prema studijskim programima drugih visokoškolskih ustanova,
- da su rezultati korektno navedeni i
- da nisam kršio/la autorska prava i koristio intelektualnu svojinu drugih lica.

Potpis doktoranda

U Beogradu, _____

Prilog 2.

Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada

Ime i prezime autora: Srđan M. Slavnić

Broj indeksa: 12100Д

Studijski program: JKK DAS Modul: Kultura

Naslov rada: Elektronski izvori kao pokretači promena u sistemu kataloga Bibliotečko-informacionog sistema Srbije

Mentor: prof. dr Aleksandra Vraneš

Potpisani/a _____

Izjavljujem da je štampana verzija mog doktorskog rada istovetna elektronskoj verziji koju sam predao/la za objavljivanje na portalu Digitalnog repozitorijuma Univerziteta u Beogradu.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci vezani za dobijanje akademskog zvanja doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane rada.

Ovi lični podaci mogu se objaviti na mrežnim stranicama digitalne biblioteke, u elektronskom katalogu i u publikacijama Univerziteta u Beogradu.

Potpis doktoranda

U Beogradu, _____

Prilog 3.

Izjava o korišćenju

Ovlašćujem Univerzitetsku biblioteku „Svetozar Marković“ da u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu unese moju doktorsku disertaciju pod naslovom:

Elektronski izvori kao pokretači promena u sistemu kataloga Bibliotečko-informacionog sistema Srbije

koja je moje autorsko delo.

Disertaciju sa svim priložima predao/la sam u elektronskom formatu pogodnom za trajno arhiviranje.

Moju doktorsku disertaciju pohranjenu u Digitalni repozitorijum Univerziteta u Beogradu mogu da koriste svi koji poštuju odredbe sadržane u odabranom tipu licence Kreativne zajednice (Creative Commons) za koju sam se odlučio/la.

1. Autorstvo

2. Autorstvo - nekomercijalno

3. Autorstvo - nekomercijalno - bez prerade

4. Autorstvo - nekomercijalno - deliti pod istim uslovima

5. Autorstvo - bez prerade

6. Autorstvo - deliti pod istim uslovima

(Molimo da zaokružite samo jednu od šest ponuđenih licenci, kratak opis licenci dat je na poleđini lista.)

Potpis doktoranda

U Beogradu, _____

1. **Autorstvo** - Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence, čak i u komercijalne svrhe. Ovo je najslobodnija od svih licenci.
2. **Autorstvo - nekomercijalno**. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.
3. **Autorstvo - nekomercijalno - bez prerade**. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela. U odnosu na sve ostale licence, ovom licencom se ograničava najveći obim prava korišćenja dela.
4. **Autorstvo - nekomercijalno - deliti pod istim uslovima**. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca ne dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada.
5. **Autorstvo - bez prerade**. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, bez promena, preoblikovanja ili upotrebe dela u svom delu, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela.
6. **Autorstvo - deliti pod istim uslovima**. Dozvoljavate umnožavanje, distribuciju i javno saopštavanje dela, i prerade, ako se navede ime autora na način određen od strane autora ili davaoca licence i ako se prerada distribuira pod istom ili sličnom licencom. Ova licenca dozvoljava komercijalnu upotrebu dela i prerada. Slična je softverskim licencama, odnosno licencama otvorenog koda.